

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF KYRGHYZ REPUBLIC
NATIONAL CENTRE OF MANAS STUDIES
AND ARTISTIC CULTURE

THE «MEERIM» INTERNATIONAL
CHARITABLE FOUNDATION FOR
SUPPORT OF CHILDHOOD AND MATERNITY

KEDEYKAN

OLJOBAY and KYSHYMJAN

THE 9-TH VOLUME OF «EL ADABIATY»
(PEOPLE'S LITERATURE) SERIES

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

АЙТМАТОВ Ч. Т. — башкы редактор
АКАЕВА М. Д.
АКМАТАЛИЕВ А. А. — башкы редактордун
орун басары
ДУЙШАЛИЕВ К.
ЖАЙНАКОВА А.
КАРЫПКУЛОВ А. К.
КЕБЕКОВА Б. К.
КЫРБАШЕВ К. К.
МАКЕШЕВ А.
МУСАЕВ С. М.
САПАРБАЕВ К. С. — башкы редактордун
орун басары

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК
ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
МАНАСТААНУУ ЖАНА КӨРКӨМ МАДАНИЯТТЫН
УЛУТТУК БОРБОРУ
ЭЛ АРАЛЫК «МЭЭРИМ» КАЙРЫМДУУЛУК
ФОНДУСУ

КЕДЕЙКАН ОЛЖОБАЙ менен КИШИМЖАН

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫНЫН
9-ТОМУ

Филология илимдеринин доктору, профессор
АБДЫЛДАЖАН АКМАТАЛИЕВДИН
жалпы редакциясы менен

Түзгөн, баш сөздөрүн жана түшүндүрмөлөрүн жазган
КАЗИЕВ ТОКОН.

Бишкек
«Шам» басмасы, 1997

ББК 82.3 2 Ки-6
К-33

«Эл адабияты» сериясы
Көркөмдөгөн сүрөтчүсү Р. Исаков

К-33   **Кедейкан. Олжобай менен Кишимжан:** Эпостор / А. Акматалиевдин жалпы редакциясы менен. Түз. Т. Казиев; Сүрөтчүсү Р. Исаков, илл. («Эл адабияты»), Кырг. У. И. А. ж.б. — Б.: Шам, 1997—424 б.

ISBN 5-7499-0056-8

Кыргыз элинин кенже эпосунан болгон «Кедейкан» жана «Олжобай менен Кишимжандын» бул басылышында кыскартуусуз, оңдоп-түзөтүүлөрсүз толук варианттары жарыяланып отурат. Андыктан окурмандар арасында зор ынтызарлыкты жаратып, сүймөнчүлүккө ээ болору талашсыз.

К $\frac{4702300500}{М 455 (II) — 97}$ 57-1997

ББК 82. 3 2Ки-6

Басмага Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынган.

Рецензенти — филология илимдеринин кандидаты
КЕҢЕШ КЫРБАШЕВ
Атайын редактору — филология илимдеринин кандидаты
ЭСЕНАЛЫ АБДЫЛДАЕВ

© Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору

© Эл аралык «Мээрим» кайрымдуулук

© «Шам» басмасы 1997-ж.

ISBN 5-7499-0056-8

БАШ СӨЗ

Кыргыз эли байыртадан эле жөө жомоктордон баштап кенже жана көлөмдүү дастан, эпосторду айтуу менен ал оозеки түрүндө ооздон-оозго көчүп келе жатканы талашсыз нерсе. Элдик оозеки чыгармалардын ичинен көлөмдүү эпикалык чыгармалар мазмуну, формасы жана идеялык тематикалык өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу баатырдык, лира-романтикалык жана социалдык-турмуштук эпостор деп үч топко бөлүштүрүлүп жүрөт. Биз кеп козгой турган «Кедейкан» эпосу булардын ичинен социалдык-турмуштук поэмалардын тобуна кирет. «Кедейкандагы» окуялардын мазмунуна, окуялардын баяндалышына, анын сөздүк түзүлүш өзгөчөлүктөрүнө жана ж.б. бөтөнчөлүктөрүнө караганда ал кийинки мезгилдерде пайда болгон деп божомолдоого болот. ("Чыгармада адам коомунун, күндөлүк турмуш тиричилигинин алгачкы учурларынан кабар берген, адам менен жаратылыш күчтөрүнүн ортосундагы талаш-тартыш, күрөштөрдү баяндаган , «Кожожаштагыдай», же «Төштүк» эпосуна мүнөздүү болгон фантастикалык-архаикалык окуя, сүрөттөө, баяндоолор дээрлик жок. Мында нагыз элдик үмүт, тилек, жакшы турмуш, «адилеттүү кандар» жөнүндөгү ой, кыялдануулар, кызыктуу берилип, Азимкан өңдүү акылсыз адамдын эл башкарууга жөндөмү жоктугу, зулумдугу, Ак эшкенди олуя катары көрүп, элдин сөзүн, турмуш тиричилигин этибарга албастан жөндөн жөн эле Кедейге тактысын тарттырып жиберилиши жогорку көркөмдүктө, чеберчиликте чагылдырылат. В. В. Радловдун «Кыргыздар өздөрүмүн ырларында кандайдыр бир керемет, укмуштуу дүйнөнү баалабастан, өз турмуш, ой сезимин жана умтулууларын, кыскасы коомдун ар бир мүчөсүндө жашаган идеалды даңктап ырдашкан. Угуучуларга ашкере апырт малуу жана табияттан тышкары турган окуя эмес, нагыз турмуш, реалдуу жагдай зор рахат алып келген. («Радлов В. В. «Образцы народной литературы северных тюркских племен». ч. V. Сб. 1885, предисловие, с. 6) деген аныктама жана ал залкар окумуштуунун байкоосу «Кедейкан» поэмасына да мүнөздүү көрүнүш.

Бул кенже эпос адегенде эле өткөндөгү кыргыз элинин бир убактарда башынан өткөргөн оор турмушун кара сөз түрүндө баяндоо менен башталат. Сөзүбүз кургак болбос үчүн фактыга кайрылалы. Демек, чыгарма оозеки айтылып келген жомоктор сыяктуу эле: «Илгери өткөн заманда кыргыз эли катуу ачарчылыкка учурап, алдуусу тентип-тебип оокат кылып, алсыздары кайың саап, кыздар шимүүм шимип, эл жардылыктан итке минип, азып тозот. Ошондо кыргыздан Курама, Сары деген эки бир тууган киши түркмөн элине тентип барган»... деп башталат. Өткөндө жоокерчилик менен көчмөн турмушта жашаган кыргыз эли үчүн мындай оор, кыйын күндөр, ачарчылык жана катаал турмуш көп кездешүүчү мүнөздүү көрүнүш, учурлардан болгондугуна толук түшүнүүгө болот.

«Кедейкан» поэмасынын окуялары окугандан кийин ал эки бөлүкчөдөн турары белгилүү болот. Биринчи бөлүкчөдө Кедейдин (Керээздин) ачарчылыктан кийинки жетимдик турмушу, Рүлсанаа аттуу жетим-жесир, бей-бечерага кайрымдуу кемпирдин асыранды баласы болгону, жаш кезинен эле өткүр, чыйрак чыгып бай бектердин мал мүлкүн уурдашы, ошол себептүү Залимкандын зынданына түшүшү, андан качып чыгып Ак эшкенге барышы жана акыл, айлакерлик менен Азимкандын тагына миниши сыяктуу окуялар баяндалат. Ал эми экинчи бөлүкчөсүндө кандыктан ажырагандан кийин Азимкандын үй-бүлөсү менен тентип-тебип, көп азап-тозокторду тартып бири-биринен адашып, ар тарапка тарап кеткен үй-бүлөсүнүн эң акырында бирин бири табышып кайрадан жакшы турмушка келиши менен аяктайт.

«Кедейкан» атактуу акын Токтогул Сатылганов менен Калык Акиевдин айтуусу боюнча тандалып алынып, 1938-жылы биринчи жолу жарык көргөн. Бул жарыяланышын, кол жазма катары кабыл алуубуз керек. Ал эми кийинки 1970-жылкы басылышында мурдагыга караганда бир катар кыскартуулар жана түзөтүүлөр менен берилген. Ага биз кийинчерээк кайрылабыз.

Кедейканды өз кезегинде А. Үсөнбаев да айткан. Ал кишиден жазылып алынган вариант көлөмү жана мазмуну тарабынан тайкы болгондуктан басыла элек. Ага да төмөндө кайрылабыз. Белгилүү окумуштуу-фольклорист В. Я. Пропптун: «Эпостун мазмуну ар дайым күрөш жана жеңиш менен бүтөт» деген аныктамасына ылайык кайсы гана эпос, поэманы албагын, ал баатырдык, социалдык-турмуштук же романтикалык мазмунунда, тематикасында ар дайым күрөш, чийеленишкен сюжет, окуялар кездешпей койбойт. Андай поэма, эпостордо баяндалган окуя, күрөштөр, көбүнчө жеңиш менен аяктайт. Бул жерде В. Я. Пропптун аныктамасында «жеңиш» деген сөз, термин («победа») кеңири, жалпыланган маанисинде колдонулган. Кээде айрым эпостук чыгармаларда окуялар, күрөштөр трагедия, кайгы менен бүткөн учурлар да кездешет. «Козу Көрпөм менен Баян сулуу», «Тахир жана Зухра», «Олжобай менен Кишимжан» аттуу романтикалык поэмаларда окуя кайгы, муң, өлүм, ажырашуулар менен бүтөт. Бирок ушул эле чыгармалардагы жалпы идеялык мазмун, айтылуучу ой таптакыр эле пессимизмди, аргасыздыкты билдирүүчү жалпылоо, жыныстык менен чектелбейт. Жогоруда эскертилгендей жалпы мазмун, идея жеңиш чил оптимисттик мазмунга, мүнөзгө ээ. Башкы он каармандар жеңилсе да чындык, акыйкаттык, белгилүү деңгээлде жеңиш да ошолор тарапта калат. Ал чыгармалардагы — башкы идея, мазмун, пафос ушундай. «Кедейкан» поэмасында да баяндалган окуялар В. Я. Пропп белгилегендей башкы каармандардын жеңиши салтанаты менен бүтөт, жакшылык менен аяктайт.

1954-жылы Фрунзеде «Кенже эпостордун элдүүлүгүн аныктоого карата» атуу конференция өткөрүлгөн. Ал конференцияда «Саринжи-Бөкөй», «Жаныш-Байыш», «Кедейкан» ж.б. көп поэмалардын идеялык — мазмуну, багыты боюнча талкуу жүргөн. Бир топ чыгармалардын башкы каармандары кандай, бектер болгондугу үчүн эле идеялык багы, мазмуну боюнча жараксыз» элдик идеялардан алыс турган мурастар делинген сыяктуу бир жактуу пикирлер айтылган. Ошондой чыгармалардын ичинде «Кедейкан» поэмасынын экинчи бөлүгү да сынга алынган эле. Анарым сүйлөгөндөр поэманын биринчи бөлүгү менен экинчи бөлүгүнүн ортосунда эч кандай байланыш жок. Биринчи бөлүгү идеялык жактан таза, себеби баш каарманы төмөнкү катмардан, эл арасынан чыккан бечара кедей, өзүнүн таптык душмандарын жеңүү менен кандыкка жетишти, экинчи бөлүгү, тескерисинче идеясы боюнча начар, себеби далай азап тозокторду көргөндөн кийин Азимкан кайра кан болот, андай болбоосу керек эле, ошондуктан экинчи бөлүк жараксыз деген пикирлерди айтышкан. Жазма адабияттын салт эрежелерин, баяндоо, сүрөттөө ыкмаларын фольклордук чыгармаларга формалдуу түрдө таңуулашып, фольклордук чыгармалардын жанрдык спецификалык бөтөнчөлүктөрүнө көп маани беришпеген эле. Жогоруда эскерилгендей, «Кедейкан» поэмасынын экинчи бөлүгү идеялык мазмуну боюнча жараксыз дегендей бир жактуу жыйынтык, жалпылоолор чыгарылып, натыйжада поэманын экинчи бөлүгү кийинки басылыштарында алынып ташталып келди.

Андан кийин 1950-жылдын биринчи жарымында кыргыз эл эпостору жөнүндө дагы бир топ талкуулар болду. «Манастан» баштап, «Жаныш-Байыш», «Саринжи Бөкөй», «Кедейкан» ж.б. чыгармалар идеялык-мазмуну, багыты боюнча элдик мүдөө, ой, тилекти билдиришкен жогорку көркөмдүктөгү баалуу маданий мурастар болуп эсептелет делинген объективдүү жыйынтыктар, жалпылоолор чыгарылды.

«Кедейкан» поэмасынын экинчи бөлүгү жөнүндө деле ушундай мазмун, мааниде айтууга болот. Экинчи бөлүктө да эзелтеден бери жомок жанрында жашап келеткан идея, мотив ишке ашат. Окуя традициялуу, туруктуу сюжет, мотивдерден туруп, жакшылык, кубаныч, жеңиш менен аяктайт. «Кедейкан» мурун эл арасында жомок түрүндө айтылып, андан кийин ыр жана кара сөз түрүндөгү эпикалык чыгармага айланса да анда айрым сюжеттик мотивдери, башкы каарман — Кедейдин образы боюнча башка бир поэмалардагы эл арасында кеңири белгилүү сюжеттик линияларды, образдарды эске түшүргөн учурлар да кездешет. Тагыраак айтканда Кедейкан менен Орто Азия элдеринин — түркмөн, өзбек, тажик жана азербайжан элинде кеңири белгилүү «Көроглы» дастанынын башкы каарманы Көроглы менен Кедейдин образдарында даана байкалган бир топ жалпылыктар, окшоштуктар бар. Кедейкан сыяктуу эле түркмөн, азербайжандардын «Көроглы» аттуу романтикалык поэмасында Көроглы 40 жигити менен кандардын, бектердин, белгилүү адамдардын мал-мүлкүн тонойт, жөнөкөй бен-бечара, букараларга тийбейт, элдин таламын талашууга, кызыкчылыгын коргоого аракеттенет. Ал эл үчүн кан, бектерден өч алат.

«Кедейкан» поэмасынын башка элдердин эпикалык чыгармалары менен айрым сюжет мотивдери, башкы каармандарынын жалпылыгы, окшоштугу менен үндөшүп турушу, ал элдердин ортолорундагы өткөндөгү жашоо-тиричиликтеринин жалпылыгына чарбалык, маданий байланыш катышына, тагдырларынын, басып өткөн жолунун бирдейлигине күбө болгонсуйт. Демек, жөнөкөй адамдын кандыкка жетип адилеттүү, жалпы элге карамдуу кан болушу менен жыргал турмушка жеткиргени жөнүндөгү жалпы элдик ой, тилектер, легендалар ар бир элде жашап келгендигине жана ошондой кыял, тилектердин негизинде «Кедейкан» сыяктуу тема, мазмуну боюнча окшош эпикалык чыгармалардын жаралгандыгына күбө болот. «Кедейкан» поэмасы менен башка элдик чыгармалардагы мындай жакындык окшоштуктар каармандардын образдарындагы бирдейлик, жалпылыктар менен гана чектелбейт. Айрым сюжеттик мотив, линиялар персонаждардын аттары боюнча айырмаланганы менен окуялардын өнүгүшү жана бүтүшү жагынан өтө эле жакын учурлар да байкалат. Ж.Таштемировдун ¹ байкоосунда «Кедейкан» поэмасынын экинчи бөлүгү, б.а. Азимкандын тактыдан ажырагандан кийинки турмушу, башынан өткөн окуялары, эң акырында Токтогулдун варианты боюнча кайра увазир, А. Үсөнбаевдикинде кан болушу менен өзбек элинде айтылуучу, «Кунтугмуш»² аттуу романтикалык поэма менен үндөшөт. «Кунтугмушта» бирин-бири сүйүшкөн эки жаш далай тоскоолдуктарды жеңип, ата-энесинин эркине макул болбой, эң акырында турган жеринен качып чыгышат, үйлөнүшөт, эгиз балалуу болушат. Балдары менен ээн чөлдө жол жүрүп баратышып, алсырап жатып калышат. Ал Арга жол тарткан кербендер жолугуп, аялын Холбеканы алып кетишет. Атасы эки баласы менен аялын издеп баратып бир баласын сууга агызып, экинчисин карышкырга алдырып жиберет. Эң акырында атасы аялын, балдарын таап, башына хандын учурган дөөлөт кушу конуп бир шаарга кан болуп калат.

Бул жерде көрүнгөндөй Холбека менен анын сүйгөн жарынын башынан өткөргөндөрү Азимкан менен Гүлайымдын ажырашып жана кайта табышканы, балдарынын айрылып кайра кошулушканы менен окшош болуп калат. «Көроглы» поэмасында аталган «Чембил», «Чамбыл» деген жер, шаары аты «Кедейканда» да учурайт.

¹ Таштемиров. Кыргыз элинин социалдык-турмуштук поэмалары жөнүндө. Кыргыз ИАКИ боюнча. Кол жазмалар фондусу. Инв. № 1633.

² «Кунтугмуш» ва Холбека. Айтвучи Алим Хаккулов. 1977-жыл.

Дегинкиси бардык эле элдик чыгармаларда, эпос, поэмаларда, башка бир элдердин фольклорундагы сюжет, мотивдерди эске түшүргөн учурлар көп кездешери белгилүү. Себеби андай чыгармалар бир эле кыска мөөнөттө, бир эле акын, ырчы аркылуу жарала калбайт. Эпос, поэмалардын жаралышы, өнүгүшү өтө татаал процесс, узак мезгилди талап кылат, далай-далай өзгөрүүлөргө учурайт, кээде жанаша жашаган, экономикалык, маданий байланышы бар элдердин оозеки чыгармачылыктары бир-бирине түздөн-түз таасир этиши, мазмун, тема жактарынан бирин-бири байытып турушу толук закон ченемдүү көрүнүш. «Кедейкандагы» окшош мотив, сюжеттерди, образ түзүүдөгү жалпылыктарды ушундай учурлар менен түшүндүрүүгө болот. Ал эми «Кедейкан» поэмасында башка элдердин оозеки чыгармаларында кездешүүчү сюжет, мотивдер бар, ошондуктан алар жасалма кошумчалар, биринчи бөлүктүн түздөн-түз уландысы эмес, экинчи бөлүк Токтогулдун варианты болбоосу керек деген сыяктуу бүшүркөөлөр, эрүүлөр, бир жактуу, үстүрт жалп ылоологон, тыянак экендигинде шек жок. Көптөгөн эскермелерге караганда «улуу акын Токтогул үгүт, насыят, сүйүү, философиялык маанидеги толгон чыгармаларды ырдоо, жаратуу менен чектелбестен ири-ири эпос поэмаларды да аткарган. Токтогулдун өмүр баянын, чыгармачылыгын иликтөөгө көп көңүл бурган Ж.Таштемиров акындын ар кыл бай чыгармачылыгы жөнүндө минтип жазат: «Курманбек», «Жаныш-Байыш», «Саринжи-Бөкөй», «Кожожаш», «Нарыккан», «Олжобай менен Кишимжан», «Кедейкан» өңдүү кенже эпосторду таасын айта турган. Акынды көрүп-билип жүргөн замандаштары: «Токтогул «Манас» эпосун чоң манасчылардан кем айтчу эмес» деп, аңыз менен кеп кылышат». 1920-жылдары Токтогулду көргөн, анын ырларын жана башка чыгармаларын өз оозунан уккан Шекербек Шеркулов, Токтогул көп кырдуу өнөрү, чеберлиги, «Кедейкан» поэмасын, болгондо да экинчи бөлүгүн да билгендеги, айткандыгы тууралуу буларды эскертет: «1927-жылы күзүндө Током Түлөкабыл деген кишинин үйүнө келип калды,- Токо, сиздин ырыңыз түпсүз деңиздей. Эми көпчүлүк сизден бир-эки дастан айтып берсе деп суранышат. Туш-туштан Баястандын сөзүн кубатташып: — ошентип, Токо,- дешип олтургандар чуулдашып калышты. Анда Током колуна комузун алып, мындай деп баштап калды:

Никелеп алган жары жок,
Бир түп тиккен талы жок,
Бир жерге салган тамы жок,
Ак эшкенге Кедейкан
Барганын айтып берсемби?
Азимкандын тактысын
Алганын айтып берсемби?
Ырайкан менен Медеткан
Балдарынан айрылган
Күлайымдай сулуунун
Арманын айтып берсемби?

деп ырдап андан ары «Кедейкан» жөнүндө бир чай кайнам талыкпай ырдаганына күбө болгон экен Ш. Шеркулов. Демек «Кедейкан» поэмасынын биринчи жана экинчи бөлүктөрүн Токтогулдун айтканы жогорку мисалдардан ачык эле көрүнүп турбайбы. Демек, экинчи бөлүк, биринчи бөлүк менен эч кандай байланышы жок жана идеялык мазмуну жагынан да төмөн, көркөмдүгү да начар деген жалпылоо жыйынтыктардын эч негизи, далили жок экендиги түшүндүрмөсүз эле көрүнүп турбайбы. Калыктан жазылып алынган Калык менен Токтогулдун варианты, негизинен идеялык-мазмуну жана көркөмдүгү боюнча башка белгилүү эпос, поэмалардан кем турбаган, кээде кайсы бирлерине салыштырганда жогору турган

чыгармалардын бири. «Кедейкан» эл арасында, угуучуларга кеңири тараган таанымал поэмалардан. Поэма, жогоруда эскерилгидей, Калыктын айтуусунда Токтогулдун варианты боюнча 1938-жылы жарык көргөнүн эскердик. Элдик оозеки чыгармалардын башка үлгүлөрү сыяктуу эле «Кедейкан» эпосу да мезгил-мезгили менен басмада жарыяланып келатат. 1938-жылы биринчи жолу жарык көргөн китебинен кийин 1950-жылы кайра басылды. Аны Т. Үмөталиев даярдаган, чакан баш сөз жазылган. Поэма өзүнчө китепче түрүндө эмес Токтогулдун ыр жыйнактарынын биринин ичине кирген. Бул басылышында «Кедейкан» поэмасы 1938-жылкы жарыяланган тексттен алда канча алыстап кеткен, айрым ыр саптары кыскартылса, тескерисинче, кошумча ыр саптары да көп учурайт. Кайсы бир ыр саптары «түзөтүлүп» жиберилген жерлери да аз эмес. Алардын бардыгына токтолуп отурса өзүнчө бир текстологиялык макала жазыла тургандай.

Ушул басылышынан кийин «Кедейкан» үчүнчү жолу 1956-жылы жарык көрдү. Бул жолу да «Кедейкан» өзүнчө китеп түрүндө эмес Токтогулдун ырлар жыйнагынын ичинде басылган. Баш сөз жазып, ар түр түшүндүрмөлөр берүү менен аны басмага Д. Сулайманов даярдаган. Бул басылышында «Кедейкандын» тексти бүт берилген эмес, б.а. биринчи бөлүгү гана басылган. Д. Сулайманов даярдаган «Кедейканда» экинчи бөлүм жок. 1938-жылкы басылышына салыштырганда ар түр деңгээлдеги алымчалар (кыскартуулар), кошумчалар, бузуу-оңдоолор 1956-жылкы басылышында да бир топ жерлерде кездешет. Алардын бардыгына эмес айрымдарына гана кыскача токтолуп өтөлү. 1938-жылкы басылышындагы «чуулдаган арызын» (19-бет) дегенден кийин:

Бир Кедейдин дартынан
Бирөө айтат мүлкүм чачылды
Канча айткан арызында, деген

саптар түшүп калган, кыскартылган (1956-жылкы басылышы, 267-6.)
«Бир түнөтүп койчумун» (1938ж. 21-6.) дегенден кийинки

Алсыз жетим Кедейге,
Акыл берген болчумун делинген саптардан кийин

эки сап кыскартылган (1938ж. 21-6. 1956ж. 268-6.).

Балам, сага өчөшүшкөн жоо каптап (26-6.)³ дегенден кийин 7 сап түшүп калган (270-6.) «Айла кетип курудум» (27-6. 1938ж.) дегенден кийин 11 сап түшүп калган. (270-6.) «Өзүңдөй элдин канына» (23) дегенден кийин 20 сап түшүп калган.

Загырга бийлик чечилсе (24-6.)

Загырга боорун ачыса (271-6.) (бузулган)

Танапты салышып ордон Кедейди чыгарып алышып алтоо антташып качып чыгышты. (31).

Танапты салып ордон Кедейди чыгарды (272) (бузулган) алтоо Кедей жетимдин энесинин үйүнө келип, Кедей жетим келер менен энесинин мойнун кучактап, энеси жана жолдоштору менен коштошуп, Кедейдин айтканы. (31-6.).

Кедей жетим келер менен энесинин мойнун кучактап, энеси жана жолдоштору коштошту (272) (Бузулган, кыскартылган, түзүүчү өзү кандай кааласа ошондой кылган) ж.б. Мындай мисалдар өтө көп.

³ Биринчи кашаанын ичиндеги биринчи цифралар Токтогул менен Калыктын варианттарындагы тексттин беттерин билдирет. Кийинки кашаадагы цифралар 1956-жылкы жарыяланган «Кедейкандын» беттерин көрсөтөт.

1958-жылы Токтогулдун эки томдук жыйнагынын ичинде «Кедейкан» поэмасынын биринчи бөлүгү басылды. Баш сөз жана түшүндүрмөлөрдү Ж.Таштемиров жазган. Бирок бул басылышында да эркин түрдөгү оңдоо, түзөтүүлөр аз эмес. Анын бардыгына чакан баш сөздө токтолуп отурууга мүмкүнчүлүк да жок. Бир эле кичине мисал: Чыгарма төмөнкүдөй жыйынтык менен бүтөт: «Көңүлү жайланып Хиваны жердей берет, элге тынч, бейбечараларга кайрымдуу, калыс жана камкор жетекчи болот». 1938-жылкы басылышында мындай текст жок.

«Кедейкан» поэмасынын 1970-жылкы жарыяланышын да басмага Ж.Таштемиров даярдаган. Бул басылышында поэма толук (эки бөлүмү тең) берилген. Бул жолку басылышында кыскартуулар, кошумчалар болбогону менен оңдоо-түзөтүүлөр, бузуулар дагы эле арбын учурайт.

«Кедейкан» эпосу мына ушул жолку биз сунуш кылган басылышында биринчи жолу кыскартуусуз, оңдоп түзөтүүлөрсүз толук варианты жарыяланып олтурат. Ошондуктан бул чыгарма окурмандар арасында зор ынтызарлыкты туудуруп, сүймөнчүлүккө айланат го деген ишенимдебиз.

Бирок 1970-жылкы басылышында да көп болбосо да аздыр-көптүр оңдоо-түзөтүүлөр кездешет. Айрымдарын окуучуларга сунуш кылып көрөлү.

Отузумда кылганмын (24)

Отузунда калганмын (30)

Таянып барып өлөргө (26)

Таянып берип өлөргө (32)

Кыйба деген шаар бар. Анын Азимкан деген каны бар. Ак эшен деген эшени дагы бар (34) (асты сызылган сүйлөмдөр түшүп калган (38)

Эч адам аны сурабай

Садага жок, кайыр жок

Какшап жаткан убагым (36)

Эч адам жок, кайыр жок

Какшап жаткан убагым (36)

(кыскартылган жана бузулган)

Жайнамазан салайын (39)

Жайнамаңды салайын (42)

(бузулган)

Бейнамаздан чочуйсуң (40)

Бейнамаздан чокуйсуң (43)

Аркамда калган туяк жок (42)

Акырет кетсем чырак жок (49)

(асты сызылган саптар түшүп калган)

Чачымдан көп күнөмүм (51)

дегенден кийин 4 сап түшүп калган. (50)

Ууру болсоң тыякта (54)

Ууру Кедей арамың (52) (бузулган)

Мындай кыскартуулар, бузулуп берүүлөр ыр саптарында гана эмес кара сөз түрүндөгү тексттерде да көп учурайт. «Кедейкандын» ар бир басылышында ар бир түзүүчү ушундай өзгөртүү, бузууларды, кээде кошумчаларды киргизип отурса поэманын түп нускасынан эмне калат деген суроо өзүнөн-өзү туулат. «Кедейкандын» 1938-жылы жарык көргөн варианты бүгүн эл арасында чанда-чанда гана учурап калды. Кийинки басылыштарында жогоруда келтирилген мисалдардап көрүнгөндөй ар түрдүү мүнөздөгү кыскартуулар, өзгөртүүлөр, бузупоңдоолор ж.б.

тескери көрүнүш, учурлар өтө арбын. Чыгарманын толук текстин, бузулбаган, оңдолбогон, кыскартылбаган толук вариантын жарыкка чыгаруу зарылчылыгы мына ушундай шарттардын негизинде чыгып отурат. Текстти басмага даярдоодо эч кандай кыскартуулар оңдоолор же кошумчалар болгон жок. 1938-жылы чыккан текст негизинен оңдолбой, өзгөрүлбөй, бузулбай басмага даярдалды. Бирок ошол эле 1938-жылы жарык көргөн текстте да ачык эле байкалып, сезилип турган орфографиялык каталар, түшүп калган, бузулуп жазылган сөздөр да көп учурайт. Мына ушундай учурларды «оңдоого» туура келди. Оңдоолор кандай мүнөздө жүргөндүгү жөнүндө эч кандай шектенүү, бүшүркөө болбоосу үчүн, ачыктык, тактык үчүн мисалдарды келтирели.

Эзбеси Гүлсанаа кемпир: балам кош бол! (34-бет)

Оңдолгону — энеси.

Кими адал, ким арам,

Таксыр, калталарың байкайын (39-6.) Оңдолгону — байкайын.

Каргыш менен Кедейим

Касам ичип каргангын (40-6.)

Оңдолгону менен.

Атчабым жерде нолуң бар,

Нон толгон коонуң бар (44-6.)

Оңдолгону — нолуң.

Артык баш тартпа убайым (74-6.) Оңдолгону тартпа.

Жүүндү кантип көрдү экен

Күндө чыгым салдырып. (90-6.) Оңдолгону — жүзүндү.

Азимкан такты талашса

Кедейан сизди сайайбыз (94-6.) Оңдолгону — Шайлайбыз, Кедейкан.

Кедейкан болсун атым деп,

Арылса менин дартым,... (Экинчи саптын аягында «деп» түшүп калган, коштук).

Урмат кылар бекенбиз

Убайым кайгы кебимди (115-6.) Оңдолгону убайым.

Мунун кое туруп Азимкандан кабар алды (115-6.).

Оңдолгону — алалы.

Ачылар мекен мээнетин (154-6) Оңдолгону — бекен.

Мынчалык урма кылдыңыз бай (154-6.). Оңдолгону — урмат.

Эки жактан чыңырып ушакташып калышты. Оңдолгону — кучакташып.

Жакшы турса Азимдин

Бетине салайын.

Ажал жетип өлбөсөм,

Элим, мен боломун таалайың (88-6.) Экинчи сапта бир сөз түшүп калганы жана бир сөз бузулуп жазылганы байкалып турат. (Оңдолгону, толукталганы — бетинен анын сылайын).

Тексттин көп жерлеринде энчилүү аттар, жер, шаар аттары кичине тамга менен басылып калган жерлер да бир топ. Алсак көп убактарда Ак эшен, Кедейкан деген энчилүү аттар, Кермисин, Хыйва, Кундуз, Жылдыз деген жер, шаар аттары кичине тамга менен басылган. Аларды баш тамгалар менен жазып оңдодук. Мындан башка оңдоо, түзөтүүлөр, алымча-кошумчалар, кыскартуулар болгон жок.

Жогоруда эскерилгендей Токтогул менен Калыктын вариантынан башка «Кедейкан» поэмасынын дагы бир варианты бар. Ал — Алымкул Үсөнбаевге тийиштүү.

Аны 1923-жылы Каюм Мифтаков Таластан А. Үсөнбаевдин өз оозунан жазып алган. Ал вариант ошол мезгилден тартып ушул күнгө чейин Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясынын «Манастаануу жана көркөм,

маданияттын улуттук борборунун» кол жазмалар фондусунда сакталып турат. А. Үсөнбаевдин варианты ушул мезгилге чейин эч жерде жарык көргөн эмес. 1964-жылы жарык көргөн Б. Кебекованын «Кедейкан» эпосунун идеясы көркөмдүк өзгөчөлүгү» аттуу эмгегинде гана ал вариант тууралуу азын-оолак пикир айтылган. Ал вариант жөнүндө басма сөз беттеринде да башка пикир, изилдөөлөр жок. А. Үсөнбаевдин вариантынын көлөмү жупуну, эки басма табактан анча-мынча гана ашат, же 1423 ыр сабынан турат. «Кедейкан» поэмасынын эки вариантында жалпы сюжеттик түзүлүштөр, мазмун боюнча окшоштуктар бар. Эки вариантында тең турмуштун запкысын көп тарткан, жетим жүрүп жетилген кедей жигит Азимкан аттуу кандын тагына минет. Экөөндө тең тагынан ажырап, тентип-терби кеткен Азимкан баяндалган окуянын аягында ар тарапка тарап кеткен катын-балдарын таап кайта Токтогул менен Калыктын вариантында увазирликке, А. Үсөнбаевдин вариантында хандыкка жетет ж.б. Ушундай жалпы окшоштуктар менен бирге эки вариантта ачык байкалган айырмачылыктар да бар. Алымкул айткан вариант: «Дайынча кедейдин Азимкандын ордуна хан болгону», «Азимкандын мусапырчылыгы», «Азимкандын кайра бак дөөлөттүү болгону» деген негизги үч бөлүкчөдөн туруу менен ошол эле үч башкы бөлүктөр дагы майдаланган он төрт темага бөлүнөт. Мындай майда темаларга бөлүү, же атоо Калык менен Токтогулдун вариантында жок. Баяндалган окуялардын мазмунуна жараша темаларга бөлүштүргөн — айтуучу эмес жыйноочу жана «Кедейканды» жазып алган К. Мифтаков болушу мүмкүн. Себеби, адетте, айтуучу өзүнүн баяндаган чыгармасынын мазмунун эч качан ырааттуу түрдө майда темаларга бөлүштүрүп отурбасы да түшүнүктүү: андай болууга мүмкүн да эмес. Эки вариант бири-биринен көлөм жагынан да кескин айырмаланышат. Калык менен Токтогулдуку төрт миң ыр сабынан ашат. А. Үсөнбаевдики жогоруда эскерилгендей 1423 сап. Токтогул менен Калыктын вариантындагы окуялар А. Үсөнбаевдин вариантында толук баяндалган эмес. «Кедейкандын» окуяларын баяндоо А. Үсөнбаевде түз эле Кедейдин Ак эшенге келишинен башталат. Кедейдин жетимдик турмушу, бой тартып чоңойгондон кийин жанына өзү сыяктуу жолдошторун топтоо менен бай, бектердин мал-мүлкүн талоо, карактоо, андан кийин зынданга түшүп качып чыгышы сыяктуу окуя, эпизоддор А. Үсөнбаевдин «Кедейканында» жок. Айрым эпизоддор Токтогул, Калыктын вариантындагыдай толук болбостон, үзүл-кесил, кыска баяндалат. Натыйжада кээде тигил же бул эпизоддордун ишенимдүүлүгү да бүдөмүк бойдон калат. Алсак, Кедей менен Ак эшен Азимкандын тагын сурап келишкенде, Азимкан эч айтышпастан, кыйналбай, кысталбай, күдүктөндөй туруп эле тактысын бере коет ж.б. А. Үсөнбаевдин вариантынын көлөм жагынан аз болушу ушундай шарттар менен түшүндүрүлөт.

Эки вариантта жер-суу, негизги каармандардын аттары боюнча да айырмачылыктар кездешет. Токтогул менен Калыктын вариантында тактан ажыраган Азимкан Таалип хандын элине качып, тентип барат да, кийин кандын увазир болот. А. Үсөнбаевдикинде Айдаркан элине келет да, өлгөн хандын ордуна хан болот. Токтогул менен Калыктыкында Кедейкандын өз аты — Керээз, Алымкулдукунда — Дайынча. Токтогул менен Калыктын вариантында Азимкандын аялы — Гүлайым, А. Үсөнбаевде — Акканыш. Бир эле эпизод, көрүнүш эки вариантта эки башкача сүрөттөлгөн учурлар да бар. Токтогул менен Калыктын вариантында Азимкан менен аялы алсырап жатканда жол жүрүп келеткан кербендер аларга төөнүн сүтүн беришет. Өзөгүнө сүт түшүп кеткен Азимкан менен Гүлайым эсин жоготуп жатып калышат. Азимкан эсинен танып уктап калганда кербендер Гүлайымдын сулуулугуна кызыгышып аны алып кете беришет. Бул эпизод Алымкулда мындайча сүрөттөлөт:

Бош төөгө мингин деп,
Барар жолун оң чыгар,
Биз менен кошо жүргүн деп,
Кедейди болсо падышанын,
Кербендер баркын бийледи.
Катыны менен Азимкан
Бош төөсүнө минеди,
Кербен менен кошо жүрөдү.

Бул эпизоддо жалпы окшоштуктар менен бирге айырмачылыктар да ачык байкалып турат. Токтогул менен Калыктын вариантында Райкан менен Медеттп баласыз бир падыша сатып алат, А. Үсөнбаевде билбей тааныбай хан болгондон кийин Азимкан, балдардын өз атасы сатып алат ж.б. Дагы ушул сыяктуу көп чоң мааниге ээ болбогон айырмачылык, бөтөнчөлүктөр бир топ.

Эки вариант — айтуучулардын жалпы эле турмуштук тажрыйбаларынан, талантынан ж.б. айырмачылыктарынан келип чыккан эки башка көркөмдүк бөтөнчөлүктөргө, стилге ээ. А. Үсөнбаевдин варианты Токтогул менен Калыктыкына караганда мазмуну жана көркөмдүк деңгээли боюнча бир топ эле төмөн турганы ачык байкалып турат. Айрым дурус саптар, баяндоо, сүрөттөөлөр менен бирге мааниси, угулуш, окулушу боюнча начар саптар да арбын кездешет:

Даңыйча деймин атымды,
Таксыр эшен эшитип,
Кедим сиздин затыңды.
Ач курсагын тоюнтуп,
Абыдан сыйлайт деген соң
Жетим, жесир бакырды.
Кызматың кылып, от жаксам
Тиер бекен бир салкын,
Саян майдан күнүңүз.

Элдик эпосторго мүнөздүү болбогон, кечээ эле жакында пайда болгон сөздөр, терминдер да А. Үсөнбаевдин вариантында бир топ:

Барчасы бирге эшендин,
Коомунда жүргөн эл эле.
Бир күнү күчүн береби
Дагы сурап бер дечү,
Даткаңдын сөзүн көрөлү.
Кайдан таптың жарыктык
Закончу кедей немени.
Аябай алтын так берсең,
Кийгизгин бедел чениңди.
Колтугуна суу бүркүп
Козголду партия жана эл.
Ылоого минген запас ат
Аябай камчы урады.
Жатканы жайсыз керебет
Ойлонгону керемет ж.б.

А. Үсөнбаевдин вариантында башка, өзгөчө коңшулаш өзбек, казак тилдеринен кирген сөздөр да арбын учурайт:

Жиберген киши келеди,
Эшенге кабар береди.
Ачууланып кедейге
Эшен таксыр келеди.
Бир күн да болсо падыша бол
Турайын Азимкандын элине
Азимкан тактын береди
Азимкан такты берди деп
Амма журт укту дареги.

Алымкулдун вариантын 1923-жылы Таластан жазып алган К. Мифтаков айтуучу тууралуу өмүр баянынан башка дагы мындай кабарларды берет: «Турган жери казак, кыргыздын чек арасы болуп, көбүрөөк казактарга акынчылык кылат. Табышы (үнү —Т. К.) жакшы, муңдуу болуп, акынчылыгы да жакшы. Жомок да билет. Ырчылыкка устасы, Эркебай бий, Бердибай уулу болуп он алты жашынан ырчылык, акынчылыкка берилген. Окуп, жаза билбейт. Мындан «Кедейкан» баш болуп 150-бет эл адабиятын жазып алдым». Демек, «Кедейкан» поэмасында башка тилдердеги сез, терминдердин арбын колдонулушу Алымкулдун «казактарга көбүрөөк акынчылык кылышы», чек арада аралаш жашашы менен түшүндүрүлөт. Ал эми «датка», «коом», «партия», «закончу» «запас ат» ж.б. эпоско мүнөздүү болбогон сөз тизмектери, терминдер — анохронизм неологизмдердин арбын учурашы поэманын мурун жазылбай, кийинки кездерде, 1920-жылдарда жазылышы жана жалпы эле айтуучунун жекече чыгармачылык бөтөнчөлүктөрү менен тыгыз байланыштуу. К. Мифтаковдун А. Үсөнбаев жөнүндөгү жогорудагы эскермесинде «Кедейканды» Алымкул акын 1911-жылда Чүй боюнда Токмок шаарынын жанында туруучу Молдо Ысак Шайбек уулунан үйрөнгөн экен» деген маалымат бар. Демек, Алымкулдун чыгармачылыгына, өзгөчө «Кедейканды» айтуусуна Ысак Шайбековдун таасири, анын стили, тили, баяндоо ыкмасы таасир эткендиги байкалат. Ысак Шайбеков да чыгыш оозеки жана кол жазма адабияты бөтөнчө казак оозеки адабияты менен кеңири тааныш болгон. «Шайбековдун адабий мектеби фольклор менен бирге, «Заркум», «Зал-зал», «Кыз Жибек», «Айман-Шолпан» сыяктуу казак элине мүнөздүү эски кысалар болгон» (С. Байкожоев, «Жазгыч акындар», Ф., 1959-ж. 23-б.) Ысактын айрым ырлары да формасы, интонациясы боюнча казак өлөңдөрүнө жакын.

Он жашымда өгүз кош жетеледим,
Ээ боло албай эки өгүзгө энтеледим.
Эгерде байдын уулу боло калсам,
Ат минип ашка, тойго кетер эдим, - дейт

Ысак Шайбеков өзүнүн автобиографиялык мүнөздөгү бир ырында.

«Кедейкандын» Алымкул айткан вариантынын мазмун, көркөмдүк жактан жупуну болушунун дагы бир топ себептери болушу мүмкүн. Алымкул «Кедейканды» Токтогул сыяктуу дасыккан таланттуу ырчы, акындардан үйрөнгөн эмес экен. Жогоруда эскерилгендей, ал Ысак Шайбековдон үйрөнгөн. Ысак Шайбеков болсо эпикалык көлөмдүү эпосторду көркүнө келтирип айткан чебер айтуучулардан болбогондугу анын чыгармачылык жолунан, биографиясынан да белгилүү. Алымкулдун вариантындагы окуялардын баяндалышына караганда айтуучу поэманын мазмунун толук үйрөнгөн эмес. Үзүл кесил гана эсте калгандарын айткан, өзүнчө чыгармачылык шык менен андан ары тереңдетип; өзгөчөлөнүп кете албаган.

Анын да ар түрдүү себептери болушу мүмкүн. 1920-жылдарда Алымкул ырчылык чыгармачылыгын жаңыдан гана баштап жүргөн, али такшала элек кези эле. Ушундай шарттардын натыйжасында Алымкулдун вариантында «Кедейкан» поэмасы көлөмү жагынан да чакан бойдон калган, көркөмдүгү да жогорку деңгээлде эмес. Бирок ушундай шарттарга карап аны такыр эле жарыялабай коюу, эстен чыгарып коюу да туура эмес. Мурун окуучулар, угуучулар Токтогул менен Калыктын вариантын гана билишсе, эми Алымкулдун «Кедейкан» эпосу боюнча өзүнчө варианты бар экендиги менен да аз да болсо кириш сөз аркылуу кабардар болушту.

Жогоруда сөз кылгандай колуңуздардагы, кыргыз элинин кенже эпосторунун бири «Кедейкандын» унутулуп баратышы, кийинки муундарыбызга жетпей калуу коркунучун туудурбай койбойт. Ошондуктан мурдагы түзүүчүлөр катары мен дагы Ж.Төлөевдин материалдарынан пайдаланып, кыскартуусуз 1938-жылкы басылышын негиз кылуу менен сунуш кылып отурабыз.

***

Кыргыз элинде айтылып келе жаткан белгилүү чоң эпос, дастандар сыяктуу эле лира-романтикалык чыгармалардын ичинен «Олжобай менен Кишимжан» чакан поэмалардын бири. Бул чыгармада да бардык эле элдик мурастарга тиешелүү мүнөз сүйүү темасы баяндалып, акыры эки жаштын ойлогон ою ишке ашпай кайгылуу өлүм менен аяктайт. Бул чакан дастанды да «Кедейкан» сыяктуу эле эки бөлүкчөгө бөлүүгө болот. Биринчиси Олжобайдын атасы кыпчактардан чыккан Солтобайдын кыз тандап, ага эч ким жакпай, акыры Чылмайрандагы Кулжыгачтын кыздары бар деп, ага баргандыгы, анын кызы Бегимжандын, ага жагып калгандыгы, акыры Кулжыгачтын айтканына макул болуп, өз эл-журту Кыпчакты таштап, Бегимжан үчүн Кулжыгачка бир чети бала, бир чети күйөө бала болуп келип туруп калышы, акыры бул жарык дүйнө менен кош айтышып, артында Олжобайдын калгандыгы, Олжобай менен Кишимжандын тең төрөлгөндүгү, эки жаштын бири бирин жакшы көрүп калгандыктары баяндалат.

Чыгармада баштан аяк сүйүү темасы, ошол кездеги дөөлөттүү бийлик ээлеринин адилетсиздиги кеңири баян этилет. Солтобай каза болгондон кийин карып калган тайатасы Кулжыгачтын кеби өтпөй калып, аталаш тууганы Кудак Олжобай менен Кишимжандын көңүлү жакындыгын билип калгандан кийин бул экөөнү бири биринен ажыратып, калың алуу үчүн Байназарга өзү бийлеп берүүнү чечет. Кудакенин бийлиги жүрүп тургандан кийин кудай кылса, кабарыңдын акысы барбы дегендей күчтөн-күүдөн тайыган Кулжыгач, байбичеси менен кандай арга кыла алмак. Кудак Олжобайды куугунтуктап, көзүн тазалоону ойлогонун билгенден кийин Бегимжан эптеп бел байлап, уулун өз туугандарына — Кыпчакка алып барат. Олжобай болсо Кишимжанга убадасын бек берип, өлбөй тирүү болсом сөзсүз келемин деген ой менен көз жашын көл кылып кете берет.

Экинчи бөлүгүндө Олжобайдын Кыпчак жергесине келип, өз элине бел болуп, элге кайрымдуу, ары баатыр актанып эли-жерин ички жана тышкы душмандардан кол тийгизбей коргоп тургандыгы айтылыш акыры Кишимжан жиберген Акмаматтан Кишимжан жөнүндө кабарды угуп, жолго чыгышы, акыры Байназардан Кишимди тартып алып качышы, баатыр аңдоо келет дегендей байкоосуз жатканда Кудакке алданганы, акыры Кудак айла амал менен Олжобайды колго түшүрүп, аны кайгылуу өлүмгө алып келиши, Кишимжандын өзүн-өзү бычак менен сайып өлтүрүшү, Байназардын Кудакени изин кууп келиши, тиги эки жаштын өлүп жатышын көрүп анын өлүшү сүрөттөлөт.

Демек, «Олжобай менен Кишимжан» поэмасында эки жаштын ой-тилеги акыры жеңиш менен бүтпөстөн, трагедиялуу өлүм менен бүтөт. Акыры Кыпчак элине кабар

жетип, адилетсиз Кудакенин өлүмү жана эки жаштын өлүгү бир жерге коюлуп, поэмада айтылгандай ушул кезге чейин эстелик чынар терек жаштар үчүн белги катары бүчүр байлап турат делип бүтөт.

Кыргыз элинин лира-романтикалык чакан мурасы өзүнүн нукура турмуштун ой толгоолорун бизге жеткирген жыйындысы экендиги талашсыз. Бул мурас да атадан балага, баладан небере, чөбөрөлөргө чейин кызыгын кетирбестен айтыла бере тургандыгында шек жок.

Мурасты элге жеткирүүдө институттун илим кызматкерлери А. Үсөнбаевдин айтуусу боюнча биринчи жолу 1940-жылы басмага даярдап чыгарышкан. Кийинки басылыштары 1956-жана 1974-жылы ушул эле айтуучудан жазылып алынган вариантында өзүнчө китеп болуп чыккан. «Олжобай менен Кишимжандын» А. Үсөнбаевдин айтуусунан башка эки варианты бар. Биринчи вариант 1925—27-жылдары Түп районуна караштуу Күрмөнтү кыштагындагы Сопубек Сакетаевдин, экинчи вариант Чоң-Алайдагы Кабылов Матрайм деген адамдан жазылып алынган. Мындан мурда бул варианттар өзүнүн көркөмдүгү анчейин эмес жана көлөмү жагынан чакан болгондугунан басмага сунуш кылынган эмес. Колуңуздардагы сунуш кылынган А. Үсөнбаевдин айтуусундагы вариант 1940-жылдагы чыккан китепчеден алынып отурат. Анткени биринчи жолу чыккан китеп кол жазмадан оңдолбостон, кыскартуусуз, оңдоосуз берилген.

ТОКОН КАЗИЕВ,

КРУИАнын Манаस्ताануу жана көркөм маданияттын
улуттук борборунун улук илимий кызматкери.

ОЛЖОБАЙ МЕНЕН КИШИМЖАН

Түбү кыргыз эл экен
Аты жөнүн уруусун
Калың кыпчак дээр экен.
Кыпчактардын Солтобай
Кыз ала элек неме экен.
Тор айгыр деген жерде экен
Тоолуу кыргыз элде экен.
Абасы салкын, атыр жел
Ак кардуу жайык төрдө экен.
Айдап койгон жери жок
Аймагы мейкин саз болуп,
Агын суу менен жарышкан
Ала моюн каз болуп,
Алдаса урган суусу шар
Аскадан төмөн октолуп.
Арал сайын көк ирим
Айланпа болуп токтолуп,
Ала-Тоо дайра аталган
Аябай аккан шок болуп,
Ак чабактар ойногон
Атып чыгып жок болуп.
Күкүгү сайрап бадалдан,
Күмүштөй тоосу агарган,
Бадалы гүлдөп жайнаган
Бак сайын булбул сайраган.
Кардан эрип аккан суу
Каркыны кыйын дайрадан,
Гүлүстөн болгон жээгине
Гүлдөрү текши жайнаган.
Эки чети көбүктөп
Эпкиндеп шамал айдаган,
Бетегелүү тулунда
Берметтей малы жайнаган.
Сайынан айын уланган
Салаасы камыш курактан.
Сагызган тынбай шакылдап,
Сайраган торгой бир жактан.
Салаасы кенен салкын төр
Сергитип жанды жыргаткан.
Сар манат кийип жер бети,
Саймалуу тоого нур чачкан.
Көз кумарын кандырган
Көрүп турсаң ыраактан.
Жайкы абасы эң тунук
Жаралуу жанды жыргаткан.
Алтындай ташы жайнаган
Ата-кыргыз жери ошол.
Аскадан чыккан муздак суу
Чоргодой куюп кайнаган,

Салкыны шамал, булуттан
Санаасында Солтобай
Самап чыкты кыз издеп
Калың кыпчак уруктан.
Ээрчитип жолдош жанына
Эл аралап барам деп,
Уккан элдин баарына,
Көргөн менен кыз жакпай,
Көтөрүп өйдө көңүлүн,
Көңүлдө курдаш табылса,
Өткөзсөм дейт чын тилеп
Жашчылыктын өмүрүн.
Жактырбады бир кызды
Жалпы кыпчак элинен.
Ат тандашып минишип,
Аземдүү кийим кийишип,
Айлынан жолдош киши алып
Жолго чыкты Солтобай,
Кыз жакпаса көөнүнө
Жашчылык жөнү ушундай.
Аралап канча жерлерди
Айлына барды далайдын.
Мурун келип көрбөгөн,
Чылмайран деген жерде экен,
Өзөнүнөн суу аккан,
Өрүшүнө мал толгон,
Өрдөшү салкын төрдө экен.
Чылмайран тоонун өзүндө
Кулжыгач деген бар экен
Карды салык, малы көп
Калкында бай жан экен.
Эркек уул мында жок,
Жалаң кыз балдары бар экен.
Кулжыгач байдын кыздары:
Укурук моюн, калем каш,
Кундузга окшош, өлөң чач,
Кыздары сулуу болот деп,
Кулжыгачтын кыздарын
Көрөм деп келген кишилер,
Кете алышпай конот деп.
Кыздары сулуу деп укту,
Арадан кабар кеп укту.
Кыздары сонун деген соң,
Кыз издеген турабы,
Ашыктыктын азабы,
Алыс да болсо жакын го,
Андай жолдун ыраагы.
Босого маңдай, бото көз,
Моймолжуган ширин сөз,
Бойго жеткен кезеги —
Бегимжан деген чырагы.

Эркелеп өстү Бегимжан
Эне-атанын мээринде,
Ата салты боюнча
Атасынын төрүндө,
Ардак болду көргөнү
Алакандай элинде
Ар тараптан келген бар,
Айтылуу кызды көрүүгө.
Атасына кеп салат
Аябай калың берүүгө.
Жуучу келет аптада
Жумшак сүйлөп лыпылдап,
Эмне дээр экен деп.
Эт жүрөгү зырпылдап.
Ээликме жигит сөз айтат
Эп менен сүйлөп лыпылдап.
Күңгөйдүн кызы Бегимжан
Гүлкайыр болду буралган.
Сүйлөшө албай көп жигит
Сүйүүдөн ырын чыгарган.
Атасына Бегимдин
Ар кимдер келип кеп айтат.
Кол куушуруп, каадага
«Куда болсом» — деп, айтат.
Асылдан асыл экен деп,
Айлы бүтүн мактады.
Кызыгып сөз айттырып
Кыйла жигит каттады.
Бирок, Бегимжандай сулуунун
Пейлиңе толук жан жакпай,
Жүргөн экен бу дагы.
Күүгүм кире, күн бата
Кулжыгачтын айлына
Солтобай келип түштү дейт.
Аттан түшүп жатканда
Сулуу кызы кайда? — деп,
Бекиткен кайсы жайга? — деп,
Перидей болгон Бегимжан,
Бетиң окшош Айга деп.
Ак үйдөн чыкты керилип,
Айлына келген коноктор
Аттан түшүп жатканда,
Бегимжан калды көрүнүп.
Көргөн жерде Солтобай
Көңүлү калды бөлүнүп.
Кыз болсоң тундай болгун деп,
Сен үчүн бүгүн кондум деп,
Өз пейилинде муну ойлойт:
— Сени алсам сулуу оңдум деп.
Кыз жагып калган Солтобай
Уйкусу келбейт түнүндө,

Акыл-айла эмеспи,
Ар түрлүү ишти билүүгө.
Атпай таң узак көрүнүп,
Жатты бир түн Солтобай
Конок болуп түнүндө.
Арачыга кеп айтат:
Атасына сүйлөшкүн,
Алабыз ушул сулууну,
Айнытпагын — деп айтат.
Чыдаймын калың малына,
Канча калың салса да,
Чыдай бергин баарына.
Бак, дөөлөттүү киши экен,
Кадыры бар көрүнөт
Өз элинин баарына.
Октос берип токтолбой,
Ошондой болот балалык.
Капаста тоту, булбулдай,
Каалап калган Бегимжан
Үйдөн чыкты таранып.
Макул десе Кулжыгач,
Ушул кызын алалык.
Калтырбай түгөл берейин,
Күтүп жүргөн малымды.
Канча айтса да макул де,
Арачым, жок дебегин калыңды!
Тандап сулуу биз издеп,
Табалбай жүргөн мезгилде,
Тасма бел сулуу табылды.
Кыз атасы Кулжыгач,
Кыргыздан бул да бай эле,
Төрт түлүгү шай эле,
Өзөнү токой, аккан суу,
Мекен кылган жерлери.
Чылмайран деген жер эле.
Чылмайран тоо келишкен,
Чабыры тегиз малга жай,
Койлору төлдөп эгизден.
Күйүнгөн анын үй-мүлкүн
Далай адам көрүшкөн.
Арачы келди ошондо,
Кулжыгач байдын өзүнө
Кол беришип көрүшүп,
Тийгизип төшүн төшүнө.
— Биз келдик бай алдына,
Көрбөгөн кайдан келди деп,
Көңүлүң салба кайгыга.
Кызы сулуу кишинин
Кыйла адам келет айлына,
Кызыңды бергин сураса,
Кылчактап Куке айныба,

Ардактап баккан карагың,
Айнектей балаң барына,
Кулжыгач бай кубангын,
Кудайдын берген багына!
Кызыңды угуп келгенбиз,
Келбейт эч ким малыңа.
Байбичең менен сүйлөшүп,
Кошо жүргөн коңшулар,
Акылдашып, үндөшүп
Кубанып сөздү бир дешип,
Жооп бер бай кебиме.
Катуу тийип турабы
Ушул сөзүм көөнүңө.
Кыргыздын бул да мырзасы,
Кызыңды бергин теңине.
Кыйын билгич Солтобай,
Бул да кыпчак деген элинде.
Кыргыздан издеп кыз жакпай,
Ылайыктуу кыз таппай,
Келгенбиз дегдеп атайы,
Кызы бар деген жөнүңө.
Керилген сулуу балаңыз,
Келгенде жакты көөнүңө.
Кеткиси келбей кылчактайт,
Ушундай келишкен асыл периге.
Кыз калыңын көп алып,
Айдап салсаң келишет,
Тигил ак кардуу салкын төрүңө.
Абасы таза, атыр жел,
Ак кардуу аска, суук бел,
Абалдан ошону ээлеген
Ардактуу экен сиздин эл.
Акылдашып сүйлөшүп,
Кулжыгач, айтканыма жооп бер.
Бир келип конуп кетүүгө,
Келгеним жок айылдап,
Кулжыгачта кыз бар деп,
Кулак уккан айыңдан.
Кызыңа теңтуш Солтобай
Жүрсөм дейт го кыйындап.
Менин айткан сөзүмдү
Кулжыгач уккун дайындап.
Торайгыр деген жер болот,
Торайгырды жердеген,
Калың кыпчак эл болот.
Куда болсок Кулжыгач,
Күйөөң сенин Солтобай,
Кыпчактардын башы деп,
Ай чачырап, жылдыз көп,
Ажайып сонун турмуш көп,
Куда болсо дегенди

Кулжыгач, түшүнбө жаман кылмыш деп.
Кыз алышып, кыз берип,
Бир-бирине туш келип,
Күлүк ат салып калыңга,
Күбөк болуу куш берип,
Кереге тартып үй тигип,
Кымбат түрдүү сеп берип,
Башынан келе жатпайбы,
Булар — кыргыз салты делинип.
Ылайык болсо сөздөрүм,
Кулжыгач бай тилеңиз
Эки жаштын өмүрүн.
Айлыңдан көрүп кызыңды,
Ашык болду Солтобай,
Башыңдан өткөн жок беле,
Балалык кез ушундай.
Макул десең жооп бер,
Бай Кулжыгач кысылбай,
Кулжыгачка кеп сүйлөп,
Кудалык жөнүн көп сүйлөп,
Куда бол, Кукел! — деп сүйлөп,
Ал да чечен арачы
Ар нерсени эп сүйлөп,
Арачыдан эмеспи,
Кошулмач сөздүн арасы.
— Кызыңа теңтуш бул дагы,
Кыпчактардын баласы.
Кыялың турса жактырбай,
Өзүң сынап карачы.
Адамдын толкуйт көңүлү,
Мудаага жетсе санаасы.
Кулжыгач куп деп, сен айтсаң,
Куда болуп сыйлашсак,
Чачылганды жыйнашсак,
Кымбат түрдүү сеп берип,
Оозуңдан чыккан калыңды,
Орун кылсак өткөрүп.
Кыз ойнотуп, той союп,
Кыйланын баарын ырдатсак,
Өлбөй калар адам жок,
Кулжыгач, курган жанды жыргатсак.
Келип, кетип катышсак,
Айныбаска антташсак,
Аралашып бир жүрүп
Жек-жаат болуп сыйлашып,
Кадырды бекем сакташсак.
Убадалуу күн болжоп,
Ушинтип сөздү бир болжоп,
Келебиз деп бир күнү,
Айтымча бар экен,
Кызың жаштын күлгүнүң.

Арачы болуп жүргөн жан
Кынабын таап сөз айткан
Бул да кыпчактын чечен адамы.
Куда болсом экен деп,
Кулжыгачка апкелди,
Тигил Солтобайдай баланы.
Арачынын өзүнөн
Айтылбай сөз калган жок.
Билбейм, Кулжыгачка жагабы?
Байбичесин чакырып,
Коңшуларын кошо алып,
Сүйлөшүп жооп берметке
Бир үйгө кирди тамамын.
— Мындан мурун көрбөгөм,
Уругубуз кыпчак дейт,
Бергин деп Бегимжандай баланы.
Кызды тууп өстүрүп,
Кыйноосун тарткан өзүңсүң.
Байбиче, сага жагабы?..
Куда болсок деген сөз,
Жагабы сенин дитиңе?
Буга бербей койсок да,
Байбиче, беребиз башка бирине!
Акырын басып көрүнбөй,
Ак өргөөнүн сыртынан
Байкап кел барып, байбиче.
Көңүлгө макул, түз болсо,
Бегимжанды берели.
Макул болсо, байбиче,
Албайбыз кыздан калыңды.
Анчалык начар эмеспиз,
Кыз үчүн малга зарылган.
Кыпчактан булар келиптир
Кызы бар деген шарынан.
Кандай дейсиң, байбиче,
Калыңга кызды бербейли,
Калыңына көнбөйлү,
Алар болсоң кызымды
Көчүп келгин сен дейли.
Макул деди бул дагы,
Кулжыгачтын сөзүнөн
Байбичеси чыгабы.
Бойго жеткен кезеги
Мунун Бегимжан деген чырагы.
Эң улуусу Бегимжан,
Андан кийин Канымжан,
Андан кийин Алымкан.
Кыз энеси-байбиче
Үйдөн чыгып келди эми.
Күйөө болчу Солтобай,
Сыртынан келип көрдү эми,

Солтобай жакты көөнүнө,
Кайтып келип байбиче
Бул сөздү айтты эрине:
— Алып кетем дебесе,
Өзүнүн кыпчак элине,
Конушу кылып кондуруп,
Кошо жүрсө чениңе,
Арачысын чакырып,
Абдан жакшы сүйлөшүп,
Бай, макул дей бер кебине!
Арачыны чакырып,
Айылдан чыгып экиси,
Отурду келип дөңүнө.
Кулжыгач бай кеп айтат,
Кудалык жөнүн эми айтат:
— Арачым, айттың кудалык,
Куда деген жакшы сөз,
Мен да калдым кубанып.
Анык куда жан болсоң,
Айтылган сөзгө чыдайлык.
Калың байлап, нар алып,
Нечен түркүн мал алып,
Бээ союп, той алып,
Белсөөлөп бөксө кой алып,
Сандыктан күмүш сер алып,
Санап калың мал алып,
Сен, кайра келем дебегин!
Албаймын калың малыңды,
Айтамын сага зарымды.
Куда болсок экөөбүз
Жашырбайм мен барымды.
Эр жеткен эркек балам жок,
Балалууда санаам жок.
Кыз да болсо перзентим,
Кыпчакка кетип бул калса
Арачым, кылчаюучу паана жок.
Кайраттуу эркек бала жок.
Кайраттуу бала бар киши
Кайгырчу анда паана жок.
Калың берип бул кыпчак
Калкына алып кетиңсе,
Бизге кайрылуучу паана жок.
Анык куда сен болсоң,
Арзыган кишиң мен болсом,
Кучакташып кур чечип,
Кубанычка ун чачып,
Кудалыкка тең болсоң,
Калың бербей куда бол,
Кайтышып кетпей мында бол.
Аламын десе кызымды
Айлыңдан көчүп келгиле,

Менин ар ызаатым көргүлө.
Ажалым жетип мен өлсөм,
Ак кепиндеп көмгүлө.
Ушул сөзгө макулбу?
Арачым, убадаңды бергиле.
Кызымды бөлбөйм алыска,
Азамат эркек бала жок,
Алыста болсо барышка.
Күч кубаттан ажырап,
Боломун бир күн абышка.
Солтобайга сүйлөшкүн,
Менин ушул сөзүм макулбу?
Кызым үчүн калың жеп,
Албаймын тыйын — бакырды.
Башынан эле сөз ушул,
Кесим кылып кызымды,
Билбеймин малга сатууну.
Кудалык тонун кийгизем,
Алдына ат мингизем,
Келгиле барып жакында!
Жүрөмүн десе жер мына,
Билемин десе эл мына.
Тандаган сулуу кыз мына,
Таптап салса куш мына.
Кыйыктанбай макул дейм,
Арачым, кыз издеген ышкыңа
Бала болсун күйөрүм,
Башынан ушул тилегим,
Кызымды бирөө жактырса,
Кызыл тыйын пул албай,
Беремин деп жүрөмүн.
Мырзаң менен сүйлөшкүн,
Арачым, макулбу буга жүрөгүң?
Малым элден кем эмес,
Мал алчу кыздан мен эмес.
Кудак деген иним бар,
Атасы мага энелеш,
Кабарын укса бул сөздүн,
Ал дагы карап жатчу неме эмес.
Менин айтар сөзүм пул!
Арачым, өзүң барып, бек кеңеш!
Арзып жүргөн абдан көп,
Алыстан көрүп жетпеген.
Айтып кармат шериңди,
Кубанычтуу кеп менен.
Аземдеп аппак үй тигип,
Келсеңер көчүп элиңден.
Солтобайга беремин,
Кызымды сонун түркүн сеп менен.
Артымды ойлоп айткан сөз,
Ажал жетип күн бүтсө,

Адам барбы өтпөгөн.
Кулжыгач айтты калтырбай,
Көңүлдөгү мудаасын;
Жалганы жок ичинде,
Жакшы айтты сөздүн ырасын.
Арачы угуп бул сөздү,
Аты эле мунун Курама,
Ыраазы болду ошондо,
Кулжыгачтай кудага.
Калыңы жок кыз берсе,
Жетпедиби Солтобай —
Көңүлүндө мудаага.
Кулжыгачка сүйлөшүп
Келди кайтып Курама.
— Сүйлөшүп келдим кудама,
Калыңсыз сулуу табылып,
Солтобай эми жеттиң мудааңа.
Атаң менен энең бар,
Баатыр, аяктын жайын сураба!
Кайната болуп Кулжыгач,
Каалаган ишиң орундуу,
Калтырып мында келесиң
Солтобай, калың кыпчак тобуңду.
Каалаганың Бегимжан,
Калыңсыз берсе өзүңө,
Мырзам, көрбөдүңбү сонунду.
Нары бала, күйөөсүң,
Кулжыгачтын өзүнө,
Кудалыкты сүйлөштүм,
Куп деди менин сөзүмө.
Чала көрүп калдыңбы,
Кандай эле Бегимжан,
Солтобай сенин көзүңө.
— Бегимжанды мен көрдүм,
Эркиндин бышкан анары,
Кашаттын жаткан карындай,
Нурдуу беттин жамалы;
Күмүш чайнек каухардай,
Күн көрүнөт тамагы;
Издеп жүрүп элеттен
Таптык го алтын баланы.
Күйөө болдуң калыңсыз,
Солтобай сага жагабы?
Кайгылуу экен кайнатаң,
Эркек бала жөнүнөн,
Көңүлүң сенин түз болсо,
Бегимжан сулуу периден,
Кааласаң, мырзам бул кызды,
Келесиң көчүп элиңден.
Баламдай көрүп Кулжыгач,
Чыгарбайм дейт ченимден.

Аралап элден кыз издеп,
Келип калдык айылдап;
Арачы киши мен элем,
Солтобай, сөзүмдү көрчү баамдап
Тигилүү үй, жаткан мал,
Жүгүрүк ит, кыраан куш,
Мырзам, жүрмөк болдуң кыйындап.
Куда болуп курчашып,
Кучакташып муңдашы,
Жүрөгүң муну жактырса,
Мырзам, жүрмөк болдук сыйлашып.
Бактылуу жандын бирисиң,
Байкачы кандай бул ишим.
Орундуу жерден кыз таппай,
Солтобай, оодулгансып жүрүсүң.
Кыйланы көрдүк миске окшош,
Кыздын таптык күмүшүн.
Кереге тартып үй тигип,
Керилтип төргө сеп жыйса,
Керилген сулуу кыз алсаң,
Солтобай, келишпейби жүрүшү.
Керегарлык кылбасаң,
Кеңешмем ушул сага айткан.
Кем жери жок бул ишим.
Жигит тандап кыз алса,
Каркылдаган өрдөктү,
Качырып тийип куш алса;
Элирип элден чыкканда,
Эр жигиттин бактысы
Нак ушундай узарса.
Ак шумкар торго чырмалса,
Ак куурай башы ыргалса,
Асыл жан аман турганда
Арзыган жерден кыз алса,
Адамга ушул жыргал да.
Дабага бүркүт айланса,
Калтар түлкү булактап,
Канжыгага байланса,
Каалай калган бир ишиң
Нак ушундай жайланса.
Жаркылдап ойноп күлөсүң,
Солтобай, сенин он беши жарык айларча,
Көчөсүң эрип жылдызча,
Көк талда сайрап булбулча,
Көңүлдөн кетпейт эмеспи,
Көп ойлонуп муң кылса.
Көңүлүм тойду келинден,
Куп келишкен жан экен,
Кулпунуп чачы төгүлгөн.
Аламын деген сен түгүл,
Бир көрүп гана көөнүм берилген.

Макул болсо бу сөзүм,
Айныбайм айткан кебимден,
Солтобай, айтчы сырыңды,
Жактырдыңбы мунумду?
Макул десең Кулжыгач
Жапты сендей уулду.
Жабдык салсаң жакшы атка,
Карашат го көрүүгө,
Карашасың баш кошсоң,
Какшы сулуу келинге;
Курдашың менен ойноп күл,
Кулжыгачтын элинде.
Сабырдык берсе кас, тажаал,
Көрө турган өмүргө,
Өрдөтүп сайга мал салып,
Нары болуп баласы,
Өз айлыңда жүрөсүң,
Көңүлүң сүйгөн Бегимжан,
Көөнүңө ойноп күлөсүң.
Кулжыгач сенин кайнатаң,
Жакшы экен көрдүм мүнөзүн.
Укурук тийбес кур атын,
Жабдыктуу күлүк кула атын,
Солтобай, мырзам, минесиң.
Макул десең сөзүңдү айт,
Жакшы айтты мага Кулжыгач,
Жактырдым анын мүнөзүн.
Солтобай анда мындай дейт:
— Жакшы айтасың арачым,
Жактырмакка келгенбиз,
Кулжыгачтын баласын;
Биз кыз үчүн сатылып,
Бул жерге кантип келебиз?
Катын үчүн калк көрбөй,
Кандайча буга көнөбүз?
Кайта барып сүйлөшкүн,
Калыңын алсын беребиз.
Курама сөздүн жөнүн ач,
Кубансын көрүп байкуш жаш.
Калыңы жок кыз алып,
Кантип болом айырбаш.
Мен эмес, элим сынбайбы,
Жаман деп турган жерим жок,
Капаланбайм, Курама,
Айтып келген кебиңден,
Келген жерде биз элек,
Кыз үчүн көңүл берилген.
Калыңсыз катын алам деп,
Кантип келем, Курама,
Калың кыпчак элимден?
Каалайт бекен өзүмдү?

Калкыма алып кетейин,
Кабар алып бергин сен,
Кадыркеч сулуу келинден.
Жактырса менин өзүмдү
Жаман десе сөзүмдү.
Кыпчактан кантип апкелем,
Кыз алам деп көчүмдү?
Кыз атасы Кулжыгач,
Кыздан да кабар алдырып,
Оңдочу, Куке, сөзүңдү.
Бегимжанга түшүндүр,
Менин турмуш барымды.
Макул десе Бегимжан,
Берип алам калыңды.
Калыңсыз катын алам деп,
Кайсы жерге батырам,
Курама, күтүп жүргөн малымды?
Барып сүйлөш, көндүргүн,
Кыз атасы Кулжыгач,
Кыйыктанган чалыңды.
Бербейбиз десе кетели
Куке, Бегимжан бизге зарылбы;
Курама барып бүгүн айт,
Болгон сөздүн кезегин.
Күч күйөө болуп кирем деп,
Кызын бекер алам деп,
Кулжыгачтын үйүндө,
Курама, кантип жүрөм күпүлдөп?
Эмне кылып жүрсүң? — деп,
Эл сураса нени айтам?
Арзыганы табылса,
Азаматтын сүйгөнү,
Кыз жактырып жар алсаң,
Кызыгы ошол дүйнөнүн.
Акылы жарым болбосо,
Кыз атасы Кулжыгач,
Куке, мен кайсы экенин билбедим.
Курамага кеп айтып,
Акылдашып жатканда,
Ак үйдүн келип сыртынан,
Жеңесин жанга ээрчитип,
Угуп турду кыз келип.
Кыздын келип турганын
Билбей калды Солтобай,
Кураманы бет алып,
Дагы айткан сөзү мамындай:
— Канатын каккан карчыга,
Көлдө жаткан каздарды
Кайрылып келип илбейби?
Катын алам деп жүрүп,

Кайда кетип калды дей,
Куке, калың кыпчак күлбөйбү?
Айлында жаткан өрдөктү,
Акшумкар келип илбейби?
Айылдап кетип жоголсок,
Агайын тегиз күйбөйбү?
Кыз аламын деп жүрүп,
Кызматкер болуп биз кетип,
Куке, кызык болуп жүрбөйлү?
Калың алып берсин деп,
Солтобай кайта, кайта көп айтат.
Капшытта турган Бегимжан,
Солтобайды карата
Кайрылып минтип кеп айтат:
— Алыстан келген жолоочу
Ат тердетип келгендир.
Аралап кыргыз көп элден
Ар жерден сулуу көргөндүр.
Жакпаптыр кыздан эч бирөө,
Кошулса тиет эмеспи
Эки жаштын тилеги.
Эшикте туруп сүйлөйлүк,
Мырзанын жактырар бекен жүрөгү?
Адырдын көркү эмеспи
Мырза, аралаган мал болсо,
Асыл башка касиет
Абийир анык бар болсо,
Санаасы эрдин көккө учат
Салкын жакшы жер болсо,
Сай-сайдын чөбү кулпунат
Сары өзөн толгон мал болсо,
Санааңа алба капалык,
Кулжыгач кызын албаңыз.
Кулак сал мырза, Солтобай,
Сизге калыңсыз катын ар болсо,
Капаланбай кайтыңыз.
Калыңсыз тием десе да,
Каалабай мен келдим — деп,
Калкыңа барып айтыңыз.
Баргын, мырза, элиңе
Кадырыңа жет албайт,
Калыңсыз болсо теңиңе,
Капаланба сен, мырза.
Атамдын айткан кебине
Биз да бир күн барарбыз,
Буюрган курдаш теңине.
Жакшысы эмес жаманга,
Көңүлүң сенин келбесе
Мырза, көп кыйналып камалба.
Пейлиң сенин жок болсо,
Бегимжанды аларга.

Сенден кара байлап, калың жеп,
Катарлап ат-төө жетелеп,
Калың кыпчак элиңе
Жөнүм келбейт барууга.
Ачууң сенин келбесин,
Атам сүйлөп турганга.
Кыз бийлиги атада,
Айтканынан чыкпайбыз
Эне-ата минтип турганда.
Ээрчип барбайм элиңе,
Элден сулуу таап ал
Мен үчүн мырза кыйналба.
Ээрчип кетер кыз болсо
Элиң жакшы көрөбү?
Албаймын деп айтасың
Айлында жаткан эмени.
Азыртан боюң көтөрбөй
Абалы кыздан сыр сура.
Айтымына көнөбү?
Айылда жатып көп көрдүм
Сендей арсып келген немени.
Элден издеп карагын,
Элден мурун сөз укпай
Көп элирбе манабым.
Эми издеп таап алгын кен,
Сени ээрчип бирге барарын.
Кайыр, кош деп Бегимжан
Кайра тартты үйүнө.
Катуу намыс болду го,
Солтобайдын дилине.
Кыз келип кайра кеткен соң,
Дагы сүйлөйт Солтобай:
— Бул кыздын сөзү эмне?
Кыздын айткан сөзү үчүн
Кызматкер болуп кетемин
Кулжыгачтын үйүнө.
Жанагы кыздын айтканы
Мени жыкпастан жерге бир чапты.
Бала болуп жүрөйүн
Кулжыгачтын элине,
Кыйын намыс эмеспи
Кыздын айткан кебине.
Бегимжандын сөзү үчүн
Берсин кызын калыңсыз
Мен барбайм кыпчак элиме.
Кулжыгачка Курама,
Ант, убада, шертин кыл,
Алыш-коюш жерине!
Барып келсем макулбу,
Байтак, кыпчак элиме?
Бала болуп турдум мен,

Түшүндүңбү, Курама,
Бегимжандын кебине?
Курама туруп таң калды:
— Эмне болуп кетти деп,
Айткан сөзүн аңдарды,
Бир сөзүңө турбайсың
Солтобай сендей жан барбы?
Аныкпы сенин аларың
Айныбай мында каларың?
Аябайт сенден Кулжыгач
Кыз эмес, дүйнө-барларын,
Башынан ушул эмеспи
Бала болуп калганың.
Келбейби сенин үстүңө
Керкана, дөөлөт, малдарың.
Кубанып кетип Курама
Кудасына келди эми,
Кантээр экен бул бай деп,
Калың жакты сөз кылып
Өйдө-ылдый айтып көрдү эми.
Өлсөм да тыйын албайм дейт
Кулжыгачтын кептери.
Кулжыгач анда мындай дейт:
— Кызымды мырзаң сүйөбү?
Курама куда сен болсоң,
Солтобай Кулжыгачтын күйөөсү.
Башка сөз жок айтууга
Байдын башынан ушул тилеги,
Убада, шертиң кыла бер,
Калыңсыз берем кызымды.
Кандай кызык жандарсың,
Жетпедиңби түгөнбөс
Дөөлөтү артык кененге.
Курама тура калды эми,
Кудалыктын шерти деп
Кучакташып алды эми.
Ора-пара туш келди,
Оюндагы бар кеби,
Куда болду мага деп,
Кемтиги жок эң жакшы
Келген мында бала деп.
Анык болду булардын
Курчашып куда болушу,
Алдынан чыгып бир кемпир,
Ар адамга ун чачып,
Солтобай болду ошондо,
Кулжыгачтын күйөөсү.
Баласынан бирөөсү.
Башка да болсо ушуну,
Баладай сүйүп жүрөгү.
Эби келип тынды эми,

Эки жаштын тилеги.
Кудалыкка сүйлөшүп,
Кошулду булар бирлешип.
Барган жерден кыз алып,
Бакты ачылып гүлдөшүп.
Арачы киши Курама,
Айылга барып келишин
Айтты чындап убада.
Күйөөлүк жөнүн билгизип
Жеңе, балдыз жетелеп,
Ак өргөөгө киргизип,
Оюн-күлкү курашып,
Обондошуп ырдашып,
Жаштардын ушул тилеги
Жалпысы күлүп жыргашып,
Кайнатасы Кулжыгач:
Жердеген жери Чылмайран,
Дайрасы толкуп суу жайган,
Дарагы бүрдөп гүл жайган,
Таңшып булбул тил жайган.
Бадалдуу токой сайынан,
Маралы менен бугусу,
Айдаган малдай жайылган.
Жапан алма көктөгөн
Жайылган аркар, кулжасы
Жардашып таштан кетпеген,
Чылмайран экен сонундан
Шаркырап мөңкүп суу агат,
Ар бир терең коосунан.
Өрдөгү сазда чукулдайт,
Куш ыргытсаң колуңдан,
Алтай-Түлкү адырда
Ак тайган жүрсө соңунан,
Арзып келип кыз тапты
Аземдүү бир эл чогуудан.
Эки бала баш кошсо,
Эне-атанын көөнү жай.
Эзелден кыргыз элиңдин
Расими ушундай.
Алмак болуп сүйлөштү
Айткан сөздөн бузулбай,
Бир ай жатты айлында,
Кыз ала турган кайыңда.
Бала болду Солтобай,
Угулган сөздүн дайындай.
Арзып жетти периге,
Көргөндүн көөнү талгандай
Бегимжандын өңүнө,
Бир күн жатып Солтобай
Барып келмек болушту
Калың кыпчак элине.

Кулжыгачтын иниси
Кайраттанып күүлөнүп,
Кабарын угуп бул сөздүн
Карындашын бербейм деп,
Кудак жатат сүйлөнүп.
Корккону кайсы Кулжыгач
Кошоматка үй берип,
Калыңсыз берип баласын.
Кайсыдан коркту Кулжыгач
Бул кылган иши жарабас.
Кеңеш салсаң өзүмө
Кыпчак кызды алайбас.
Кулжыгач айтат ошондо:
—   Өзүм бийлейм баламды,
Бирдеме деп ал айтса
Өлтүрөмүн жаманды.
Айырбаш кылбайм андайга,
Ардактап тапкан баламды,
—   Убадалуу сөз менен
Солтобай менен Курама,
Ишенишип кудага
Кийин болуп жүрбөйлүк
Чатак чыгып убара.
Кулжыгач анда мындай дейт:
—   Барып кел балам элиңе,
Оюңа алба эчтеме
Андай орунсуздун кебине.
Айныбаймын кошомун
Акыреттик теңиңе.
Ак өргөөңдү жасатып,
Кондурамын чениме.
Менин да баркым бөксө эмес,
Өзүмдүн тууган элиме.
Жабдыктап минсең жарышка,
Алыс болжоп, бачым кел
Барасың балам алыска.
Кулжыгачтан кеп угуп,
Куда болдук деп угуп,
Солтобай менен Курама
Кыпчакты көздөп жөнөдү.
Элине барат дегенде
Алтымыш келин, кырктай кыз,
Ак эркечтей Бегимжан,
Арзыган курдаш өз теңин
Аттандырып колтуктап,
Көтөрүп өзү мингизип,
Кыялы кымбат сулууңуз,
Кызматын кере билгизип,
Колунан кармап кош айтып:

— Кечикпей келчи курдашым,
Кечигип кетип келбесең,
Кейибесин бир башым.
Сен алыста көп жатсаң,
Урушуп жүргөн агабыз
Ортодон чатак кылбасын.
Солтобай сенин жолуңда
Курмандык болсун бир башым.
Антташкан шертим ушул деп,
Айтты го сөздүн туурасын.
Кайыр, кош айтып Солтобай
Калкын көздөп жөнөдү.
Угула элек бул жакка
Ушул иштин дареги.
Келди кыпчак элине
Элин жыйып кеп айтты,
Жалпы тууган көбүнө:
— Кулжыгач деген бир байдын
Жакты кызы көөнүмө,
Кош айтайын деп келдим,
Киндик кесип, кир жууган,
Кичинемден өскөн жериме.
Калыңсыз сулуу кыз алдым
Жагабы журтум көбүңө?
Калың кыпчак чогулуп,
Көп кечигип жатпайм деп
Солтобай мырза обдулуп,
Ээрчитип канча эл алып
Учурашып көрүштү,
Уккан тууган эл барып.
Кайраттуу көк жал турсунбу,
Көп кечикпей кайтты эми.
Көңүлдө сөзүм ушул деп
Көпчүлүккө айтты эми.
Жанында караан эл менен,
Жайык тегиз жер менен,
Салкын шамал жел менен,
Саргайган куба чөл менен,
Ак кардуу ашуу бел менен,
Ат жетпес алыс жер менен,
Суу аккан терең сай менен,
Ар бир сонун жай менен,
Кызыл-тасыл гүл менен,
Кыйкырык ызы-чуу менен,
Аткан таң жарык күн менен,
Айдаган түркүн мал менен,
Эсеп жетпес сер менен,
Солтобай кайтты кыпчактан,
Тору айгыр, кыпчак көп элден,
Толгон эле Солтобай,
Топ жыйындын кишиси,

Болгон эле Солтобай.
Арзып калса эки жаш,
Арасы болот ушундай.
Кечикпей кайта келди эми,
Кебинен мырза бузулбай.
Солтобай келе жатыр деп,
Кулжыгач угуп кабарын
Көңүлүн курсант кылмакка
Жаңы келген баланын.
Катар-катар кой союп,
Камынып мурун той союп.
Көкбөрү чаап дуулдап,
Көрө элек балдар чогулуп
Алдынан чыкты зуулдап,
Улак таштап байге алып,
Жаткан экен Кулжыгач,
Өз элин өзү жайгарып,
Алдынан тосуп эл барып,
Көргөндүн баары таң калып,
Келип түштү Солтобай
Кулжыгачтын айлына,
Түндүгүң сонун сырматып,
Керегесин сындатып,
Уугуна сай салып,
Жээктеп манат чырматып,
Ак кийиз басып кылдатып,
Башчалгычы жибектен,
Баарын сонун чырматып,
Жабыкбашын ойдуруп,
Кыз атасы Кулжыгач
Жалпы элин жыйып той кылып.
Каалгасын актатып,
Көргөн жандын баарына,
Эң сонун деп мактатып.
Кашына жакын кондуруп,
Өргөөсү деп баламдын,
Өзү ошондой киши экен,
Ошол кезгин адамдын.
Кубанышып эл кайтып,
Куттуу болсун кеп айтып,
Кубанып эли калды эми.
Кыпчактардын Солтобай
Арзыган жарын алды эми.
Аралаш конуп бир жүрүп,
Бала болуп калды эми.
Ээ болуп дөөлөт, дүйнөгө
Куру аты дайын мингенге,
Кулпу дайын кийгенге,
Кучагында Бегимжан
Кумар болсо сүйгөнгө.
Эң бир сонун иш болду,

Кулак угуп билгенге.
Аралашып Солтобай,
Бир өзү болду бул элге.
Ата-эне болду ыраазы
Кызын алган күйөөгө.

* * *

Бир жыл маалы болгондо,
Көлөкөлүү көк шибер,
Көчүп барып конгондо.
Бай киши экен Кулжыгач,
Бак-дөөлөттүн кенени,
Орун болду Солтобай
Оюнда кандай дегени.
Эки жыл өтүп ортодон,
Бегимжандай сулуунун
Жакын болду төрөрү.
Кайнатасы Кулжыгач,
Эркек тууса балам деп,
Өзүм багып алам деп,
Эркек үчүн пас тартып,
Эзилип жүргөн адам деп.
Бегимжан бир күн төрөдү,
Эркек уул тууду деп,
Угулду элге дареги.
Өз атасы Солтобай
Ак сакал, кары жыйылып,
Атын койду Олжобай.
Бегимжандын апасы,
Беш айдан кийин бул төрөп,
Атын койду Кишимжан.
Көңүлү курсант болуп жай,
Олжобай менен Кишимжан,
Экөө катар туулду,
Калкын жыйып той берип,
Байдын көөнү кубанып,
Ак сакал менен карыдан
Алакан жайып дуба алып.
Олжобай менен Кишимжан,
Ойноп жүргөн жаш бала,
Эч нерсени биле элек,
Эс-акылга кире элек,
Эркелешкен мас бала.
Олжобай жүрүп эр жетти,
Кишимжан жүрүн бой жетти.
Баласынын баласы,
Башынан ушул болучу,
Кулжыгачтын санаасы.
Ажалы жетип күн бүтүп,
Өлдү бир күн Солтобай.

Энеси жесир кайгылуу
Ажалдын жөнү ушундай,
Эр жеткенде Олжоңдо
Баатырдын сүрү бар болду.
Олжобайдын атагы,
Ордолуу элге таң болду.
Таежеси Кишимжан
Айдай сулуу жан болду.
Кишимжанды көрсөк деп,
Далай адам зар болду.
Таежеси Кишимге,
Катарлаш өстү Олжобай,
Ошол элдин ичинде,
Таятасы болбосо,
Зыян кылсак деп жүрөт.
Көрө албаган көп душман
Олжобайдай кишиге.
Энчилеп берген Кулжыгач
Гүлдүбадам кызыл ат,
Күндө аркандап минди эми.
Эңишкен менен эңишип,
Эр Олжобай карылуу,
Эркелик менен жүрдү эми.
Таежеси Кишимжан
Ашык болуп калганын
Адамдын баары билди эми.
Өзүнүн жакын иниси,
Кочкордун улу Кудаке
Жамандыгын жээндин
Алдыртан издеп жүрдү эми.
Атасы кыпчак Солтобай
Аялдын тапкан бекерин.
Карындаштын баарынан
Калың алып, мал жебей,
Кала берет экемин.
Каңгырып жүргөн кыпчактын,
Түбүнө бир кун жетемин.
Ошону ойлоп Кудаке
Байназарга барды эми.
Калың багыш элиңе
Кадырың бар жан деди.
Капаланар жериң жок
Сенде калың дөөлөт бар деди.
Карындашым Кишимжан,
Кара далы убагы.
Кайнасаң болсун Кудаке,
Камынып мурун ал деди.
Жабдыгын күмүш калайлап,
Нечен тогуз мал айдап,
Үч багыштын Байназар,
Кишимде куда болду эми.

Кишимжандай сулуунун
Байназар болду күйөөсү,
Байкап жүрөт бул ишти,
Олжобайдын жүрөгү.
Олжобай менен Кишимдин
Обондон бирге тилеги.
Ашык болуп жүргөнүн
Аламын десе башка адам
Адамдын көөнү сүйөбү.
Эр көкүрөк, курч кайрат
Олжобайдын сөөгү.
Кочкордун уулу Кудаке,
Байназардан калың жеп,
Тентип келген атасы
Жердигинен Олжобай
Көчмөндүү болгон адам деп.
Карындашым берем деп,
Кыз бийлиги менден деп.
Кыйшаңдаса кыпчактын
Жазасын мыктап берем деп.
Бой жеткен кезде Кишимжан,
Тал чыбыктай буралып,
Үч багыштын Байназар
Кабарын угуп бул сөздүн,
Көңүлүн кайгы муң алып.
Киргизип үйгө алууга
Таежеси Кишимди
Олжобай жүрөт уялып.
Гүлдү бадам кызылды,
Жабдыктап бир күн минди эми.
Алтымыш эркеч-кой айдап,
Базарды көздөй жүрдү эми.
Таежеси Кишимжан
Айылдан чыга бергенде
Акырын басып чабыттап:
— Эжемден тууган жээним
Эсимден күн-түн кетпейсиң
Сенсиң менин сүйөөрүм.
Эрдигиң бар, эсиң жок,
Сыртыңдан байкап жүрөмүн,
Гүлдү бадам кызыл ат
Күндө аркандап минесиң,
Көңүлүндө бир сөз жок,
Күйгөндү качан билесиң?
Ай чыктуу күлүк кызыл ат
Айда аркандап минесиң,
Аңдып жүргөн душман көп
Аны качан билесиң?
Каргадайдан тең өскөн
Канча бир сөзгө кеңешкен,
Атка минип бастырып,

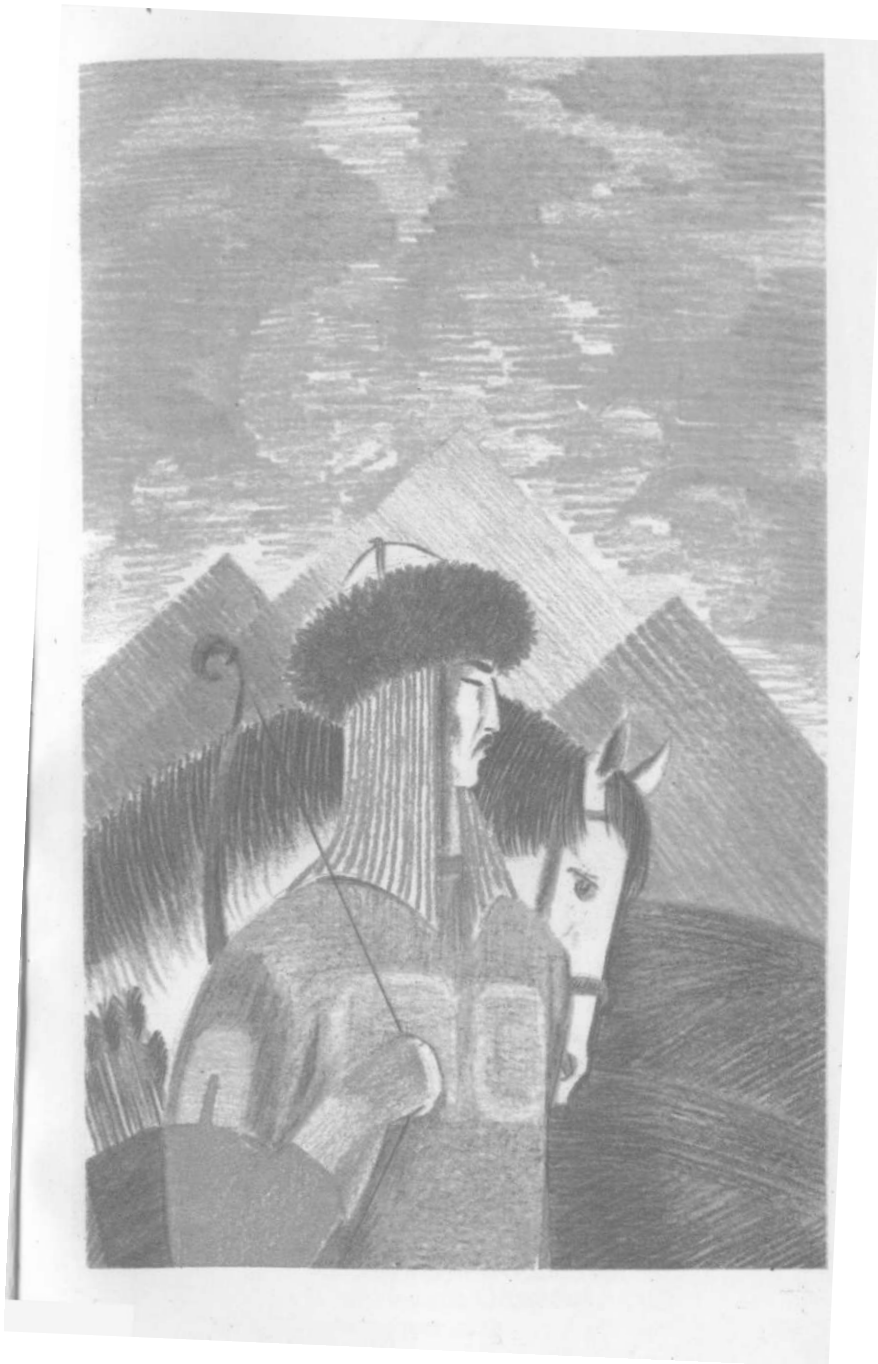
Алың кандай дебестен,
Саймасы жибек ак калпак
Оң чекеңе кийесиң,
Оюңда эч бир санаа жок,
Олжобай качан билесиң?
Башка эл эмес, жээнимсиң.
Бармактайдан бирге өскөн,
Балапан курдаш теңимсиң.
Кочкордун уулу Кудаке
Алдыртан кабар ал алып,
Ат баштап тогуз мал алып,
Үч багыштын Байназар
Кулдук уруп кетти эле.
Курдашым Олжом сен турсаң
Ушул кулак укчу кеп беле?
Таежең Кишим мен болсом,
Апамдан тууган жээним,
Ашыгым Олжом сен болсоң.
Билбейсиң ушул акылды,
Аңдып жүргөн душман көп,
Өспүрүм сендей баатырды,
Үйүр курбум сен турсаң,
Үч багыш алса макулбу?
Үч багыштын Байназар
Түбү болот күйөм.
Кайрылар канат сенде жок,
Капаланып күйөмүн.
Кайда кетип барасың,
Кагылайын жээним?
Айдай бетим нур алып,
Алдыңдан чыктым буралып,
Алган теңим сен болуп,
Ак үйдө турсам кошулуп,
Аттандырып чыгарып.
Атакем болсо картайды.
Айла жок кандай кылалык?
Азабыңдан Олжобай
Ар убак көөнүм муң алып.
Анда Олжобай мындай дейт:
Кулжыгач байдын кумар көз, Киши
Кумарды жазчу ширин сөз Кишим,
Босого маңдай бото көз, Кишим,
Моймолжуган аркар көз, Кишим,
Керилген сулуу керме каш, Кишим,
Кебиңди сүйлөп, көөнүмдү ач, Кишим.
Кетермин сенин жолуңда, Кишим.
Кейибе мен бир жалгыз баш, Кишим.
Бадалдуу тескей көк керүү, Кишим.
Капаланбай жүрө бер, Кишим,
Жарабайт душман кептери, Кишим.
Ак бетиңдин актыгы

Аскалуу тоонун карындай
Нак ортоңку кызылы
Ак токтунун канындай.
Ак этиңдин ысыгы
Арчалуу оттун табындай.
Сулуунун жөнү келишпейт
Бермет, шуру тагынбай.
Эр жигит жолу болобу,
Кез-кезде торго чалынбай.
Башкага бербейм мен сени,
Жаным тирүү барында-ай.
Кудай алган Кудаке
Култуңдай берет ошентип,
Капаланба таеже
Олжобай жээниң барында-ай.
Ойноп-күлүп жүрө бер
Үч багышка багынбай.
Ашыктын жөнү болобу,
Бир-бирин издеп сагынбай.
Бүгүн базар барбасам,
Айдаган кой, серкемди
Кан базарга салбасам,
Даамын көрүп таткыдай,
Таттуу жемиш албасам.
Эркеч баштап элүү кой,
Эртелеп базар салбасам.
Алтындан кылган бир шакек
Арнап сага албасам.
Болбогон сөзгө бөлүнбө,
Бой жасап калкка билинбе.
Кантип берем башкага
Карып жаным тирүүмдө?
Бурала басып муңайып.
Калтардай чачын сыланып,
Кош аман бол баргын деп.
Туруп калды Кишимжан,
Жагалмай куштай кылайып.
Жүрүп кетти Олжобай,
Артында турган ага жок,
Айткандай жалгыз бир элде.
Базарга Олжоң барды эми
Малын түгөл салды эми.
Таңдайга салып таткыдай,
Таттуу жемиш алды эми.
Алды шакек, билерик,
Аман болсок кошулуп,
Кишимжан менен жүрөлүк —
Дейт Олжобай тиленип.
Жатса, турса оюнда
Жар болмок түбөлүк.
Баасы кымбат, баркы өйдө,

Кишиме белек алды эми.
Бешим ылдый, күн бата,
Базардан кайтып калды эми.
Түн карайып, эл жата
Айылына барды эми.
Беш колуна салгандай
Белгилеп шакек алды эми.
Белинде жок башка иш
Кишимжанга барды эми.
Өлөрүн билбейт Олжобай,
Ашык болуп калды эми.
Күүгүмдөп күн таң атты,
Таң агарып, жер жарык,
Көрдү туш-туш тарапты.
Эртең менен азандан,
Басып келип Кишимжан,
Олжобай кеп айтты:
— Апкелип берген өрүгүң,
Өрүк, эмес, өрт беле,
Өлтүрүп койчу дарт беле?
Өрүк сатса өзүңө
Уу чачып жүргөн калк беле?
Өрүктү сага бергенде
Эмне деп айтты эле?
Олжобай менен Кишимдин
Ортосу жакын болгонун,
Аламын деп Кишимди
Антташып мунун койгонун
Адам ойлоп биле элек.
Айбын тапса Кудаке
Кыйнамакчы күнөөлөп.
— Кагылайын Олжобай
Кабарыңды билдирбе.
Кашыңда жолдош киши жок,
Көп кечигип, түн жүрбө,
Булардын минтип жүргөнүн,
Кудаке билди сыртынан,
Куймакка жүрөт эмеспи
Кулжыгачтын журтунан.
Атасы бузук урган деп,
Алыста жаткан кыпчакты
Кулжыгач күйөө кылган деп.
Бузуктун уулу Олжобай,
Мында жүрсө булгар деп,
Үч багыштын Байназар,
Угуп калса уят деп,
Жүрө берсе бул кыпчак
Бир бузуктук кылат деп.
Кудаке минтип жүргөнүн,
Олжобай ойлоп билбеди,
Бир күнү чоң жыйында

Ачууланып күүлөнүп,
Карлуу бузук жинденип,
Тентип келген ит кыпчак
Теңтушунду бил деди.
Куур тондуу ит кыпчак
Курбуңду таап жүр деди.
Алмадай башың кестирсем
Менден алып койчу ким деди.
Аябай көөнүн калтырып,
Олжобайды тилдеди
Жалгыздык ушул экен деп,
Олжобай сөөгү зилдеди.
Капаланып, кайгырып,
Келди Олжобай кечинде.
Энеси угуп Бегимжан

Кейиди мунун сөзүнө.
Акырын басып барды эми,
Кулжыгачтын өзүнө:
— Айтайын, ата кебимди
Арзыган теңтуш өз теңим
Агайинден бөлүндү.
Кайгырып келди кечинде,
Катуу тилдеп кыпчак деп.
Капаланткан Кудаке,
Каргадай жалгыз жээниңди.
Ушул баштан табалык
Калың кыпчак элимди.
Алып барайын жерине
Көрсөтөйүн элине,

Арка болор киши жок,
Ардактап баккан жээниңе.
Кулжыгач угуп кейиди,
Кызынын айткан кебине.
— Картайдым, балам, кайрат жок,
Кадыр кылган ушул топ,
Кочкордон тууган Кудаке,
Бир тууган эмес, бузук чок
Мындай бузук элде жок.
Кой деп тилдеп коюуга.
Кадимки кайрат менде жок.
Коркпойт эч ким өзүмдөн
Кубат кеткен сөзүмдөн.
Кулунуңду аман сактап кал,
Кудаке кылган кесирден.
Кудаке бузуп арамы
Кууп калган турбайбы
Кулунум сенин балаңды.
Кыянат ойлоп бир күнү
Кылбасын бир күн Жалааны.
Аманында алып бар элине.
Ардагың жалгыз балаңды.
Кайгылуу кылдың шум жалган,
Казаты жетсе ким калган?
Кайрылчуу киши шул эле
Кабарыңды уккан туугандан.
Жесир болуп жашыңдан,
Кайгылуу болдуң муңданган.
Кагуу жеп калса Олжобай,
Кара ниет ургандан.
Айла жок мендей атаңдан
Азаптуу күнгө Маталгай,
Айта берип Кулжыгач
Куюлду жашы сакалдан.
Бегимжан анда кеп айтат:
— Эмесе качан көчөбүз?
Бул жерде туруп нетебиз.
Көрбөсөм да көп эл дейт,
Биз кыпчакка кетебиз.
Кетелик, ата, аманда,
Кектешкен бир иш жаманда.
Кейиген жандын бирисиң,
Бир бала үчүн заманга,
Болушам деп жээниңе,
Ата, болбогон ишке камалба,
— Капаланып, кайгырып,
Дүнүйө күттүм шай кылып,
Кудакенин кебинен
Кулунум сенден айрылып,
Алымкан менен Канымжан
Ал кубатым болгондо

Кетирбейт элем жанымдан.
Эми, балам, ким корксун,
Мендей кубаты жок чалыңдан.
Бечаранын биримин,
Белбоосуна чалынган.
Бузукунун сөзү үчүн,
Перзентим кеттиң айлымдан.
Бир баланын зарпы экен
Акылсызга багынган.
Деп ошентип Кулжыгач
Кайгырып канча кеп айтты.
Кандай кылам? — деп айтты,
Көңүлүндө жүргөн сөз,
Бирин койбой көп айтты.
Бегимжан келди үйүнө,
Уктабай чыкты Олжобай,
Убайым тартып түнүндө.
Жалгыздын келбейт көңүлү
Жабыркап минтип жүрүүгө.
Кудакенин акылы
Куур тондуу кыпчакты
Кубалап элден сүрүүдө.
Көчө турган болду деп,
Көп журту кабар билишти,
Кудаке бузук болбосо
Ким козгойт эле бул ишти.
Арадан нечен күн өтүп
Бээ союп, эл жыйып,
Бегимжан сөзүн эл туюп,
Кайыр, кош айтып калкына
Калың-тууган жалпыга,
Кишимжан кантип чыдайм деп,
Ашыктыктын зарпына.
Эр азамат Олжобай
Эч адам жетпей баркына.
Атасы ыйлап буркурап,
Айлы ыйлап чуркурап,
Канча төөгө жүк артып,
Көрүнбөс салык үп тартып,
Көчмөк болду Олжобай,
Таятанын айлынан.
Кабар келет күнүгө
Кишимжандай сулууга.
Үч багышта кайынынан.
Баласы жалгыз жөнүнөн
Душмандын айткан кебинен,
Чочуп калды Бегимжан,
Көчүүгө эми камынып,
Жүргөнүм менен болбойт деп,
Көңүлү бузук Кудаке,
Көзүн карап зарылып,

Кетер болду Бегимжан
Бир тууганга таарышып.
Кемпир менен чал ыйлап,
Келин-кесек баары ыйлап,
Аман бол деп жыйылып,
Амалы жок Кулжыгач
Кош айтышты кыйылып:
— Урууң кыпчак деген эл,
Кулунум, калдың эле туулуп,
Айрылдым сенден амал жок.
Азамат эркек балам жок,
Аралжы кирер күчүм жок,
Айланчыктар кишим жок,
Жүргөн балам сен кетип
Жүрөгүм күйүп болду чок.
Кызматын көрөм дечү элем
Кызымдан тууган баламды
Кайрылып көзүн салат деп
Картайган бизге паананды.
Эркелетип чоңойткон
Олжобай сенден айрылсам
Көңүлүм болор караңгы.
Көр албай душман бөлдүңбү
Кулунум сенин араңды?
Картайып кеткен кезимде
Камалса жалгыз баш
Каларсың бир күн кесирге.
Кайда жүрсөң аман жүр
Кулунум, таятаң болсун эсиңде.
Катташып кайра келерсиң
Карып калган таятаң
Ал-жайымды көрөрсүң,
Ажалым жетип мен өлсөм
Колуң менен көмөрсүң.
Бийлик кетип өзүмдөн
Кудакке коркпойт сөзүмдөн.
Билбей жүрүп айрылдым
Бир тууган кылган кесирден.
Кудакке шайтан көрө албай
Атасы Кочкор жүрчү эле
Абалдан бери бөлө албай
Карал кылган Олжобай
Калкыңа кетип сен калсаң
Кандай болсун биздин жай.
Ар кимде ушундай тууган бар.
Аталаш тууган болсо да
Көрө албаган урган бар.
Ээ болот дечү элем
Эрмегим балам сен кетсең
Ээн калды жыйган мал.
Ала барчын калдыран

Алтай кызыл түлкүмдү,
Айылымда жээним жүргөндө
Санаамда арман жок эле
Сагынармын күлкүңдү.
Таятаң көзү жумулса
Талайт го бузук мүлкүмдү,
Сапырар душман күлүмдү,
Кетет деп кабар укканда
Жүрөгүм күйүп бүлүндү.
Картайганда каруу жок
Укпайт эч ким тилимди,
Картайган атаң Кулжыгач
Калкка болду сүрүндү.
Ай, жылында келип жүр
Ардактап баккан Олжобай,
Сагынармын түрүңдү.
Ажалым жетип мен өлсөм
Атаңа наалат кас тууган
Алат го талап үйүмдү.
Үч багыштын Байназар,
Сыртымдан бийлеп, Кудаке
Апкелип кулдук урдурду.
Оюмда жок иш эле,
Кудаке шайтан шум кылды.
Жаман экен карылык
Кубатымды сындырды.
Жээнимди элден кетирип
Сөөгүмдөн кетпес муң кылды.
Атасы бөлөк душмандан
Айтар сөзүм кыскарган.
Эң улуусу Бегимжан,
Канымжан менен Алымкан
Эскирген кезде тууду эле
Алар кетип күйөөгө
Ушул кезде колумда
Кишимжан жалгыз кыз калган.
Бөлөк эмес бир тууган
Көңүлдүн жөнүн бузгандан
Атаганат арман күн
Көрмөкчү белем бул ишти
Атасы бөлөк душмандан.
Деп Кулжыгач кеп айтты
Жүрөгүндө кайгысын
Калтырбай түгөл көп айтты.
Анда Олжобай мындай дейт:
— Атамдын көзү бар кезде
Ар бир айда, ар жылда
Алып барып келчү эле
Ата конуш элине,
Жүрөгүм күйүп кайыштым,
Таята сенин кебиңе.

Капаланып кайгырбай
Ыраазы болуп бата бер
Кызыңдан туулган жээниңе.
Ажалым жетип өлбөсөм,
Барсам жатып албасмын
Калың кыпчак элиме.
Жээндигим билбестен
Жериңден кууду Кудаке,
Жерге кирип кетпесем
Жетермин ушул кегиме.
Чылмайран болду мекеним
Чындыгына келгенде
Жок эле менин кетерим.
Арасын бөлдү Кудаке
Акыры бөлөк экемин,
Кудаке бузук салбаса,
Куугунтукка албаса,
Тилегим тилеп бир жүргөн
Таята, тийбейт беле көлөкөм.
Айтпаса шайтан Кудаке
Арабызды ким билди?
Менин атам кыпчак эл экен
Акыры бузук билдирди.
Жаактан башты айырып
Жакын элек бүлдүрдү.
Таята кантип унутам,
Тарбия, акыл, үлгүңдү?
Келип кетип турамын
Кебинен билдим капырдын
Кесирди бизге кыларын.
Кеткин кыпчак дей берсе,
Кебине кантип чыдадым?
Аман болсом таята
Ар убак келип турамын.
Кеткин деп мени тилдеди
Кезектүү сөздү билбеди.
Элиме киши жиберип,
Эртеңден баштап кыпчактан
Эл келсин деп айтайын.
Калкымдан киши көп келип
Көчүрүп алып кетсин деп.
Жибермек болду кабарды
Калың кыпчак элине,
Анык болду көчмөгү
Ата конуш жерине.
Эртең менен азандан
Эки киши чаптырды,
Калың кыпчак көп журттун
Кайнап жаткан көбүнө.
Кайтып келди Олжобай

Таятасы Кулжыгач
Арманын айтып болду эле.
Кишимжандын энеси
Басып келип, мындай дейт:
— Кызымдан, туулган баламсың
Ата-журтуң кыпчакка
Аман болсо барарсың.
Чырмалып элиң чогулуп
Ойноп күлүп кеткенде
Чыгарып эстен саларсың.
Кызымдан туулган чырагым
Ажырадым мен сенден
Айла жок кандай кыламын?
Ардактап баккан Кишимжан
Бойго жеткен убагы.
Армансыз дүйнө болбой кал
Ата-энем деп ойлоого
Артымда түк калган жок
Эркек перзент чырагы.
Төрөгөнүм төрт кызбы
Бергени ушул кудаанын.
Ээси ким малымдын
Боздогон чымын жанымдын?
Атасы башка бөлөк журт
Кызымдан туулган жээниме
Кайгымды айтып зарылдым.
Төрт кыз болду тууганым
Бергени актын мына ошол
Мен байкуш эми кимге таарындым?
Сарала канат булбул куш
Сайрабайбы чынарда,
Кулунум эби келген жок
Биздин колубузда турарга.
Карыдык чарчап кайгырдык
Кайрат жок ойлоп турарга.
Кайда жүрсөң Олжобай
Эсиңден бизди чыгарба.
Урукташ тууган болсо да
Кудакке шайтан оңбосун
Биздин учуратып зыянга.
Арманын козгоп энеси
Айтылып бүтүн болду го
Кемпир, чалдын керээзи.
Кулжыгач картаң көп элди
Бийлеп турган Кудакке.
Калың топто жалжаңдап
Сүйлөп турган Кудакке.
Алмалуу чынар бадалдай
Бүрдөп турган Кудакке.
Тентиген кыпчак кет десе,
Тепкиде жүрүп нетемин?

Уругум кыпчак эл экен,
Кыздан туулган мен экен,
Уул үйлөтүп, кыз берген.
Таята ушундай эле берекең,
Башка жерге туулуп.
Бала кезде куулуп,
Басмырттап минтип жүргөнчө
Өлүп калган жөн экен.
Айтканынан далай жан
Сүрдөп турган Кудаке.
Билерман болсо иниси
Бийлейт экен агасын,
Минтип кууду кыпчакка
Бир туугандын баласын.
Оюнда жок иш эле
Үч багышын Байназар
Куда кылды арасын.
Сыртынан бийлеп берем деп.
Айтып жүрөт Кудаке.
Байназардан калың жеп,
Кишимжан сулуу кичүүсү
Далай кыздын түзүгү.
Бети аппак кагаздай,
Бермет, шуру, каухар таш,
Перизатка жарашты-ай.
Айлында сулуу кыз болсо
Турабы адам талашпай.
Кулжыгачтан арасын
Кубалап минтип бөлмөкчү.
Кузгундай болгон Кудаке
Куда кылып Багышты
Кишимжанды бермекчи.
Калыңына Багыштан
Аргымак жорго минмекчи.
Ардактуу тон киймекчи,
Кулжыгачтын кенжесин
Кудаке Байназарга бермекчи.
Кетет деп кабар кеп угуп,
Анык кетип каларын,
Айнектей Кишим эми угуп,
Жүрөгү ысып камыгып,
Кайырма жака түлкү ичик
Желбегей салып жамынып,
Шуру, бермет, акак таш
Мойнуна бүтүн тагынып,
Кундуздай болгон кара чач
Кең далыда буралып
Жеңесин коштоп жанына
Көңүлүн кайгы муң алып.
Күүгүм кире, күн бата
Түн карайып эл жата,

Күйгөндүкү мындан бил
Уйкусу келбей зыркырап.
Учурашып калмакка
Убайым тартып Кишимжан
Басып чыкты чубалып.
Жеңесине кеп айтты:
— Жеңе, кабарлап койгун жээниңди,
Калкына көчөт деп жатат
Чынбы, бул сөз, төгүнбү?
Кайгыга салса жакшы эмес
Балапан жаштык өмүрдү.
Кетери анын чын болсо
Арытып айтып калайын
Антташкан кайгы кебимди.
Басып келди жеңеси
Кишимжандай сулуунун
Бирге жүргөн немеси.
Эшиктен кирип келди эми
Кабагын серпип, көз ымдап,
Кабарды минтип берди эми.
Олжобайын ошондо
Акырын басып келди эми.
Кол беришип көрүшүп
Шекерге халва кошкондой
Калды го жөнү келишип.
Қурбулук жөнү ушундай,
Учурашып таанышып,
Узун сөзгө түштү эми
Олжобай, Кишим жарышып.
— Сырыңды айтчы жээним!
Калкыңа көчөт деп угуп
Кабарды элден көп угуп
Кайгылуу болду көөнүм.
Көчмөгү анык ыраспы
Калың кыпчак элиңе?
Ашыктыктын кайгысын
Салдыңбы менин көөнүмө?
Алтымыш өркөч мал айдап,
Алып келген өрүгүң
Өрүк эмес, өрткө окшойт
Өзөккө түшкөн дартка окшойт,
Бир күн ооруп, бир күн соо
Билбейсиң жүрөк күйгөнүн.
Кыз жигитти жактырса
Кызыгы ошол дүйнөнүн.
Эжемден туулган Олжобай
Эркелешип тең өстүк
Сен элең менин сүйгөнүм.
Кандай сөз бар оюңда?
Калкыңа кетип калдыңбы
Менин кайным багыш Байназар

Жыгач жүктөп мал айдап,
Үй жаны келген тоюнда.
Мурунтан ойлоп жүрдүңбү
Муңданып мени коюуга?
Такыям жакут күлгүндөй
Таежең мендей Кишимди
Далай киши сүйгөндөй.
Ашыктык кыйын иш тура
Адамдын ичи күйгөндөй.
Ажырап кетер сен болсоң
Арман күн, жалган дүнүйө
Сен аралашпай тим жүрбөй...
Кара бүргөн термелбейт
Катуу шамал жел жүрбөй...
Каргадайдан бирге өстүк
Кабарыңды эл билбей,
Калкыңа кетер болгондо
Калтырдың мени азапка
Сен кадырлашпай жөн жүрбөй...
Азабы кыйын эмеспи
Ашыктыктын жалганда.
Кадыркеч сенден бөлүнүп
Калганым чоң арманда
Кетпейин чыгып эсиңден,
Сен калыс элге барганда.
Тилим булбул сайраган
Чолпондой көзүм жайнаган
Атабыз биздин Кулжыгач
Чылмайран тоосун жайлаган,
Жашчылыктын убагын.
Кайгы менен өткөзсөк,
Олжом, төрөлбөйбүз кайрадан.
Агын дайра суу менен,
Ак токой ызы-чуу менен
Булбулдун көркү тил менен
Асман-жер көркү күн менен
Адамзатта бар бекен
Ашыктык жөнүн билбеген.
Күрөктөй канат күүлөнүп
Күчү бар туйгун каз алган,
Күндө шекер, халва, чай
Ширини болбойт асалдан
Уккан жайың жок беле
Ашыктык жөнү ушул деп,
Илгерки жомок казалдан?
Кетет деп кабар уккан соң
Муунум кетип, күчүм жок.
Бураламын басардан,
Ашыктык оту ушундай,
Күнүндө куйуп жок болгон,
Кебин уккан жок белең

Олжом, Гүлбарам менен Асандай?
Дарактын көркү гүл менен
Мөмөнүн көркү гүл менен
Түйүлүп алма саларда
Гүл ачылып бүрдөгөн
Күүлөнүп сайрап шаңкылдайт,
Булбулдун баары түн менен,
Балапан жаш кезинен
Багып алган торгон бар,
Өзүмө анык сүйлөгөн.
Олжобай кетсең ажырап,
Илгери өткөн адамдын,
Бирөө менмин дүйнөдөн.
Кайгырып жүрүп басылбас,
Капамды жазам ким менен?
Үч багыштын Байназар
Той жүктөп бир күн келбесин,
Кыз оюн кылып кыйкыртып,
Атамдын айлы-жергесин.
Колу билген Кудаке
Коркутуп мени бербесин.
Колумдан келбейт эч неме
Кол кармашкан ашыгым.
Ал кезде сен Олжобай
Калың кыпчак элдесиң.
Ашыктык өз тушунда,
Балалык өмүр бир кетсе
Билебиз кайта келбесин.
Капалуу кылып кайгыртып,
Чын эле таштап кеттиңби?
Олжобай, таятаңдын жергесин.
Жазгы гүлдөй жаш өмүр
Жанчылбасын, өлбөсүн.
Жаратат экен кудурет
Биздей кайгысы көп пендесин.
Канатым болсо күүлөнүп,
Калкыңа кошо кетпейби,
Кайгылуу болуп таежең
Карангы күндө өтпөйбү. -
Базарга эркеч-мал айдап,
Барып алган шакегиң,
Кубарбайбы жөө бассам,
Бутумдагы аскерим.
Кайрат кылган сен элең,
Кайгысын кантем акемдин?
Кепичим шалы булгары
Кейип жүрүп өттүбү,
Жашчылыктын жыргалы?
Арасын ачып эл бузган
Атамдын жакын тууганы,
Арзыган ишке жетүүгө

Энебиз эркек туубады.
Ажырап калып эки жаш
Аябай минтип муңданбы.
Айланып учат боз торгой,
Артынан кууса турумтай,
Арзышып жүргөн эки жаш
Аралашса болбойбу.
Арман күн, ажырашып бузулбай.
Кетериң, Олжом, аныкпы?
Пейлимди душман тарытты.
Кайрылып келип көрбөсөң
Азабың тарткан карытты.
Карып болдум сен үчүн
Карчыга көктө айланат,
Сүйрөгүн чырга жем үчүн,
Кебимди айткан бир жан жок,
Сени менен мен үчүн.
Кенжеси элем бир байдыкы,
Кейиймин зарлап ыйлаймын,
Кеңешим айтчу сен жоксуң,
Эми мен карып жаным кыйнаймын.
Ойлоп жатсам мен сени
Төшөгүмө сыйбаймын.
Атакемдин адыр толгон көп жылкы
Ак желке буудан жоргону,
Аралап кармап алайын,
Айтып кой болжол жериңди
Айласын тапсам барайын,
Үч багыштын Байназар,
Ошону менен кеткенче
Жолдон өлүп калайын.
Айтып бүттү Кишимжан
Ашыктык сөздүн далайын.
Анда Олжобай мындай дейт:
— Кайгырбачы Кишимжан,
Кабарчы торгой бар дейсиң,
Балапан кезден учурган.
Калкыңа көч деп тилдеген,
Кудакке шайтан бузулган.
Аман болсо көрөрмүн
Өзүмдүн кыпчак калкымды.
Бирок унутам кантип баркыңды?
Убайым тартпа, Кишимжан,
Эстермин айткан антыңды.
Карчыга учат жем үчүн,
Каз, өрдөк учат көл үчүн.
Калкыма кетип барамын,
Кас-душмандын деги үчүн.
Кайгылуу болсом мен үчүн
Канча аракет кылармын
Кадыркеч, Кишим, сен үчүн.

Убайым кайгы жегизбей
Келбедин Олжом дегизбей
Кыяматтык жар кылып,
Кыз таеже сени алсам
Арманым жоктур кудайга,
Алыска кетип калдың деп,
Ашыгым, Кишим, муңайба.
Ат тезегин кургатпай,
Кейитип сени ыйлатпай,
Келип турам бу жайга.
Кабарчыдан кеп айтсаң,
Каалап, Кишим, мени айтсаң,
Мейли түзгө сүйлөгүн,
Берер кудай түбүндө
Бедесинин сүйгөнүн.
Көрөрбүз кызык жыргалын
Акыры бир күн кошулсак
Аз күнкү жалган дүйнөнүн.
Күлдү бадам кызыл ат,
Күнүндө токуп минермин.
Күнчүлүк алыс кетсем да
Күйүтүңдү билермин.
Жериме кууду Кудаке,
Жээни элем бул элдин.
Атамдан бир күн айрылып
Жетим болуп түнөрдүм.
Айласын таппай мен калдым,
Айлыңарда жүрөөрдүн.
Көлдөгөн суунун жээгинде
Көгөргөн бак, чынар көп,
Көк булут, ойнойт асманда,
Көп караңгы туман жеп,
Көңүлүмдө жок эле
Кудаке ушундай кылар деп.
Ашык болуп сыртыңдан,
Айнектей болгон, Кишимжан,
Алсам деп жүргөн кумар көп.
Антты унутуп кетишсең,
Айлына келбей мен сенден
Жаш өлсүн жаным жубарымбек.
Биз бир кырчын кулундай
Кыялым сенден бурулбай,
Кайгыртып жанды жүргөнчө
Калсакчы биз туулбай.
Кантип кетем кыпчакка
Кайрылып эстеп бурулбай?
Көк булут ойнойт асманда
Көп кийик жүрөт аскада,
Эрдик, кайрат, күч керек,
Көңүлдүн муңун ачканга.
Кайрылып келбейт жээним деп,

Кишим, көңүлүңдү башка алба.
Ак булут ойнойт бөлүнүп,
Ак аркар чуркайт керилип,
Агаңдын кесир ишинен
Антташкан жарым Кишимжан
Амалсыз кеттим бөлүнүп.
Кызыл ат чуркайт жем жесе,
Кылчайып нечен келермин,
Кымбат жаным өлбөсө,
Кызыгы ушул жалгандын
Касташкан душман болбосо.
Катарбыз бирге туулган
Кадыркеч болдук мурунтан.
Кантип жаным күйбөсүн
Анардай беттен нуруңдан?
Мингеним күлүк карабоз,
Мүнөздөш өсүп болдук дос.
Кат алыштык жаш кезден,
Кайгырба, Кишим, кайыр кош!
Эстесем жүрөк азилденер
Эзилген кайгы күн келер.
Кудакке бузук болбосо,
Таеже, эки жашты ким бөлөр?
Баласы элем эжеңдин
Сен үчүн көңүл бөлөрмүн,
Айтып келбейт шум ажал
Акыры бир күн өлөрмүн.
Өлбөй тирүү соо болсом
Өксөбө, Кишим, келермин.
Кош айтышып экөөсү
Кол кармашып бөлүндү,
Көңүлүңдү бурба деп,
Кишимжан сулуу буралып,
Көзүнөн жашы төгүлдү.
Жашчылык жөнү ушундай,
Жакшы эле бекем киши эле,
Жашып кетти Олжобай.
Койгулачы жээн деп,
Кошулуп жүргөн жеңеси
Арага түшө калды эми,
Айкалышкан экөөнү,
Ажыратып салды эми.
Айтылбай түк калган жок,
Ашыктыктын бар кеби.
— Айттың бардык зарыңды,
Ашыктын иши эң кыйын,
Адамга салат жалынды.
Ардакта өстүң экөөңөр,
Аман болсо, жээним,
Алып кет Кишим жарыңды.
Акылдуу киши сүйлөсө

Ар сөздө болот белгиси.
Адамдын көзү өткөндө
Жок экен кайтып келгиси.
Кадыркечин ыйлатып,
Капалуу кылбайт эр киши.
Кайгы-муңдуу сөзүңдү
Жаныңда туруп мен угуп,
Жаштыктын иши курусун
Жанымдын келди өлгүсү.
Жеңеси минтип сүйлөдү,
Жанында жакын жолдошу,
Кишимжандын сүйгөнү.
Булардын минтип сүйлөшүп,
Ажырашып айтканын
Айлынан бирөө билбеди.
Калган экен экөө тең
Бир-бирине берилип,
Колун сунуп Кишимжан
Кош аман бол жээним деп,
Ажырады бөлүнүп.
Торайгыр менен Чылмайран
Бир топ жол эле арасы.
Ата-журтун унутту
Айылдан кеткен Солтобай
Артында жалгыз баласы.
Кыпчактардын балага
Таарынып жүргөн санаасы.
Барып калды аңгыча
Мындан кеткен кабарчы
Кабарчы жетип кеп айтып,
Калың кыпчак көп элге
Олжобай келет деп айтып,
Олжобай келет дегенге
Дүркүрөп кыпчак кубанып,
Кары, жашы жыйылып,
Эл кубанып шаттанып,
Элүүдөй киши аттанып,
Жүк жүктөргө нар алып,
Союш деп канча мал алып,
Кайнибиз келет экен деп,
Канча сулуу жеңелер
Чачын жууп таранып.
Элине келет экен деп,

Эли кыпчак чогулуп,
Кубанып картаң чалдары,
Аял, эркек дебестен,
Курдаш-теңтуш балдары,
Элүүдөй киши чыкты дейт
Олжобайга барганы.
Арага нече конушуп,
Ат арытып, жол тартып,
Кулжыгачтын айлына
Кыпчактар келип калды эми.
Кыздан тууган жээни
Олжобай көчөт экен деп,
Калкына кабар салды эми.
Канча айтса бөлөк экен деп,
Билбеген айтып калды эми.
Айры өркөч нарга жүк артып,

Ак үйүн чечип бүт артып,
Кереге, уук комдошуп,
Жибек килем жаркылдап,
Жибек аркан жалтылдап,
Буйласы коло чоюлуп,
Олжобай көчүп элине
Кайгырып эли чуркурап,
Кайыр-кош айтып калың эл
Көзүнүн жашы токтобой,
Көтөрүп баккан таэне
Көп ыйлады зыркырап.
Кулжыгач ыйлайт бир жерде
Кубанып булар жүрчү эле
Олжобай мында жүргөндө.
Ажырап элден бөлүнүп,
Ашык жары Кишимжан
Ак үйдөн чыгып керилип,
Көзүнөн аккан кандуу жаш
Этегине төгүлүп.
Жүрөгү күйүп сөгүлүп,
Акыр-заман күн түшүп,
Карасын көрүп Олжобай,
Калганымбы бөлүнүп?
Кулжыгач ыйлап мындай дейт:
— Кагылайын карандаң,
Туулдуң эле баламдан,
Адамда шордуу мен экен,
Перзенти жок жаралган.
Кайгылуу шордуу экенмин,
Азыркы дүйнө — замандай.
Кайгырып айткан сөз жаман,
Калкынын баарын муңайтат
Атасынан кем эмес,
Ал айтпаса ким айтат?
Баламдан калган жаркыным
Башчысы болот дечү элем
Туулуп өскөн калкыңдын.
Душмандык бирөө кылбаса
Билбейт эле өз элин.
Бир күнү мен да өчөмүн,
Жалгандан бир күн көчөмүн.
Чын эле таштап кеттиңби
Кулунум, Чылмайран тоонун өзөнүн?
Бадалдуу тескей, салкын төр,
Сенин ата-журтуң кыпчак эл,
Көп кечигип кетпестен,
Кулунум, өз элиңе барып кел.
Келип-келип сен тургун,
Биздин бел байлаган уулубуз,
Перзенттей көргөн сен кетип
Бошоду биздин муунубуз.

Кетет деген ойдо жок,
Кемпир-чал боздоп турубуз.
Баласы элең башканын,
Кайгырсам черим жазганым,
Карып кеткен кезекте
Кагылайын Олжобай,
Кайгылуу кылып таштадың.
Колуң менен көмбөдүң,
Ашы-суум бербедиң.
Чын эле таштап кеттиңби.
Чылмайран тоонун жерлерин?
Кудак турат кубанып,
Куураган кыпчак кетсин деп,
Өз элине жетсин деп,
Өрүшкө тынчтык бербеген,
Өлөрман кыпчак кетсин деп.
Тери тондуу бир кыпчак
Теңтуш болуп элиме
Тентек жинди Олжобай
Түк жүрбөдү жөнүнө.
Салды бузук жаңжалды.
Бир эмес, журттун көбүнө.
Агайынын ыйлатып,
Ата-энесин Муңдантип,
Олжобай көчтү элине.
Көчүрүп келген кишиден,
Көбү мурда барышып,
Эр Олжобай келет деп,
Элине кабар салышып,
Эл кубанып дүрбөшүп,
Аттарды мыктап мин дешип,
Калың кыпчак ошондо
Батырашып гүлдөшүп,
Баары тосуп алдынан,
Бирин-бири жүр дешип,
Аябай малды союшуп,
Олжобайдын үйү деп,
Алты канат ак үйдү
Арнап тигип коюшуп,
Улак тартып күрпүлдөп,.
Ушундай жыргал болушуп.
Жолдун баары чаң болуп,
Кыйкырышып чапкылап
Кыйла далай жан болуп,
Аргымактар тердешип,
Ала качып улакты
Бирин-бири бер дешип.
Аттар терге чөмүлүп,
Аты күлүк бир киши
Арасынан бөлүнүп,
Алдынан чыкты эл тосуп.

Гүлдүбадам кызыл ат,
Кайраттуу баатыр Олжобай
Калың кыпчак көп элге,
Бир башкача көрүнүп.
Аламан чаап, дуу болуп,
Ач-айкырык чуу болуп,
Той-тамаша эл болуп,
Толкуду кыпчак бүт толуп.
Умтулушун келишип,
Учурашып көрүшүп,
Эсимден калган бала деп,
Сунуп колун беришип,
Кубанышкан түр менен
Карап жүргөн бир жан жок,
Кары-жашы дүрбөгөн,
Атасы мунун Солтобай,
Адам барбы билбеген.
Алдынан тосуп алышты,
Аземдүү сонун күн менен.
Айлына алып барышып
Ат үстүнөн Олжоңду
Колтукташып алышып,
Энеси мунун Бегимжан,
Эркек-аял бүтүндөй
Эсенби, деп байбиче —
Элдин баары таанышып.
Үй көтөрүп, жай салып,
Катар казан асышып,
Казы, чучук, май салып,
Кашкар чайдоос шакылдап,
Капкара сонун чай салып,
Калың кыпчак элине
Олжобай минтип келди эми.
Калың эли жыйылып,
Калбай келди баарысы.
Жакшы пикир айтышып,
Жашы менен карысы.
Акыл кылып чогулуп,
Айылы бүтүн отуруп,
Көтөрүп баккан энесин
Көңүлүн сөзгө толтуруп.
Кандай кыйын болсо да
Көтөрмөккө так туруп.
Кеңешишип мындай деп,
Кеңири жолго кол сунуп.
Кезек менен сүйлөшүп,
Кеп алганы умтулуп.
Канчалык өткөн кыйындар
Калсын деп баары унтулуп.
Аялсыз жүрсө болбойт деп,
Ар кимиси айтып кеп.

Аташты нечен кыздарды
Ак жибек кийген кулпунуп.
Кыйындап, күйөө сүрдүрүп,
Калктын наркын билдирип.
Ардакташып тандашып,
Ат жакшысын миндирип.
Азамат жигит уландар
Аралашып бир жүрүп.
Айылдан туура табышып,
Ата-энесине барышып,
Чачыке деген сулууга
Үйлөндүрүп коюшту.
Арбын кылды союшту.
Бегимжан үйдө жаңгыз деп
Белгилүү сулуу Чачыке
Муну келин кылып беришти.
Эп келди деп эки жаш
Эли да дурус көрүштү.
Алган азайбы Чачыке
Ай күнүнө жетишип,
Эркек бала төрөдү,
Ата-энеге медресе деп,
Ак бешикке бөлөдү.
Аман-эсен чоңойсо
Акыры, ак калпак элдин жөлөгү.
Өмүрлүү болсун бала дейт,
Өчкөндү кайра төлөдү.
Бул дагы болду кубаныч,
Бүтүн угуп элдери.
Катыны эркек тууду деп
Калкын жыйып той берди.
Эл чогулуп топ болсо
Элдин көркү келишпейт,
Эр азамат жок болсо.
Калк жыйылып топ болсо,
Калктын болбойт кадыры —
Кайраттуу киши жок болсо.
Катын апери, үй тигип,
Кадырлап тосуп алышты.
Карап жүргөн Олжонду,
Калың кыпчак өзүнө
Башчы кылып салышат
Эр көкүрөк, күч кайрат
Эрегишкен жоо болсо,
Эсен жаны соо болсо,
Олжобай, эч жибербейт намысты,
Жаман эмес Олжобай
Жакшы адамдын баласы,
Олжобай мында келгени,
Оңолду журттун арасы.
Обдулуп топто сүйлөсө

Орундууну карачы.
Нары баатыр, нары эр
Ар ишке келет чамасы.
Эр Олжобай келгени
Элинин тынды санаасы.
Көңүлү тынчып кубанып
Үйдө отурат Бегимжан
Олжобайдын апасы.
Эр Олжобай болду го,
Элинин мыкты берени,
Баргандан бери бапырап
Кубанды кыпчак көп эли.
Кары-жашы мактоодо
Олжобай мындай экен деп,
Элинин жок дегени.
Аппак ордо үй тигип,
Кадырлуу кылды энени.
Конушу салкын муздак төр,
Кактырып сазга желени;
Күнүгө бээ, күндө кой,
Түнү күлкү, күндүз той,
Олжобайдын үзүрүн,
Оңой эмес, деги кой.
Терисине мал жайлап,
Кесесинде бал жайнап,
Тереги гүлдөп бүр байлап,
Таңшып куштар тил сайрап;
Тамаша болду эң сонун
Тартиптүү кыпчак эл сонун.
Талаасы гүлдөп жашарган,
Конушу жайык жер сонун.
Ат жарышып байге алган,
Агайын баатыр үлпөткө
Калың кыпчак көп элди,
Эр Олжобай жайгарган.
Сүйлөсө эч ким жок дебейт,
Олжобайдын сөзүнөн,
Күнү-түнү жүрөт эл менен,
Гүлдөгөн сонун жер менен,
Саймалуу салкын төр менен,
Абасы атыр жел менен,
Гүлдүбадам кызыл ат,
Күлүгү туйлайт кермеден
Ар бир сонун иш көрөт,
Ар убак ошондой дембедем.
Айланып сыймык бак консо,
Адамдын жолу болбойбу
Ак кардын суусу кошулса,
Айдың көл шарпып толбойбу.
Арчалуу чыгар, чыккан бак,
Айланып куштар конбойбу,

Бактылуу болсо эр жигит,
Мартабасы болбойбу.
Эсинен бир иш унутуп
Эр Олжобай баатырдын
Кишимжаны ойго келбеген.
Кайрылып барып кыпчакка
Калкын бийлеп кан болуп,
Кайраты анык жан болуп,
Адыры жайнап мал болуп,
Аягы ирме тал болуп,
Баргандан бери тамаша
Ар ажайып таң болуп,
Олжобайдын келгени
Орундуу мактоо шаң болуп.
Эли тынып жыргашып,
Күнүгө бири чакырып,
Кадыр тутуп сыйлашып.
Калкына келер бекен деп,
Калың кыпчак жүрүптүр
Олжобайдын кабарын угуп ыйлашып.
Элине мыкты бек болуп,
Эмнени сүйлөсө
Оозунда сөзү эп болуп.
Ойноп, күлүп Олжобай
Оюнда жок кайгысы,
Эсимден чыкты бир иш деп,
Олжобай кез-кез айтчу экен —
Кишимжандын дайны ушу.
Айланып сыймык бак консо
Адамдын жолу болбойбу.
Ак кардын суусу кошулса,
Айдың көл шарпып толбойбу.
Арчалуу чынар чыккан бак,
Айланып куштар конбойбу.
Бактылуу болсо эр жигит,
Мартабасы озбойбу.
Олжобайды токтотуп,
Эки көзү төрт болуп,
Эзилип ичи өрт болуп,
Элинде жүргөн ашыгы
Кишимжандан козгойлу.
* * *

Коркуп качса кыргыйдан
Королу кирет бүргөнгө,
Аргымак көркү ачылат,
Азамат эр мингенде.
Ар ким кумар эмеспи,
Ашык менен ойноп-күлгөнгө.
Эстесе жүрөк кайгырып,
Эжесинен туулган

Олжобайдан айрылып.
Күйөөсү багыш Байназар,
Жакында келет экен деп,
Эл жүрүшөт даңк кылып.
Күн-түн жатса уйку жок,
Күйүтүн тартып убара,
Эсинен чыгып кеттиби
Антташып айткан убада?
Ашыктык жөндөн көп күйүп
Кишимжан жайын сураба.
Колунда жок асасы
Күйүтүнө чыдабай,
Күн чырайлуу Кишимжан,
Болуп бир байкуш дубана.
Айкындан өрдөк бекинет
Ак шумкар учпай кайрылса.
Арыктап адам ичкерет
Азаптуу ишке кайгырса.
Курбуга түшөт жалын чок,
Курдашынан айрылса.
Күлүк ат чуркайт элирсе,
Аркардын канат суучуну,
Ак мөңгү чайнап кемирсе.
Арасы жакын болбойбу
Жигит менен кыз ойноп,
Ашыкка көөнү берилсе.
Азабы болот кыйын иш
Ашыгынан бөлүнсө.
Көңүлү толуп кубанып,
Кишимжан сулуу калбайбы,
Олжобай бир күн көрүнсө.
Абадан жамгыр жааганда
Кар эрип суусу төгүлгөн,
Карайган аскар бийик тоо
Кара аркар жайлайт семирген.
Кайгысы кыйын турбайбы
Кадыркечтен бөлүнгөн.
Жаны тирүү дебестен,
Жашчылык жөнү момундай
Жаман экен өлүмдөн.
Тең туулуп, тең өскөн
Темтеңдеп ойноп жаш кезден,
Теңтуштукка кеңешкен,
Катар туулуп бирге өскөн,
Каткырышып үндөшкөн,
Саймалуу дарак гүлдө өскөн,
Салкыны аба түндө өскөн,
Ажырашып кетпеске
Санаасын кошуп бирдешкен.
— Мен таеже, сен жээн
Эстесем оттой мен күйөм.

Чыктым белем көңүлдөн
Сагынтырбай келем деп,
Айткан сөзүң бар эле,
Сактаса ажал өлүмдөн.
Ак өрдөк элем керилген,
Сен ак шумкар элең теминген,
Айрылганым ушубу
Калдыңбы келбей элиңден?
Унутуп Олжом койдунбу,
Уялбай мени көңүлдөн?
Калем каш элем чоюлган,
Картайган атам Кулжыгач
Сенин карандаы көрүп тоюлган.
Кармашкан колун бар эле,
Калдымбы чыгып оюндан?
Сен деп жүрүп кур калдым,
Жашчылык кызык оюндан.
Элиңе кет деп кетирген
Бөлөк эмес, өз акем,
Кудак, эки көзүң оюлган.
Кызылым кетти өңүмдөн,
Кылчаяр күнүн бар бекен
Кыпчак деген элиңден?
Кызыгы ушул жашчылык,
Кыймылдап жүрөм дебесем
Кыйын экен өлүмдөн.
Адашты аппак иреңим,
Аягын тартып жүрөмүн.
Айланып келбей койдунбу
Апамдан тууган жээним?
Сырдашкан кубун, эстесе,
Колтукка тартып имерип,
Сыздабайбы жүрөгүм,
Кол кармашкан Олжобай
Дүнүйөдө бар бекен,
Биригишип жүрөрүм.
Арыктап болдум ыргайдай,
Алтын сөөгүм куурайдай.
Кайгырып жүрөм сен үчүн,
Капалуу болуп бул жайда-ай,
Курусун ашык жаш өмүр,
Кайгысы кыйын турбайбы-ай.
Көзүмө бири көрүнбөйт
Көөнүмдө Олжом сен барсың.
Көгөргөн сонун ушул жай,
Жүрөгүм кайнап от болуп,
Жүрөмүн жалын, чок болуп,
Азабында мен жүрмүн
Жаным тирүү кыбырап,
Жалганда күйүп жок болуп.
Эстедиң бекен Олжобай,

Эсиңе түшүп токтолуп?
Кеттиң сен көчүп алыска,
Кезегин таппайм барышка,
Келип калса бир күнү,
Кетемби деп коркомун
Кеп билбеген багышка.
Байназар менин күйөрүм
Барсамбы деп жүрөмүн,
Жамалын качан көрөмүн
Жанаша жүрүп чоңойгон
Олжобайдай бөлөнүн.
Кайгырып, зарлап ыйласам,
Кабар алган эч ким жок,
Кайгырган менин үнүмдөн,
Кайрылып кабар албадың,
Кишимжандын күнүнөн;
Гүлдүбадам бууданың
Гүлдөгөн кыпчак тууганың,
Күн-түнү жатам уйку жок,
Күйүп, боздоп ыйладым.
Жалганда көрөр бекемин,
Жашчылыктын жыргалын?
Жеңесин жанга жетелеп,
Желбегей торко жамынып,
Кара жолдун боюнда
Кайнар башат бар эле,
Кишимжан барды камынып.
Жанында жүрөт жеңеси,
Жатса-турса оюнда
Олжобайдын кеңеши.
Булактын барып башына
Муңданган черин жазууга,
Муңдандай кантет Кишимжан
Олжобай сындуу асылга?
— Жеңе, башым кара деп,
Бул дагы эрмек паана деп,
Эсимден чыкпайт күн-түнү,
Эжемден туулган бала деп.
Ээрчитип бирге жүрчү элең
Эзелден сырым билчү элең,
Баягы эр Олжобай гана деп.
Кошулушуп жүргөн түн
Колтукташып бир басып
Азил сүйлөп күлгөн түн,
Айтканы эстен чыгабы
Жеңе, абалдан көңүл сүйгөндүн?
Баягы кетемин деп жатканда
Керилген тоонун башынан
Жылдыз тарап бөлүнүп
Агарып таң атканда,
Алсачы менин жанымды,

Аралашып жатканда.
Акылын кандай кыламын,
Айла барбы жеңеке
Артынан издеп тапканга?
Каттаган киши бар бекен
Калың кыпчак көп элге
Кабарлап салам айтканга?
Бозоруп бетим боз болуп
Арыктап сөөгүм бош болуп,
Айылда жүрдүк бирдалай
Арабызда сен барсың
Азил сүйлөп коштолуп,
Каргадан кабар кеп айтсак
Кайгыбызды көп айтсак
Карга барып жолукса
Олжобайды кайрылып келгин деп айтсак.
Учкан куштан кеп айтсак
Убайымды көп айтсак,
Урматтуу жээним Олжобай
Бир келип учурашсын деп айтсак,
Учкан куш кабар береби?
Ушуну менен келеби?
Убайымын көп тарттык
Унутпаса Олжобай
Жеңе, жүр, айла издеп көрөлү.
Жалгыз жатам төшөктө
Жаш кезде ойноп бирге өстүк
Чылмайран тоо — өзөктө,
Антташкан жардан бөлгөндөй
Кай жамандык иш кылдым
Аталаш шайтан кесепке?
Канатым болсо учарга,
Куйругум болсо конорго,
Көкөлөп учсам бир күнү
Кар жааган бийик зоолорго.
Кыз кезде кайгы көп тарттым
Кудай амал берсечи
Кыпчакка барып конорго.
Өксүтүп мени боздотуп
Өз теңимен айырган
Өз акемсиң Кудаке
Өлгөнүңчө оңолбо.
Менде ак канат болсо жазганга
Айланып учсам асманга,
Ак булут менен биригип,
Жол кыскартып басканга,
Жолдоштон жолдош айрылса
Жоругу кыйын жаштарга.
Булуттай учсам буралып
Турбас элем ошондо
Мен көңүлүмдү муң алып,

Төрө бала Олжобай
Төшөктөн туруп жатканда
Унутуп мени койдун деп,
Мен кашыңда турсам буралып.
Атамдын аты Кулжыгач
Ак кардуу тоого жайлаган,
Мен келини коруган
Уяты жок Кудаке
Болду менин кайнагам.
Эзилип, зарлап Кишимжан
Жеңесине сүйөнүп,
Эсимден чыкпай Олжобай
Эсинен бизди чыгарган.
Жеңе, кайсы сөзгө күйөлүк?
Туйгунум конуп туурга
Турар бекем сага окшоп
Жеңе, мен чыканактап сүйөнүп?
Кишимжан ушинтип турганда
Кара жол ысып чандаган,
Кара жол деген калк жолу
Каттабай киши калбаган.
Кара жолдун кашында
Кайнар булак башында
Кайгылуу Кишим зарлаган.
Карайган чаңдан айрылып
Салынганы ак куржун
Алтымыш кой айдаган,
Алыска барчу кишидей
Ат баштыгын байлаган,
Азык-оокат ичерин,
Ала жүрөт камдаган,
Бир киши көзгө көрүндү,
Кишимжан анда мындай дейт:
— Жанымда жеңе, акылчы
Башка жеңелеримден
Сенин пейлиң жакынчы.
Алыска барчу немедей
Алтымыш койлуу кишини,
Бери кел, деп чакырчы.
Барасың кайда? — деп сура
Баш-аягын көп сура
Кыпчакка барчу кишиби?
Кызыл кулак соодагер
Кыйла элди аралап
Барып жүргөн жан болсо
Дайындайлык ушуга
Менин кайгырып жүргөн ишимди.
Көрүп салам айт дейлик
Олжобайдай кишини,
Атасы мыкты дечү эле
Айылынан болгондур

Атактуу билгич -түзүгү.
Жеңеси анда кеп айтат:
— Кыпчак деген алыс эл
Арада бар го далай жер.
Бул өзү кандай бала? — деп,
Ашыктыктын жөнүндө
Арачы болуп жүрчү эмес
Мал айдаган соодагер.
Кишимжан анда мындай дейт:
— Чакырчы, жеңе, бер кел!
Бул өзү кайсы элден деп,
Айтып койсо кантесиң
Ошо кыпчагыңды көргөм деп.
Эригип жүрөт жолоочу
Эрмекке чакыр көрөлү,
Элүүдөй санап кой айдап,
Балким бузуку кургур немеби?
Акылы жарым жан болсо
Ал чамасы келеби?
Ким болсо да чакырчы
Жеңе, жөнүн сурап көрөлү.
Жеңеси өйдө турду эми
Жолоочу бери келгин деп
Үн салып кабар кылды эми.
Аярлабай жолоочу
Атынын башын бурду эми.
Кадимкидей оңолуп
Катуулап камчы урду эми.
Амансызбы келин? — деп,
Кашына келип турду эми.
Жеңеси түртөт Кишимди
Чакырып келдим сүйлөгүн
Мен сен каалаган кишиңди.
Калтырбай түгөл айта кой
Сенин бүтүрүп берсе ишиңди.
Жолоочу калды жолунан
Сурачы жөнүн ким экен
Болбосун кыпчак тобунан,
Чаң жутуп чөлдөп жүргөндүр
Суусун бер сулуу колуңдан.
Жерине кеткен жээни үчүн
Жеңеси айтып токтолуп,
Күнү-түнү дебестен
Кишимжан, түтүнү чыкпай от болуп,
Карай-карай көз талды
Каалаган курбу жок болуп.
— Алты миң коюн айдаган
Алыска жүргөн жолоочу
Акмамат аке, тура тур,
Ашыкпай сабыр кыла тур,
Аман болсо барарсың

Атыңдын башын бура тур.
Кайгырган менин ырым бар
Калкына барсаң кыпчактын
Менин канчалык тарткан муңум бар.
Ашыкпай бир аз токтолуп
Акмамат аке угуп ал,
Кер сары болуп саргайып,
Бул кыздын кейиген ичте муңу бар.
Ичтеги сырды байкайт го
Адамдын кыйын билгичи.
Менин айылда зарлап жүргөнүм
Аке, ашыктыктын үлгүсү,
Кеселдетпей кууратып
Кейишти салган бир киши.
Ашыктын жөнү турбайбы
Көңүлдө киши жоголсо
Өксүп өмүр сынбайбы.
Акмамат, өзүң жаш кезде
Өткөрдүң беле мындайды?
Өксүтүп өмүр жашчылык?
Аке, өлүмдөн жаман турбайбы.
Менин өлбөй бир жаным тир жүрөт
Өз элинен келбеди
Өксүгөнүм ким билет?
Өмүрлүк кошкон жан курбум
Өткөн күндү мен санап,
Арман күн, өлгөнү жүрөм үлбүрөп.
Өртү түшсө ашыктын
Өксүтүп жанды бүлдүрөт,
Убайым тартып нечен күн
Аке, мен уктай албайм үргүлөп,
Арманы көп мен бир кыз
Ар бир айткан кебим көр,
Алыста болот кыпчак эл
Айлына барар бекенсиң
Аке, сен, айдаган малдуу соодагер.
Кадырын санап саргайып
Кара көздөн аккан сел.
Калайын өлүп мен десем
Аке, табылган жок казган көр
Аке, укчу кебимди!
Кара жолдун боюнан
Көрдүм де бир кыз, келинди.
Кайгыда жүрүп өткөздүм
Ата төрдө кыз эркин
Аке, мен ачылган гүлдөй өмүрдү.
Жолуңдан калдың жолоочу
Айтчы, аке, бара турган жериңди.
Басууга жарар бекенсиң
Жолоочум, үшкүрүп күйгөн көңүлдү?
Акмамат дедиң атыңды,

Кара жолдун боюнан
Көрдүм де бир кыз, катынды,
Ушул айткан сөздөрүм
Акмамат, көңүлүңө макулбу?
Бара турган жериң ким?
Мамиле куруп, мал алып,
Барып жүрчү элиң ким?
Эсиңден, аке чыгарба
Айткан сөзүн уктуңуз
Армандуу кыз келиндин.
Барып жүрчү жериңди айт,
Баштан аяк жөнүңдү айт,
Ушу сапар ойго алып
Бара жаткан элиңди айт,
Деп сурады Кишимжан
Келин-кызды көргөндө
Эскирип жашы кетсе да
Акеңдин, жүрөгү ойноп бузулган.
Алтымыш койду токтотуп
Кеткиси келбей ушундан.
Акмамат жөнүн сүйлөдү:
— Эскирсем да эридим
Карындаш сенин кебиңе,
Кайгырган жаштан экенсиң
Ашыктыктын жөнүнө,
Айткан жерде түшүндүм
Армандуу сенин кебиңе.
Ат арытып, жол конуп
Арада жүргүн соодагер
Дүнүйөнүн көбүнө,
Ушул сапар барамын
Торайгыр деген жерине
Толгон кыпчак элине.
Айтар сөзүң бар болсо
Карындаш, түшүндүңбү жөнүмө?
Айтканың кантип унутам
Сендей алтын баланын,
Эсимде турат, ойдо жок
Менин эскирип кеткен карааным,
Элүүдөн ашык кой айдап,
Эңсегеним кайсы журт?
Сулуу, мен ошол кыпчакка кетип барамын.
Кыпчак элде бар болсо.
Кыз сулуу сиздин кебиңиз,
Кызматыңа талбаймын
Дайынын айтып бериңиз.
Атап айт ошол кишиңди,
Аткарууга күчүм бар
Армандуу сулуу ишиңди.
Эсинен сени чыгарып
Эси жок кандай жан экен

Эзилип турам мен бүгүн
Кыз сулуу, бир гана көрүп жүзүңдү.
Атагын, айткын адамың,
Мен ошол кыпчакка кетип барамын.
Кызматын кантип унутам
Кыз сулуу, сендей баланын?
Кыялда турат бир тилек
Чырак, кызматын тапсаң агаңдын.
Анда Кишим дагы айтат:
— Алыскы жолдон калдым деп
Арманда болбо Акажан,
Кыпчакка барам дегенге
Кыялым толкуп тарыган,
Олжобай деген бир киши
Кетти эле ушул арадан,
Унутуп коюп жүрөбү
Билбеймин, мени санаадан?
Жолугар киши табалбай
Жол-жолду карап жүргөндө
Жолуктуң аке, талаадан,
Айтар салам сөз ушул
Бир сапарга мен үчүн
Кызмат кылсаң Акажан.
Олжобайга айткын сен,
Кайгырып салам кеп айткан
Бой жеткен сулуу Кишимден.
Учту эле туйгун колумдан
Учуп барар канат жок
Олжом, убайым тартпай сонундап.
Айланып түшкөн ак туйгун
Аке, жарып качты торумдан.
Бала Олжобай ошондо
Аке, барган кыпчак тобуңдан.
Кайгыга салган Олжобай
Мен сенин качан кармайм колуңдан?
Убайымы жаштыктын
Уксаң, аке, жаман го,
Учук деген оорудан.
Барганың үчүн акыңды ал
Мен сага берейин санап колумдан.
Эзилген ушул кайгыны
Аке, эч чыгарба оюңдан.
Кайгыны салган өз акем
Кантейин, кара көзүң оюлган.
Кайгырып жүрөт бир кыз де
Кара жолдун боюнан,
Калдымбы чыгып, Олжобай,
Кадыркеч сенин оюңдан?
Акы алгын аттын терине,
Аракет кылып эрте жет
Калың кыпчак элине.

Бара сала кабар айт
Олжобай деген бегине.
Кайсы арманын айтайын
Олжобай сындуу жээниме?
Басып жүрөм деним соо
Аздырдым дене, этимди,
Ак бетимдин кызылын
Арман, кайгы кетирди.
Айласын таппай куурадым
Артыңдан издеп жетүүнү,
Көңүлдөшүм Олжобай
Көрөмүн качан бетинди?
Кечикпей, аке, барыңыз,
Кечке чейин түгөнбөйт
Кеп кылсак биздин зарыбыз.
Арасы алыс канча жол
Аке, сиз кызмат акы алыңыз.
Кызылы кетип өңүмдүн,
Кыйын экен жашчылык
Кыйноодо жүрөт жаныбыз.
Оорум жок, деним соо
Бетимде кызыл нур гана?
Эсимден чыкпайт, жеңеке
Элимде Олжом жүргөндө
Баягы ээрчишип баскан жыргалга?
Калың кыпчак көп элде
Кагылайын Акмамат
Камынып эрте бара көр,
Арман күн, кайгыга салган бир бала!
Акмамат анда кеп айтат
Кайгысын угуп, Кишимдин
Ана, кабарчы киши эми айтат:
— Карындаш, уктум, сөзүңдү,
Кайгырган жаштык арманга
Кабарчы кылдың өзүмдү.
Карап туруп эридим,
Сенин капкара болгон көзүңдү.
Кантип чыдайт Олжобай,
Менин пейлим эзилди?
Эртерээк жетип айтайын,
Олжобай үчүн кайгырып,
Оорубастан саргайган
Ой, карындаш, өзүңдү.
Кардан эрип суу келсе
Карайып бадал жетилген,
Кадыркеч жолдош курбулук
Кайгыны ичтен кетирген.
Ашыгын Олжоң ал түгүл
Ар бир айткан сөздөрүң
Менин ал-күчүмдү кетирген.
Алтымыш койду жоготуп

Аракет кылам жетүүдөн,
Акча албаймын барганга
Кыз сулуу, бир өптүрсөң бетинден.
Кундуздай чачың кулпуруп
Ак далыңа төгүлгөн.
Акылсыз экен Олжобай
Алтындай сенден бөлүнгөн.
Аракет кылам жетүүгө
Сакталса жаным өлүүдөн,
Барып жетип кубаңмын
Олжобайды элинен.
Бендеден тууган жансыңбы,
Мелтиреген ак бетин
Перизаттай көрүнгөн.
Кызматыма акча албайм
Кыялымды кубантып
Кыз сулуу, бир өптүрсөң өңүңдөн.
Баштадың түгөл оюңду
Баштан-аяк сөзүңө.
Балкып пейлим тоюнду.
Барууга акча албаймын,
Балдыр кандай буралып
О, карындаш, бир буруп кой мойнуңду.
Камынып эрте жетейин
Калың кыпчак тобуна,
Кабарыңды айтайын
Олжобай деген чоңуна.
Алтымыш койду сел алсын
Ар жерге союп кетейин.
Кыз сулуу, курмандык кылам жолуңа.
Суктандым карап жүзүңө
Сулуулугуң билдир деп,
Тилиң ширин ак балдай
Кыз экенсиң дилгир деп.
Бендеден туулган жансыңбы,
Кызматыма акча албайм
Кыялыңа батпаса
О, жаным, ак бетинден сүйдүр деп.
Кыздын аппак бетинен
Өпкүсү келет Акмамат,
Сулуунун жүзүн ким көрсө
Суктанып көңүл таптанат.
Кызматка акча албайм деп
Кыз сулуу беттен сүйдүр деп,
Кыйын жерден бек кармап
Кыйнап калды Акмамат.
Кара жолдон токтоткон
Каалоосун көрчү аганын,
Бетинден өптүр деген сөз
Бүркөктү Кишим кабагын.
Өптүрбөймүн деп айтса

Айтар жан жок кабарын.
Кыстады жаман бир иштен
Кабарчы беттен өптүр деп,
Кишимдин кетирип койду амалын.
Ойлонуп турат Кишимжан
Ушунун оозун бетке тийгизбей
Табамбы деп амалын,
Өптүрбөймүн деп айтса
Кетип кала тургандай
Баягы барамын деген адамың.
Жеңеси туруп кеп айтат:
— О, кыз, убайым тарттың бөлөктөн,
Уктабай күн-түн зарладың
Олжобай жээним келет деп,
Өткөзбөй өмүр жаштыкты
Өптүргүң керек деп,
Ак бетиңден бир өпсө
Алтымыш койду жоготуп,
Ушул эртерээк кабар берет деп,
Айласы кетип түгөнүп
Кишим акыры сөзгө жыгылып,
Жүрчү эле ыйлап зыркырап,
Жүрөктү жалын сыдырып.
Сүлүктөй болгон түгөнгүр
Айтпай кетип калар деп,
Жүзүн тозо берди дейт.
Кишим ак өрдөктөй бурулуп.
Тоскон сулуу бетиби,
Толуп калды Акмамат
Байкуштун, тозулган жүрөк кетиги.
Алтымыш койлуу кишиге
Ак бетин Кишим сүйдүргөн
Ашыктын кайгы тетиги.
Кишимдин бетин өпкөндө
Маматтын көтөрүлдү жүрөгү.
Белин тартып бекемдеп.
Кайраттанып камчы уруп,
Коюн таштап кетчүдөй
Акмамат атына минип чу деди.
Өпкөн соң Кишим бетинен
Өстүрдү Акаң жүрөгүн,
Эртерээк жетип айтмакка
Кишимжандын тилегин.
Ошондо кара жолду чаңдатып
Алтымыш койду айдады,
Ылдам жүрөр бекен деп
Жыгачка жоолук байлады.
Кашаң тартып кой баспай
Ар бирисин ар жерге
Акмамат жыга чаап жайлады.
Өптүрүп Кишим бетинен

Өстүргөн экен жүрөгүн,
Айкай салып кыйкырып
Айдады койдун түгөлүн.
Ак беттин деми оңойбу
Алып учту жүрөгүн.
Айдап качан жетем деп,
Сабап жүрүп өлтүрүп
Акаң саткан жок тирүү бирөөсүн.
Камчылап атын желкелеп,
Качып жүргөн өңдөнүп
Калдактап Акаң энтелеп,
Калың кыпчак көп элге
Жетсем деп Акаң эртелеп.
Аты чарчап, тер басып,
Ара-торо кез-кезде,
Акаң, камчысын сүйрөп жер басып.
Арага нечен конду дейт,
Кыпчакка эрте жетсем деп,
Акаң башка оокатты койдуга дейт.
Агыны катуу суу менен,
Абасы салкын жел менен,
Айтсам экен сөзүн деп,
Ак беттен өпкөн дем менен,
Байкаган адам билгидей,
Бара жатат Акмамат
Баспаган атын кууратып,
Бая кыял жиндидей.
Аты чарчап баспаса
Аракети ушунча
Жөө басып жүргүдөй.
Жакын калды кыпчак деп,
Жаман шашып Акмамат
Калкына кечке киргидей,
Урматтуу Кишим ак бети
Аскама, унутпаган үлгүдөй.
Адырын басып чабырдын
Ак булут шамал сыдырым,
Акмamatтай кишини
Арага кылды кабарчы
Ак беттин күчүн карачы.
Кайратты тапты ошончо
Бир өпкөн Кишим бетине,
Акмamat барды бир күнү
Кыпчак элдин четине.
Акмamatтын эсинде
Кишимжандын бир кеби.
Көрүнгөндөн сураса
Олжобай жайын билеби.
Артыңан куугун куугандай,
Көрсөң күлүп каласың
Акмamatтын жүргөнү.

Акмамат өзү көрбөгөн,
Олжобай келе электе
Ошол кыпчак көп элге
Акмамат бир келген экен илгери.
Кабарчы барган азамат
Карап турбайт бул дагы,
Кабар салып ар кимден
Олжобайды сурады.
Акмаматтын милдети
Башында болчу ушундай,
Барбай жаны тынабы.
Кейип жүрөт кетет деп
Гүлдөгөн жаштын убагы.
— Мен келгенде жок эле
Кийин келген жанбы деп,
Кез келгенден сурады,
Олжобай деген барбы? — деп.
Ошондо бирөө кеп айтты:
— Алаңдап мынча шаштыңбы?
Жакшы козуң салбайсың
Артың менен астыңды?
Пикириң сенин соо эмес
Бир жерден чоочуп качтыңбы?
Неге керек Олжобай
Же тим эле жөөлүп,
Жүргөн массыңбы?
Олжобайдын бар беле
Акмамат сага кереги?
Абдан шашып жүрүшүң
Бирөөнүн барбы белеги?
Калың жыйын топ болуп,
Эр Олжобай элине
Бул кезде сүйлөп турат октолуп,
Акмамат, табасың ошондон төрөнү.
Кабарын бирөө айткан чоң
Кайран Акаң жөнөдү.
Келди Акмамат жыйынга,
Олжобай мыкты болуптур
Калың кыпчак урууга!
Олжобай сүйлөп туруптур
Ортосу жыйын чуулган.
Баш ийиптир кыпчак эл
Бала Олжобай уулга.
Башында тааныш болбосо
Бастырып бармак кыйын да.
Аскаңа окшош далай жан
Жыйындын жүрөт ченинде.
Сүйлөмөк турсун далай жан
Зарланып жүрөт көрүүгө.
Ортосу жыйын адам — деп.
Акмамат айтты көп элге

Капыстан көпкө салам деп,
Камчылап атын кирди дейт
Мен, тигил Олжобайга барам деп.
Айта турган көөнүмдө
Азаптуу кайгы салам кеп.
Угузбасам эртерээк
Уятына калам деп,
Урунуп байкуш жете албай
Ортодо нечен адам көп.
Олжобай турат кеп айтып
Миң-сан элди жапырып,
Шашканы шончо Акыңдын
Калың топтон баралбай.
Сырттан салам айтты бакырып:
— Кое бер деп күүлөнөт
Акелер жолду бергиле
Ушул Олжобай жакка илгерек.
Олжобайга айтар сөздөрүм
Түп чеги жок дилде деп.
Тааныбайт экен чоң болсо
Болбосо биз бир жүрчү элек илгерек.
Аракет кылып Акмамат
Алдына жакын келди дейт,
Көп жулуна берген соң
Эл да кое берди дейт.
Тааныбаган кай бири
Башында бирге жүргөн элби? — дейт.
Ушул кандай адам деп
Олжобай көрүп белгилеп.
Амансызбы баатыр деп
Акмамат колун берди дейт.
Учурашып көрүшүп
Аралашып калды дейт.
Гүлдүбадам кызылды,
Акмамат чылбырынан алды — дейт.
Жулунган жинди неме деп
Журт көрүп айран калды дейт.
Бери жүргүн бегим деп,
Менин бар айтар кебим деп,
Бирөөнүн айткан сөзү бар
Угузайын жөнүн деп,
— Кара жол менен келатса
Кайнар башат булакта
Жүрүптүр бир кыз, келин деп,
Оорубастан азыптыр
Бетте кызыл өңү деп.
Ошол сулуу кыз айтты
Олжобай менин жээним деп.
Отурсак экен бир жерге
Менин октос берген кебим көп.
Көрдүм кыздын жүзүн деп,

Али жүрмүн ишенбей
Адамзат эмес, түшүм деп,
Атын айтты ошол кыз
Кулжыгач байдын Кишим деп.
Курбуң болсо бир жүргөн
Олжобай билген чыгар ичиң деп.
Күйүттүү жаман ушул сөз
Гүлдүү аттан түшкүн деп,
Күкүк менен Зейнептей
Түн күзөтүп уктабай
Бегим күйүп жүргөн Кишим деп.
Түрүңдөн сенин тааныдым
Болупсуң кыпчак билгиси.
Бозун туйгун түтөктөй
Боз өрдөктү илгичи.
Бир эле болгон сиз эмес
Азабы кыйын ушундай
Бегим, ашыктыктын үлгүсү.
Айыңа келип, сагынтып
Кайта барбай коюпсуң,
Кара жолдун боюнда
Кайгырып жүрөт бир киши.
Олжобай билди ошондо
Акмаматтын сөзүнөн.
Каргадайдан тең өскөн
Таежеси Кишимжан
Айттырган экен дайындап,
Чын тилектин жөнүнөн.
Ашыктыктын күйүтү
Агайын байкап мындан бил,
Башына торгой сайраса
Баарын ача чыккан гүл.
Күйгөндүгүн карачы
Кызыл аттын жалына
Олжобай кусту сары зил.
Чоочуп калды турган эл
Олжобай баатыр — кемеңгер,
Отуруп калды үшкүрүп
Оюна түшүп тууган эл — жер.
Кабарын угуп Кишимдин
Эр Олжобай баатырдын
Кайгырганын эми көр.
— Эшимдесиң Чылмайран
Элиги койдой жайылып
Ар бир түркүн гүл чыккан
Энекем мени тууган жер.
Көйнөгүм жууп, кир жайган
Кайрылып тез барбаган
Каталык менин өзүмдөн.
Кадыркеч Кишим таежем,
Калбадың чыгып экимден.

Бечара болуп зыркырап
Мен үчүн белиң эзилген.
Сулуу элең чоюлган
Кумарыбыз таркабай
Кудаке кууп оюндан,
Тең туулуп, тең өскөн
Теңтуш Кишим төлөөм
Арман күн, чыкпадың асты оюмдан.
Карчыга учат кайрылып
Карды ачса чабат жем үчүн,
Кайгырып жүргөн турбайбы
Кадыркеч Кишим мен үчүн.
Кантип жаным аяйын
Кадыркеч Кишим сен үчүн?
Эр Акмамат ушинтип,
Эсине бектин салды дейт,
Ат үстүнөн зил кусуп
Эр Олжобай талды дейт.
«Кандай шумдук болду?» — деп
Калк бүлүнүп калды дейт.
Эрбеңдеген Акмамат
Эмне шумдук айттың деп,
Теңтушу бар, аке бар
Аны тегеректеп алды дейт.
Гүлдүбадам кызыл ат
Гүлүстөн Олжон минди дейт,
Күйүп жүргөн Кишимди
Нак ошондо билди дейт.
Акмamat аке, бастыр деп
Агайынга кылчайбай
Айлын көздөй жүрдү дейт.
Алган айбы Чачыке
Ал да аялдан эстүү киши экен
Кабарын угуп билди дейт.
Кабагын бүркөп кайгырып,
Эр Олжобай баатырың
Ошондо өз үйүнө кирди дейт,
Энени мунун Бегимжан
Антташканын уулунун
Эзелден билип жүрдү дейт.
Өзү Кишимжандын эжеси
Кулжыгачтын кызы го
Олжобайдын кубанып баккан энеси.
Көк ирим агат дайра деп
Көгүлтүр дарак сайда деп,
Айткан жокко Акмамат
Олжобайга пайда кеп.
Керегеде илинген
Кайрылган кылыч — ак болот,
Колуна алып Чачыке

— Жарыма салган капалык
Жанакы кабарчы киши кайда? — деп.
Колум менен өлтүрүп
Өзүм сүйрөп салайын
Оңбогонду сайга деп.
Кармап кылыч — болотту
Кабар берген Акканды
Калды эле жакын чабарга,
«Катының мени сойду» — деп
Далдалана берди эле
Олжобай сындуу адамга.
Баштаган бузук сенсиңби
Куплетте бекти залалга?
Кое бер, журтум, колумду
Кокус өлүм кылайын
Козголоң салган арамга.
Анда Олжобай мындай дейт:
— Убайым сөздү баштаба
Уяты жок кишиче
Урушуп, Чачы, какшаба.
Укур, алгыр бүркүттүн
Уясы болот аскада,
Уялсаң Чачы, тим отур
Уруштун жөнүн баштаба.
Коркомбу сенден өлтүрсөм?
Коркуп калды Акмамат
Кожондоп Чачы, желпинсең.
Колуңда турган ак кылыч
Өзүңдү союп жүрбөсүн.
Куу тумшук ачуумду келтирсең.
Коркпой отур, Акмамат,
Колунан келбес ар ишке
Ушинтип копол киши таптанат,
Алдымдан тосуп баралбай
Элеңдеп Аке, коркпогун
Мына эми Олжобай аттанат.
Акматка жулунуп
Асылдың Чачы кылычка,
Акылың болсо куу тумшук
Ачууланбай тынчыта,
Акмамат сенден өлчү киши эмес.
Өз мойнуңа тийбесин
Алдагы колуңдагы кылыч да.
Кумар болуп жүрсүңбү
Ушинтип кубалашкан урушка?
Турганым уят эмеспи
Чачыке, туураланган кебиңден
Турса жаным саламат
Турнадай болгон ээн түгүл
Менден беттешкен адам жеңилген.
Турбайбы келип Акмамат

Менин туулуп, өскөн жеримден.
Тууган жер эске түшкөндө
Тыйылбай жашым төгүлгөн.
Кек марал оттоп жойлогон
Көңүлүм нечен ойлогон
Көйкөлгөн сонун Чылмайран
Ой, арман, көпөлөк кууп ойногон.
Көңүлүм зилдеп сөгүлүп,
Көрмөйүнчө тойбогон.
Картайган эле таятам,
Каруусу кетип оору дейт
Кабар алып баратам,
Колум менен көмсөм деп,
Айтышкан антым бар эле
Мен убаданы жаратам,
Уулумдай болгонмун,
Чачыке, ушул үчүн баратам.
Гүлдүбадам кызыл ат
Күчүндө тулпар минем деп,
Көрбөй жатып бир ишти
Мен сенин күнчүлүгүң билем деп,
Күйөөң турса кашыңда
Күнөөкөр киши тапкансып
Чачыке, сен жүрөсүң тирмиңдеп.
Айткан жок мага кайгыны
Алганым Чачы, тура тур,
Айтайын сага дайнымды.
Атамдай болгон киши эле
Алигиче бир барып
Чачыке, көрбөпмүн туулган айлымдын.
Олжобай анда обдулуп,
Ордунан ыргып турду дейт,
Чылмайран тоого күрмөккө
Чын аракет кылды дейт.
Анык болду Олжобай
Чылмайран көздөп жүрөрү,
Гүлдүбадам кызыл ат
Күлүгү даяр минери,
Эсине түшүп Кишимжан
Эзилип Олжоң жүрөгү.
Камынып Олжоң күүлөнсө
Кармап аны калабы.
Калың кыпчак бирөөнү.
Ашыктыктын кайгысы
Адамга жалын от болот,
Ашыктын билсе кабарын
Олжобай аттанбай кантип токтолот?
Кайырып алыш байлабай
Кашатты каптап суу албайт,
Карала барчын жок болсо
Качпастан түлкү булаңдай,

Ашыктан ашык айрылбай
Адамдын көөнүн муң албайт,
Айлынан кабар уккан соң
Аттанбай Олжоң тууралбайт.
Кыпчакка кыйын бек болуп.
Эр жигитке бак келип,
Ичи куйуп Чачыке
Тиги Акмаматты жат көрүп.
Каякка бегим кетет деп,
Кадыркеч Чачы бүлүндү.
Кенишке салган Олжоңду
Кишимжандын сөзү эле,
Кайрылып кайра келем деп,
Олжобай ант карматкан өзү эле.
Чачыкейден төрөлүп,
Эркек уулу Акберди
Талпынып калган кези эле.
Чачыке анда мындай дейт:
— Курчалган элге бек болдуң.
Кудай сүйүп бак берди
Эсине толук кире элек
Эр Олжобай сен кетсең
Эртели кеч аталап
Эркелейт кимге Акберди?
Бүгүн коюп, эртең жүр
Капаланар кыпчак-калк,
Сабарлык кыл бир түнгө
Жүрбөңүз бүгүн баатыр март.
Акберди перзент эркең деп,
Айлыман сенсиң көркөм деп
Жаңыдан басып чалынып
Жалгыз уулуң Акберди
Олжом, жыгылып жерден келтек жеп.
Карыган кезде энекең
Сенин, кайгыңды тартар темтеңдеп.
Тилимди ал, Олжом, бүгүн кой
Аял да болсом жолдошмун
Баатыр, аттанчу күнүң эртең деп.
Урматым, көнчү сөзүмө,
Балапанда баш кошком
Чачыке душман эмес өзүңө.
Аял да болсом көнүп кой
Баатыр айтып турган сөзүмө.
Эрлер бүгүн жол жүрбөйт
Болбостон бүгүн жөнөсөң
Жолдошум, жолугарсың кесирге.
Белбоосун белге курчанып,
Бетин кызыл нур чалып,
Олпогун кийип оңдонуп,
Жалгыз жаткан жолборстой
Олжобай жарагын алып колдонуп,

Аттанмак болду Олжобай
Ашыктын иши кыйын — ай,
Эшиктен чыга бергенде
Эр Олжобай койгун деп,
Алганы Чачы чаңырды — ай,
Кайраттанып камынып
Кала берди Чачыке
Олжоңо кайгырган үнү угулбай.
Олжобайдын энеси
Бегимжан туруп мындай дейт:
— Кайгырбачы, келиним,
Кабары келген турбайбы,
Киндик кесип, кир жууган
Жашында өскөн элинин.
Акылсыз аял кейиптенбей
Айчылык алыс кетсе да
Келиним, алгандын сура өмүрүн.
Таятасы бар карыган
Кубат кылып жүрчү эле
Кучактап жүрүп колдо өскөн,
Олжобайдын шарынан,
Биз бул жакка келгени
Кабар алган киши жок,
Кайгылуу чалдын алынан.
Кайда кетсин Олжобай
Капаланба, келиним,
Сендей каалап алган жарынан.
Аттанып Олжоң жөнөдү,
Чылмайран тоосун көрүүгө.
Бешенеден көрөм деп,
Бел байлады өлүмгө.
Кайраттанып жөнөдү
Жолдошу жок ченинде.
Кайгырып жүрөк эзилип,
Кадыркечин көрүүгө,
Эли чыккан Акмамат
Ээрчип бирге жүрдү эми,
Эликтей сууп жараган
Олжобайдын мингени.
Жалгызмын деп ойлонуп,
Эч нерсе көзгө илбеди.
Эсине түшүп ошондо
Кишимдин айткан бир кеби.
Ысыгы жаштын ушундай
Ырас го ыйлап күйгөнү.
Өксүп жүрүп Кишимжан
Өз элинде буркурап,
Өткөзгөн жаштык дүйнөнү,
Айылдан Олжоң чыкканда
Бет алып жүрө бир жакка
Ким барсын жолборс-сырттарга?

Күйүп кетти Олжобай
Кабарын чындап укканда.
Чылмайран тоону бет алып,
Жүрдү Олжобай курдашка.
Кабарын айтып бир киши
Кайгысы оттой турбас да,
Баатырлык, байлык кимде жок,
Ашыктын жөнү бир башка.
Гүлдүбадам кызыл ат
Күнү, түнү жол басса
Күлүктүн тери төгүлүп,
Бара-бара арыштап,
Баскан жерин жемирип,
Оозунан аккан ак көбүк
Агарып кардай төгүлүп.
Катуулап жүрдү Олжобай
Ашыктын оту көрүнүп.
Туягы жерге көмүлүп,
Топуракты карасаң
Туш-туш жакка бөлүнүп,
Туйгун баатыр Олжобай
Турабы жүрбөй Кишиме
Туугандан чыкты бөлүнүп;
Чалкыган тегиз жер менен,
Чартылдап туман-жел менен,
Күндүзү жарык, түн менен,
Күлүк аты алдында
Күч алып куштай күүлөгөн,
Келе жатат Олжобай,
Ашыктык кайгы түр менен,
Келе жатып бир жерде
Акмамат калды кайрылып,
Ашыгып жүрөт Олжобай
Оюнда, Кишим, кайгырып,
Нечен күн жүрүп талаада
Ээрчиген жолдош киши жок
Эр Олжобай балага.
Азаптуу ашык жөнүнөн
Келди бир күн жакындап,
Чылмайран тоо жерине,
Көргөндө көңүл жашоонун,
Туулуп өскөн элине.
Күүгүм кире, күн бата,
Күн караңгы эл жата,
Айылды сырттан имерип
Эмне барын билмекке,
Өзү көргөн коргон жай,
Уурданып кир мекке,
Жан кишиге көрүнбөй
Жаткан жерден жолугуп,
Кишимден кабар билмекке

Айылга жакын келди эми,
Азыр тынчтап жата элек
Айылдын канча элдери.
Кыйкырык-сүрөөн чуу чыгат,
Кыз-келин мындай жүргүн деп,
Башкарган бөлөк тил чыгат.
Эркек, аял чуулашып,
Эшитип турса кыз оюн
Экиден балдар ырдашып.
Кишимжандын тою экен,
Байкуштун көөнүн кайгы-зил басып,
Кадыркечи Олжобай
Калкына кетип келген жок
Кишимжан ким менен күлсүн сырдашып?
Калың чуулуу бул элди
Олжобай келди имерип,
Бул эмне деген той болду
Кишинин баары чуулдайт
Же Кишимдин тоюн сойгонбу?
Кыз жок эле бой жеткен
Көз кашайып көрө албай
Күнүндө жетип келалбай
Кишимди күйөөгө берип койгонбу?
Атымды байлап бир жерге
Аралап барып кирейин,
Адамга сырым айтпастан
Бул чуунун кайсы экенин билейин.
Бар бекен Кишим чогууда
Балапан тотум түштүбү
Мал бергендин тобуна?
Тилегим менин орундап
Тийбейби Кишим колума?
Тийбесе Кишим колума,
Тируу кантип кетейин
Калың кыпчак тобума?
Таятасы Кулжыгач
Тирөөч терек ак сарай,
Гүлдүбадам кызыл ат
Күлүгүн бекем байлады,
Эшигин тартып бекий
Олжобай көөнүн жайлады.
Үй көтөрүп той союп
Сыртта болуп жатыптыр,
Акыры басып билинбей
Олжобай жетип барганы.
«Отуруу Кишим кайда?» — деп
Оюнан чыкпай арманы.
Келе жатып бир жерде
Келинден жөнүн сурады.
«Кыз оюн кимдин оюну?»
Кыйкырган үндөр чыгабы?

Кыйын го дарты ашыктын
Кыйналып Олжоң чыдады.
Келинчек минтип кеп сүйлөйт;
А да билгенинче көп сүйлөйт:
— Көтөргөн өргөө, көп айыл
Кулжыгач байдын айылы.
Куда түшүп жатыры
Кичи кызы Кишимдин
Бүгүн беш күн болду кайыны.
Агасы кыздын Кудаке
Эл башкарып ырдаткан,
Кыз, келинди жетелеп
Кыйкыртып балдар сындаткан.
Эң билгичи аялдын
Кудакенин эң эле кичүү зайыбым.
Той болуп жатат күндө деп
Кыз-күйөө менен бирге деп,
Керилген сулуу Кишимжан
Тетиги көтөргөн отоо үйдө деп.
Күйөөсү болот Байназар
Күнү-түнү бирге деп.
Келинден угуп кабарын
Бүркөдү Олжоң кабагын,
Көрмөк үчүн сыртынан
Капшыттан келип карады.
Кайгырып жүргөн Олжобай
Карап турсун несине?
Үч багыштын Байназар
Жанында экен Кишимжан
Учурады көзүнө.
Көрө салып Кишимжан,
Олжобайдын көзү деп,
Кокуй ошо өзү деп,
Кайдан келип калды экен
Кайгырган жандын ээси деп.
Олжоңдон көзүн айырбай
Кишимдин жалдырап көзү тешилип,
Жабыктан келип жаркырап,
Жаңы келген экен деп,
Жан кургур жашып кетти эзилип.
Карар замат көздөрү
Ошол бир бирине кезигип,
Тура калып ордунан
Кайра отурду Кишимин,
Кабарын билип калды го
Кайгырып жүрчү кишинин,
Тилегени ушу эле
Эптеп тирүү жүргөн Кишимдин.
Эңсеп жүргөн көңүлү
Эми чындап толду да,
Тиктеп көрүп Олжобай

Тилеги кабыл болду да.
Ышкысы кыйын жашчылык
Кишим отурду кайра ордуна.
Эмне болуп турдуң? — деп
Сурап калды Байназар,
Козголбой Кишим турабы,
Тияктан сүйгөнү келсе чер жазар?
Олжобайдын келгенин
Ошондо Кишим билди — дейт.
Кабагын бүркөп жүрдү эле
Түгөнүп калсын ашыктык
Жаркырап Кишим күлдү — дейт.
Эшикте токтоп тууралбай
Эңсеген көңүл чыдабай,
Кайраты күчтүү Олжобай
Кайра салып эшикти
Салам айтып кирди дейт.
Байназар жакшы билалбай
Олжобай мааним баарына,
Ордунан туруп Кишимжан
Сунуп колун беришип,
Отурду дейт ошондо
Олжобайдын жанына,
Алая карайт Байназар,
Ала турган жарына.
Жанындагы колукту
Башканы жандап кеткен соң
Бузулат анын каны да.
Үч багыштын Байназар
Каны аябай бузулуп,
Олжобай сырттан киргенде
Калды аябай кысылып,
Таанып жүргөн кыз, келин
Олжобай жээн экен деп
Карап калды тизилип.
Бир келген багыш Байназар
Пикири башка Кишимдин
Биле элек аны түшүнүп.
Анда Олжобай мындай дейт:
— Байназар жезде багыштан
Көңүлгө капа албагын
Келдим кыпчак алыстан.
Пикириңе кетпесин
Пикирлешкен жанбы деп,
Оюңа алба капалык.
Туруп кетип калды деп,
Ушул келген Олжобай
Мага душмандашкан жанбы деп.
Кабарын угуп мен келдим
Бээ союп, тоюн арттырып
Кишиме күйөө барды деп.

Сенден буруп башкача
Жок эле менин убадам,
Аларың менин таежем
Ал ишиңе кубанам.
Кабарын угуп кыпчактан
Картайган менин таятам,
Жаңы эле келди бир адам.
Жашы эскирип кетиптир
Жашымдан багып чоңойтуп,
Кулжыгач өмүрүмдү сураган.
Кыз ойнотуп, эл жыйып,
Кыйкыртып балдар ырдатып,
Дал ошентип мен сага
Кез келипмин тоюңда.
Келбесин башка эч бир кеп
Байназар сенин оюңа...
Байназар анда муну айтат:
— Оюмда жок эч неме
Олжобай жээн чын айтат.
Жакшы келдиң Олжобай
Куда түшүп жатканда,
Куулук кылам десең да
Кудай өзү сактар да.
Байназар чыкты эшикке
Жолдошу бирге турушуп:
— Балдыз, жеңе баарың кед
Ичелик шарап сунушуп,
Түн биз үчүн кыскарсын
Тамаша оюн курушуп,
Байназар чыгып кеткенде
Баса отуруп Кишимжан
Маанисин айтат Олжоңо.
Болуп жаткан аңгеме
Баарысын айтат Олжоңо.
— Жаныңда жолдош кишиң жок
Жүрөсүң Олжом аз болуп,
Бир апта болду той союп
Кудакке акем баш болуп,
Кууган сени Кудакке
Кутуруп анык кас болуп.
Балдыз кесе сунганда
Байназар сунуп бир кесе
Ал жээним деп турганда.
Туш-туштан кесе сунулса
Тууганың кайсы сүйөөгө
Тууралбай жаның жыгылса?
Каптап кесе сунулса
Карап болжоп иче көр.
Кагылайын Олжобай,
Караңды жаңы көргөндө
Калбагын, жаным мас болуп.

Душманың көп, чактап ич
Тургузбай кармап албасын,
Туйгунум сенден ажырап
Тул болуп башым калбасын.
Туташ душман жабылып
Мойнуңа чылбыр салбасын,
Бозого маңдай, бото көз
Боздоп жүргөн Кишимжан
Бозоруп сенден калбасын.
Арачалап бошотор
Болушар сенде тууган жок,
Айтканыңды аткарап
Жаныңда жолдош-жороң жок.
Кочкордун уулу Кудаке
Кулжыгачтын тууганы,
Олжобай кеткин элге деп
Башынан ошол болчу кууганы.
Жаңы эле келген Олжоңду
Жакындан байкап көрүптүр,
Кудакенин катыны,
Дагы келип калды деп
Куучуңдаган капыры,
Басып келип бул сөздү
Байына айтып жатыры.
— Баягы Олжобай жээн келди деп.
Кайгылуу эле Кишимсиң
Самаган жээнин көрдү деп.
Үй көтөрүп, төө союп
Күйөөсү Үч багыштын Байназар
Үркүп кеткен немедей
Үйдө калса жөнбүз- деп
Анда Кудаке айтат бул сөздү:
— Кайра баргын ошондо,
Арак менен бозого
Ичирип эптеп мас кылгын
Акылын өзүм табармын,
Кылтасын кыйып салармын
Кыз алам деген арамдын.
Жаман айтпай жакындап,
Жакшы келдиң, жээн, деп,
Өзүң жандап алгын жаркылдап.
Жабыла кесе сундуруп
Олжобайды мас кылсаңар шалкылдап,
Сыйыртмакка жип салып,
Өз колум менен сойбосом
Анын тамагынан алкымдап.
Кудаке дайындады бул кепти
Өзүнүн алган жарына,
Бир Кудаке болбосо
Олжобай жакшы баарына.
Келгени мунун угулган

Кулжыгач сындуу карыга.
Кудакенин катыны
Куучуңдап жетти ошондо
Олжобайдын жанына
Аңгыча Байназар кирди талаадан.
Күйөө үйгө кирген соң
Шыкала келди бар адам.
Ортого камап Олжоңду
Алтын сырдуу миз кесе
Туш-туштан арак беришти,
Кишимжан айтса болбостон
Олжобай азыраак эмес, көп ичти.
Кымыздан кылган чагырмак
Мас болуп адам жыгылат
Ошол жуушаган малдай мамырап.
Келе элек жээн ичсин деп
Кек сактаган кас душман
Туш-тушунан дабырлап,
Олжоңдун кызып калганын
Ойлочу, калкым, ким билет?
Жеңе, балдыз алдында
Кайраның сузулуп кетти үргүлөп,
Айнектей болгон Кишимжан
Көрүп көөнү от болуп
Айласын кандай кылам деп,
Сүйлөдү бир сөз октолуп,
— Ач, Олжобай, көзүңдү,
Алыстан келген жээн деп
Калк сыйлады өзүңдү,
Жаман-жуман кишиче
Уйкуга жаның көшүлдү.
Мас болуп калды жээн деп,
Кудакенин катыны
Куучуңдап чуркап келди эми.
Кулжыгач болсо картайган
Ошол кезде Кудаке шайтан эл беги.
Кудаке туруп ордуна
Ээрчитип жигит жанына
Тегеректеп барды дейт,
Тилин алган кишинин
Баарын жыйнап алды дейт.
Камынсын деп Байназар
Кабарды буга салды дейт.
— Колуктуң сенин Кишимжан
Кулжыгачтын кызы деп,
Арага бузук кеп салып
Ап кетем деген ушул деп,
Отурган жерден басалы
Бузуку салып жүргөн деп.
Мурдатан муну билгем деп,
Карма ортого алгын деп,

Кудаке сыртта күүлөнөт.
Кармагычтар камданып
Катар басып жарданып,
Оңбосун ошол акем деп
Отурган нечен кыз, келин
Ордунан турду зарланып,
Камалышып туш-туштан
Кармай турган болду эми
Катын, кыздын бири жок,
Эркек бүтүн толду эми.
Эзилип турат Кишимжан
Эң эле кыйын болду эми.
Болушарга чама жок
Айласы кыздын түгөндү,
Касташкан жакын агасы
Кайдан тапсын күйөрү?
Кара аякта муздак суу
Элдин түрүн көргөн соң
Кишимжан чачып жиберди.
Көзүн ачып Олжобай
Эки жакты караса,
Эркек турат, аял жок,
Эң бир сонун тамаша.
Эси чыгып кетпейби
Башканы ошентип камаса.
Болушар киши көрүнбөйт
Эми ойлонуп самаса.
Кармагыла итти! — деп,
Кудаке сырттан чаңырды,
Үйгө кирген көп киши
Олжобайга жабылды.
Кыркылды деп жаш өмүр,
Кыз Кишимжан зарылды:
— Өлсөм барбай Багышка
Алгын берген малыңды.
Кишимжан турат зыркырап
Ушунчалык карышып
Кудаке, Олжобай сага не кылды?
Кармайбыз деп Олжоңо
Туш-туштан колду салды эми.
Нары балбан, нары эр
Ордунан тура калды эми,
Кармайын деп келгенди
Кабаты менен жыкты эми;
Бирөөнө да бой бербей
Отурган чоң өргөөнүн
Капшытын сүйрөп чыкты эми.
Олжобайдын кайратын
Ошондо калк көрдү эми.
Темтеңдетип кыйратып
Денесин журттан бөлдү эми.

Гүлдүбадам кызылга
Күрөшүп чыккан немече
Гүлүстөн Олжоң келди эми.
Баштыгы болуп Кудаке
Баралбай калды ченине.
Басып келди Олжобай
Ат байлаган жерине.
Кайратына карачы
Карматпай чыгып кетти го
Кайран эр, камаган душман көбүнө.
Кишимжан сулуу баш болуп,
Келин, кыз калды ыраазы
Олжобайдай жээнине.
Атына минип бастырып,
Айылда токтоп турбастан
Олжобай чыгып кетти кереге.
— Коркуп калган куу кыпчак
Эми ал козголуп кайра келбейт деп,
Кудаке шайтан кеп айтып,
Ордуңардан бузулбай
Кудалар, ойной бергин деп айтып.
Керегесин оңдошуп
Келди кайтып өргөөгө,
Кишимжан калды жаркылдап
Олжобайды көргөндө.
Үч багыштын Байназар
Кишиге минтип кеп айтат:
— Кайтып ал дейсиң малымды
Кайгыга салдың жанымды,
Камдап жүргөн экенсиң
Кишим, кадыркеч жолдош жарыңды.
Кайтып үйгө келгенде
Күйөө кызга таарынды.
— Тери тондуу куу кыпчак
Теңтушуң беле Кишимжан?
Теңтуштукка жакпаймбы
Чыны көөнүң баштан бузулган.
Куур тондуу куу кыпчак
Курдашың беле Кишимжан?
Курдашың дайын турбайбы
Чыны — көңүлүң менден бузулган.
Каңгырап жүргөн куу кыпчак
Кадыркеч беле, Кишимжан?
Кыйындаган мен элем
Сенин, качантан пейлиң бузулган?
Олжобай экен аларың
Уктум сөздүн кабарын,
Менден артык дейсиңби
Кыпчактын, тентип жүргөн арамын?
Кадырын эске албайсың
Бир туушкан агаңдын,

Тилин алып кетипсиң
Олжобай сындуу баланын.
Кыпчак деген эл болот
Дүнүйөгө кем болот.
Жакшысы жок жаман журт
Көрүнгөнгө жем болот.
Каңгырап жүргөн бир кыпчак
Кишимге кантип тең болот?
Кишимжан анда мындай дейт:
— Тери тондуу болсо да
Теңтушум менин Олжобай
Теңтушка теңтуш кошулса
Дегдеп жүргөн көңүл жай.
Деги барбайм багышка
Байназар, менин чыныгы оюм ушундай.
Агабыз жакшы болсо эгер
Айылдан жээнин кубабы?
Атасы кыпчак болсо да
Апамдан туулган бу дагы
Берген малың кайтып ал
Байназар, мен болом кыпчак жубаны.
Курчай отуруп кыз, келин
Кур эшишип ташташып.
Күйөө, кыз минтип турганда
Кыз оюнду башташып.
Күйүтүн тарткан жээни үчүн
Кишимжан күйөөсү менен кагышып,
Күйөө, кыз сыртка чыксын деп,
Башка жеңе, башка кыз
Кирип барды жарышып.
Арачы түшүп кыз, келин
Кишимжан кайра табышып,
Урушун мунун токтотуп,
Кыз, келин эшикке алып барышып,
Ырдачы балдар сабашып,
Мен ырдаймын мурун деп
Ырдоонун жөнүн талашып,
Байназар менен Кишимжан
Калгансыды жарашып.
Баштагысын билгендер
Барбайт түбү Кишим деп,
Башка пикир санашып.
Кыйкырып балдар ырдашып
Кыз, келиндер турушат
Ырды угуп сындашып,
Күйөө келип той болуп,
Үлпөткө балдар жырдашып.
Аркан салып чынарга
Селкинчек тээп бир жагы,
Күнүндө күлкү тамаша
Күйөө, кыздын жыргалы.

Ойлоду Кишим ошондо
Өз жеңесин чакырып
Эптеп топтон бошорго.
— Айласын таап бошонуп
Айыл жакка барсам деп,
Баягы туш-тушунан талашып
Кууп чыккан туйгундан
Барып кабар алсам деп,
Келип калса айылга
Кабарын билсе соёт деп,
Өлсөм да барбайм багышка
Мени каралуу кылып коет деп,
Жанында жолдош киши жок
Жалгыз неме өлөт деп,
Жабылып калса көп душман
Арасын ким бөлөт деп.
Кайратына ишенген
Калбайт го сыртта келет деп.
Барып кабар бербесем
Баланын жөнү бөлөк деп.
Жеңесин жанга чакырды
Кыз оюн болуп жатканда
Ойлоду Кишим акылды.
— Эки кызды ээрчитип,
Үйгө барып келейин
Менин ушул сөзүм макулбу?
Кеткенимди билгизбе,
Кишимжан кетип калды деп,
Артымдан ушак жүргүзбө
Акылдашып сүйлөшчү
Тиги той баштаган билгичке.
Эскиден дартым бар эле
Эзилип жүрөк ооруду,
Бала кезден бар болчу
Менин жүрөгүмдүн оорусу.
Үйгө барып келгенче
Таратпагын тобуңду.
Таң атканча созулсун
Тамашанын сонуну.
Кыйкырып ырдап таркашуу
Кыз, келиндин жоругу.
Кысылгандан барамын
Кыйын болду оорусу.
Айылга барып келгенче
Ачууланбасын күйөрүм,
Кайнатып ысык неме ичсем,
Басылар менин жүрөгүм.
Кыйналып жаным чыдабайт,
Оюнда кантип жүрөмүн.
Эки кызды ээрчитип
Кишимжан кыз, келинден бөлдү эми

Айлына жакын келди эми.
Анда Кишим мындай дейт:
— Айланайын жан курдаш
Мени менен келдиңби?
Той түшкөн кыз менмин деп
Ушул жерден кайтып бар
Тамашаны көргүн деп,
Бирөөн кайрып жиберди.
Калган анын беркиси
— Жанымда жалгыз калдың деп,
Күнүгө болбойт мындай той,
Кайрылып сен да баргын деп,
Өзүм кетем бул жакка
Узатып мени салдың — деп,
Аны да кайта кайырды
Кишимжан эми келет деп,
Курдашым, эл билбесин дайнымды.
Олжобай кантип калды деп,
Кишимжан ошого келген кайгырып.
Баягы жабылышып урганда,
Арачы түшүп ортого
Ажыратып алганда,
Алы жетпей калышкан
Эр Олжобай балбанга,
Гүлдүбадам кызыл ат
Күлүгүн бекем байлаптыр
Өзү көргөн талдарга.
Күнүндө кызык жашчылык
Күйүтү кыйын жалганда.
Алда качан келиптир
Олжобайдын келгенин
Айыл-апа көрбөптүр.
Аңгыча келип Кишимжан
Ак үйүнө киргенин
Көрдү Олжобай сыртынан,
Келип Олжо кеп айтат:
— Келдиңби деп, Кишимжан?
Керегенин сыртынан.
Албаса кийрип Кишимжан
Адам барып кире албайт
Ак эшиктин кулпуна.
Билдирди дайынын Олжобай
Бир сөз айтып тушунан.
Эшик ачып киргизип,
Эрчитип кетти Кишимжан
Айылда минтип той болсо
Кетип калган экен деп,
Пикири Байназардын бузулган.
Кашында жок колукту
Кеткени журтка билинип,
Кудакенин катыны

Үйүнө кетти деп угуп,
Куучундап келди жүгүрүп,
Тушуна келип жаңдады
Жеңе экенин билдирип:
Кыз оюн, бул той сеники
Кыз, сен кетип калдың бүлдүрүп,
Үлпөтүңдү тараткын
Күйөөң менен бир жүрүп.
Турду эле Олжоң ушунда
Обдулуп сүйлөйт жеңеси,
Кишимжандын тушунда.
Жүрөгүм жатат чыдатпай
Жеңеке, мен үчүн оюн буздурба
Эс алсам кийин барайын
Эсен болсо баштарбыз
Оюндун мындай далайын.
Басылса барам бара бер
Балдарды бүт таратпай
Кызык оюн сала бер.
Кыйналып жатат жаныбыз
Кысылып турат жүрөгүм,
Кыстабай жеңе барыңыз.
Баргын, жалгыз калбасын
Байназар биздин жарыбыз.
Кесели кармап жүрөктүн
Кетип турат алыбыз.
Келет кыз эми тойго деп
Мен айткан тилди алыңыз.
Өлбөсө кийин сиңдиңиз
Сынбас, жеңе, шагыңыз.
Ойлосоң болбой турат го
Биздин оюнга барчы чагыбыз.
Күйгөн жарык тилди угуп,
Күңгүрөгөн үндү угуп,
Күйөөсүн таштап келди деп
Күүлөп кызга муун кылып,
Сүйлөгөнү соо туруп,
Сүрөтү шумдук тилди угуп,
Кудакенин катыны
Жактырбай кызды чыртыйып.
Аңдып жүргөн бузуку
Жагалмайдай кымтыйып,
Оюнга түк барбастан
Өзүнүн үйүнө кетти куучуюп.
Анда Кишим мындай дейт:
— Келип кетти жеңекем
Келгенде мында соо келбейт,
Тойго барбай түз кетет.
Өз үйүнө элеңдеп,
Кудаке душман билесиң
Эрине кабар берер деп.

Эл чогултуп, кол курап,
Эртерээк камын атка мин!
Эмеле кайра келер деп.
Камап калса сыртыңдан
Шашып жүрбө дегдеңдеп.
Калка сага боло албайт
Картайган ата-энем деп.
Кармап алса бузуктар
Жазаңды колго берер деп,
Капалуу болуп сен жатсаң
Кайгышдан Кишим өлөр деп.
Мал берген тегим Байназар
Таштап келген оюндан,
Багыш келбейт эсеме
Сен чыкпайсың оюмдан.
Аман болсок биргебиз
Аттангын, бол, ордуңан.
Эрдигине ишенип
Байкабай Олжоң чоюлган.
Дагы сүйлөйт Кишимжан:
— Асманда торгой чуркурап,
Таң жакындап калды — дейт,
Сопулар азан кыйкырып,
Боз куурай башы кыбырап,
Ал да кабар салды, — дейт.
Кеткиси жок Олжоңдун
Кишинин жанынан
Кайраттуу балбан болбосо
Мындай ишти ким кылган?
Жаш жеткинчек эр неме
Кармаган жерин сындырган.
— Кабар болуп жүрбөсүн
Жанагы келген кесептен,
Жаным секет кур балым
Аттан, Олжом, эмитен.
Анда Олжобай мындай дейт:
— Болбогон сөздү баштаба
Келбети сонун Кишимжан
Көп кайгырып какшаба.
Асманда торгой сайраса
Ач кыргый алсын чабытка!
Сопулар азан кыйкырса
Жолуксун жаман бакытка.
Аттануудан кыйналып,
Олжобай минтип турганда,
Катын тойго токтобой
Келди чуркап эрине,
Кудакени ойготуп:
— Кулак салчы — деди кебиме.
Оорубай жаны соо туруп

Тим эле оюн бөлүп баргандай,
Тушуна барып жүр десем
Айтты далай жалганды-ай.
Барсам келбей койду го
Барамын кантип балдарга-ай.
Колукту кетсе жанынан
Күйөөсү кантет арданбай?
Күн күлдөгөн үндү уктум
Ошонун жалган болбосо
Чыны, Олжобай келип калган бай
Ал Олжобай эрин тапкандай,
Качып жүргөн бузукка
Карындашың калың элди саткандай.
Капшытынан үн салсам
Жүрөгүм ооруйт деп койду
Калыбы, жок шылтоону айткандай.
Жалгыз калды Байназар
Көңүлүн башка бургандай.
Карагысы жокко окшойт,
Сендей, кадырман жакын тууганга-ай.
Урушуп алган күндүзү
Карындашың түбүндө уят кылгандай.
Олжобай жээниң өлгөндө
Алың жетпей калдыңбы
Арасын эки бөлгөнгө?
Багыштын малын кайтартат
Түбүндө ушул шерменде,
Түсүн үйрүп бүркөлөт
Бийназарды көргөндө,
Уят болуп жүрбөгүн
Түбүндө калың элдерге.
Ажырайсың бул кыздан
Акылын мурун кылбасаң,
Байназарга көңүлсүз
Жээнди союп тынбасаң.
Алып кетип жүрбөсүн
Азыр турат өргөөдө
Аракетти кылбасаң.
Айтты минтип катыны
Аңдып жүргөн сыртынан
Бузуктун чын жакыны.
Келди — деп мына Олжоңду
Камалап жаатын чогултуп.
Кармамак болду акыры.
Кудаке турду күүлөнүп,
Кутуруп кетти бул кыз деп,
Кулжыгачка сүйлөнүп,
Азыр барып Олжоңду
Соё турган түрдөнүп.
Алды менен бер жакка
Байназарга айтмакка

Баягы катын келди той жакка.
Жаман көрбөйт Олжоңду
Жалпы элдин бүт түгөлү.
Өлтүрмөк турсун Олжоңду
Аяп жүргөн андан көп,
Боору ооруп, аяп жүрөгү
Бозоруп жалгыз отурат
Кишимжандын күйөөсү.
Кудак келип жүргүн деп
Куураган кыпчак келиптир
Кабарын анык билдим деп,
Байназар менен Кудак
Барды дейт үйгө камалап,
Балталап бузуп эшигин,
Баатыр жигит киргиз деп,
Кыпчактыкы өттү деп
Кыйла мал берген күйөөсүн
Кыз таштап жалгыз кетти деп,
Каңгырап жүргөн кыпчактын
Ажалы бүгүн жетти деп.
Алып чык деп жатыры
Үйдөн уруп тепкилеп,
Кедей кыпчак куур тон
Керилип мынча көптү деп.
Арадан чыккан жээн деп
Аяганга көптү деп,
Аяп жүрүп чарчадым
Ажалы бүгүн жетти деп.
Ойногон элди таратып
Обдулушуп барды эми.
Кулжыгачтын ак үйүн
Тегеректеп калды эми,
Тепки жебей чыккын деп
Кудак кыйкырыкты салды эми.
Эмне жаңжал болду? — деп,
Ойноп жаткан кыз, келин
Калбай түгөл барды эми.
Канча айтсам кыпчак болбодуң
Каарымды бүгүн чачтым деп,
Кудак сырттан кыйкырат
Каалганы ачкын деп,
Арасын ачты ит кыпчак
Эки күлгүн жаштын деп.
Жигиттерге Кудак
Эшигин бузуп балталап
Бузукуну баскын деп.
— Угулуп элдин баарына
Уят кылды өзүмдү,
Уруш жаңжал көбөйүп
Ушул кылды кесирди,
Нак бүгүн мен ойбосом

Олжобай сенин көзүңдү.
Тамаша кылып коркпойсуң
Таанытайын өзүмдү.
Кудакка камап калганын
Эми Олжобай билди дейт.
Эшигин бузуп талкалап
Калк табышын укканда
Камынып Олжоң турду дейт,
Кашында жолдош киши жок
Кайратты өзү кылды дейт.
Белдемчи деген себилди
Беш кабырга темирди
Белине бекем бууду дейт.
Пейлини бузган душманга
Бел алдырбай турду дейт. ,
Чар айна деген себилди
Чал каяктай темирди
Ойлонуп турса Олжобай
Оңдурбай турган көрүндү.
Кармап турат жигиттер
Карышып ажал өлүмдү.
Карып калган Кулжыгач
Капшыттан турду чыңырып.
Каптаган кайсы иттер деп
Кажандап байкуш жулунуп.
Кишимжан турду кийинип,
Белин бекем муунуп.
Шам чыракка от коюп
Ар ким кире берди чууруп.
Карыган киши кенетсин
Кабатка калды жыгылып.
Качайын деп Олжобай
Кайрат кылып урунуп.
Жакасынан карма деп,
Жакшы эле жаңжал болду эми.
Кирип келген кишинин
Бир далайын жыкты эми,
Эрдиги мыкты Олжобай
Элге токтоо бербестен
Эшикти көздөй чыкты эми.
Чыга берем дегенде
Чалма сала койду да,
Сыйпалап Олжоң караса
Түшүптүр чылбыр мойнуна.
Мойнуна чалма салышып
Аракет кылды бир далай
Эр Олжобай алышып.
Кантип койсун кас душман
Эптеп жыкты чалышып.
Жула кармап Олжобай
Чылбырды кайра чыгарды,

Кескен терек-чынардай,
Айласы жок куланды.
Калды Олжобай камыгып,
Кудакенин тарабы
Уруп атат жабылып.
Өлтүрдү деп жалгызды
Кишимжандын кез-кезде
Үнү чыгат чаңырып.
Көп келтекке алды эми
Жалгыздык иши ушундай
Жабылып басып калды эми.
Жалгызды соёт экен деп
Кемпири менен Кулжыгач
Темтеңдеп чуркап барды эми.
Жабылган таяк, келтектен
Олжобай жакшы эле эстен танды эми.
Өлтүрдүң! — деп чыңырып
Өксүп ыйлап кемпир, чал
Үстүнө калды жыгылып.
Кутурган иттей душмандар
Чыга берди чубуруп.
Кайгырып ыйлайт Кулжыгач:
— Каргадай болгон кулунум
Калдыңбы жалгыз туулуп,
Жаныңда жолдош бар болсо
Кирбейт беле жулунуп.
Кулунумду сойдун деп
Кудакке күүлөнөт
Кулжыгач байкуш чыңырып.
Беш айлык алыс жүрсө да
Бел кылчу элем карасын.
Бети кара Кудакке
Акыры союп тындыңбы
Бегимжандын баласын?
Олжобайдын энеси
Кулжыгачтын кызы экен,
Канча мыкты болсо да
Жалгыздын иши ушу экен.
Кубаты жок картайган
Кулжыгач минтип сыздады.
Өлсөм көмбө өзүмдү
Кудакке сенден көңүлүм
Кудукта суудай муздады.
Чочуп калды көргөндөр
Олжобайдын түрүнө,
Эки жактан сүйөшүн
Алып кирди ошондо
Кулжыгачтын үйүнө.
Кудакке шайтан мындай дейт:
— Кыз оюнду кылгыла
Кыз, келинди чогултуп

Кыйкырып ырдап тургула.
Кыпчагына барганча
Кыпчактан кабар алганча
Кызалакты сойдук го,
Акыл, эстен тандырып,
Абдан уруп койдук го.
Кыпчагым жөнүң билебиз:
Сенин куйкаңдан кайыш тилебиз.
Курдашы кыздын Байназар
Куураган кыпчак күлдөр үз.
Деп ошентип Кудаке
Көп элине мактанып,
Эми Олжобай келбейт деп
Көңүлүн ачып шаттанып.
Той өргөөсүн көтөрүп,
Топтонтуп элди чогултуп,
Кыз оюнду курду эми.
Каш карая, күн бата,
Элдин алды жым жата
Олжобай эсин жыйды эми,
Оюна кетип калар деп
Кишимжан оюнга барып турду эми.
Ооруган жериң жокпу деп
Картайып калган кемпир, чал
Кашында карап турду эми.
Таятасы Кулжыгач
Кеп айтты минтип жээнине:
— Кудаке душман болбосо
Жүрбөйт белең элимде.
Атыңа минип эрте жет
Ата-журт кыпчак жериңе.
Айлыңдан киши апкелип
Кулунум, сени да жетип ал
Кудакедеги кегиңе.
Ажалың сенин жок экен
Калдың го, балам, өлүмдөн,
Кабар укса жыйылып
Келеби кыпчак элиңден?
Жаныңда жолдош киши жок,
Жалгыздыктан жеңилген,
Арка болор таятаң
Балам, мен айрылгам кубат демимден.
Өөдө чыксам өбөгүм,
Өз кызымдан туулган
Өз колумда өскөн бөбөгүм.
Камалап душман урду деп,
Сенин укту бекен көп элиң?
Аңдыган душман көбөйдү
Аттанып, балам, жөнөгүн.
Кейиди кемпир, карыбы,
Картайган соң кишиге

Кеби өтпөйт экен карынын.
Кеткин балам эртерээк,
Мага кейиштин салдың жалынын,
Келип калса душмандар
Балам, жардамы тийбейт чалыңдын.
Кайда барсаң аман бол
Калың кыпчак журтуңдун
Арасы кыйла алыс жол,
Аттанып балам эрте кайт
Өзүңө касташкан душман жайды тор.
Кишимден сени кем көрбөйм
Киши апкелсең көп апкел,
Баатыр кыпчак элден дейм,
Бактысы кеткен атаңдын
Бул кезде кубаты куруп сенделген.
Деп, ошентип Кулжыгач,
Кайгысын айтты жээнине,
Камындырып аттанып
Кайтармак болду элине.
Олжобай минтип жатканда
Кишимжан туруп ойлонду,
Улам тарап, улам жок
Оңбогондой той болду.
Кантти экен ата, апакем
Камалап уруп койгонбу?
Сыртында күлүп шыңк этип,
Айласыз жүрөт Кишимжан
Айнектей бети жылт этип.
Арасынан жыйындын
Чыга басты кылт этип.
Кишимжан келди ылдамдап
Гүлдүбадам кызыл ат
Ошондо туура тартып турган чак
Таэне менен таята
Алмак-салмак өбүшүп,
Аман болгун балам деп
Ак батасын беришип,
Карып калган байкуштар
Кара жашын төгүшүп.
Аңгыча келди Кишимжан
Олжобайдай жээнине:
— Камынып кайтмак болдуңбу
Өзүңдүн тууган элиңе?
Өлтүрүп сөөгүм бербесе
Барбаймын багыш бегине.
Баатыр болсоң жетерсиң
Ушул жан жал кегиңе.
Качан да келсең даярмын
Калбагын токтоп узак деп
Кайыр-кош айтты жээнине.
Эр Олжобай аттанып,

Эсен дешип кош айтып
Эми кетти жөнүнө.
Кишимжан келип отурду
Байназардын ченине,
Баягыдай той болуп
Тура берди көбүнө.
Эртең менен таң атты
Эл чогулган бул тойду
Ошондо араң таратты.
Олжобай качып кетти деп,
Угулду той элине.
Тери тондуу куу кыпчак
Тегин жүрбөс ал жылас,
Жалгыз жүргөн иши бул
Жардамчы келсе оңдурбас,
Калкына бир күн жетер деп
Карышып жүргөн Кишимди
Кармашып бербейт экен Деп,
Уруш-жаңжал басылып,
Ушул иши тынып бүткөнчө
Убара болбой кетем, — деп,
Өнүгүп жүргөн душмандан
Өлүп калар бекем деп,
Байназар элге кайтты эми.
Барып кайра келем деп
Баарына кабар айтты эми:
— Ажалсыз менде тим өлбөйт,
Алсын кудай кыпчакты
Алышкан менен түк жеңбейт.
Эси чыккан куу кедей
Эми кайтып ал келбейт.
— Аттаныпсың Байназар
Таарынам кайра келбесең
Калкыңа барып аз күндө
Кайтып келгин мен десең.
Карындашым алперем
Казатым жетип өлбөсөм.
Кудаке болбой куруюн
Куу кыпчакты жеңбесем.
Байназар кетти айлына
Барып кайтып келем деп
Мал өткөзгөн кайынына.
Куудум кыпчак элди деп,
Кудаке калды абдан жай,
Курбудан курбу бөлүнсө
Жашчылык жөнү ушундай.
Жанында жолдош киши жок,
Жайкы тегиз жер менен
Жалгыз барат Олжобай.
Өрдөшүнө сазы бар,
Өрдөп аркар жайылган

Өйүз-мүйүз ташы бар.
Тегиз гүлдөп жайнаган
Бадалдуу токой даракта
Чуулдап куштар сайраган.
Ат откозуп, дем алып
Ак чынардын түбүнө
Жатып калды сергип.
Убайымда жүргөн баш
Уйкуга бүт берилип,
Тегерегин караса
Укмуш сонун көрүнүп,
Көңүл ачар жер экен
Улары таштан теминип,
Кайнап кара булагы,
Шамал тийсе желпинет
Бетеге менен ыраңы.
Жарашып чыгып гүл ачкан
Жайкалган камыш-курамы.
Жалгыз да болсо адамдын
Жазыла турган кумары,
Булагынын башында
Бурулган чоң чынары.
Аяк көзү Чук терек,
Айтылып жүргөн бу дагы.
Ашыктыктын жөнүнөн
Азапты тарткан кыялы.
Уктабай жүрүп нечен күн
Уйкуну калган сагынып,
Тушап койду бууданын
Тул аңдуу шибер табылып,
Уйкуга кирди Олжобай,
Ак олпогун жамынып.
Жакасы алтын, жеңи жез
Жаркыраган ак олпок,
Чын бадама торгой көз
Бараңдын огу батпаган,
Каранын огу какпаган,
Кайран баатыр Олжобай
Караанын эч ким батпаган.
Гүлдүбадам кызыл ат
Күнүгө сууп таптаган.
Ая көзү терекке
Адам барбы жатпаган?
Кирпиги катып муз болгон
Эр жигиттин алдынан
Ар бир сонун туш болгон.
Азабын тартып жүргөнү
Айнектей сулуу кыз болгон.
Кадырын сактап Кишимдин
Канчалык кыйын иш болгон.
Ойноп, куунап кызыл ат

Оттоп жүрөт шиберде,
Жатып калды Олжобай
Чамасы келбей жүрөргө.
Кайрылып эсен бир барып
Капасыз сонун күн барбы
Каткырып ойноп күлөөргө?
Ая көзү Чук терек
Адамга тууган журт керек
Олжобай жатат түбүндө,
Ат семирип, эр куунап,
Жайдын толук күнүндө,
Жатса, турса Олжоңдун
Кишимжан турат дилинде.
Калкынан калың кол курап,
Кайтып келсе койбойт деп,
Ач бөрүдөй куу кыпчак,
Ак жолборстой жойлойт деп,
Байназар кеткен элине.
Кишимжан жүрөт кайгырып,
Жалгыз кеткен жээнине.
Жашында баккан ак торгой
Учурмак болду бир күнү
Барып, билип келер деп,
Олжобай жаткан жерине.
Учурду аны кабарга
Артынан издеп барарга,
Жолугуп торгой сүйлөбөйт
Тим эле жөнүн билмек карал да.
Кудакенин катыны
Билет экен торгойду
Башынан пикирин бузган арам да.
Учурду торгой колдон деп,
Кантип кармап алабыз
Кабарчысын жолдон деп.
Айласын кантип табасың,
Кудаке, баатыр, оңдол деп.
Кишимжандын колунан
Асмандап торгой учту эми,
Канатын жазып күүлөнүп
Камчыланып сызды эми.
Суу аккан терең сайлардан
Бадалдуу токой аска таш
Барбаган сонун жайлардан
Керилген нечен саздардан
Кекилик, улар жүнүн жейт
Керилген аска таштардан,
Ашуулуу аска белдерден
Ак кардуу салкын төрлөрдөн
Арасына суу жетпей
Кургаган не бир чөлдөрдөн
Аралап торгой учту эми.

Канаты талып калбастан,
Кайрылып жерге конбостон,
Кыдырып эч бир табалбай
Кыр торгою болбостон,
Кыйналды белем бир далай.
Кыз менен жигит жолукса
Кыйын болот жыргалай,
Кыйынга салган Кишимди
Олжобай сындуу бир бала-ай.
Адырлар жерди аралап
Асты торгой бир жерге
Калбастан токтоп каралап.
Ая көзү Чук терек
Ажал жетип киши өлсө
Агайын тегиз журт көмөт.
Көлөкөсү көйкөлгөн
Көк шибери жайкалган,
Кээ бир жерди карасаң
Жайкалып сонун чөп чыккан,
Жайнап чийи көп чыккан.
Түрдүү куштар чуулдап
Тилин ачкан убагы.
Түр берип чөптөр жайкалып,
Гүлүн ачкан убагы.
Акыр бир күн ак торгой
Айланып учуп келди эми.
Булакта жаткан Олжоңду
Бурулуп токтоп көрдү эми,
Олжобай ушу экен деп,
Бутагында чынардын
Муңдантип сайрай берди эми.
Кызыл ат жүрөт жайкалып,
Өзөндүн тегиз сазында,
Баш көтөрсө Олжобай
Безилдеп сайрайт боз торгой.
Бет алды жакын кашында.
Нечен түркүн үн салат,
Буруп-буруп түр салат,
Канатын кагып ыргалат,
Калыбын тиктеп караса
Кайгырып торгой муңданат.
Өзүнчө жүргөн торгойбу?
Өлөм деп жанын коргойбу?
Өзүнчө жүргөн жан эмес
Буга мен да кайрылып,
Сөз сүйлөсөм болбойбу.
Торгойго Олжоң мындай дейт:
— Жөн турбай торгой сайрайсың,
Турмушуң сенин бир чымчык
Дубакөйсүңбү кандайсың?
Туюк баш жылан мен эмес,

Туурамда туруп арбайсың
Кейигенсип сайрайсың,
Келгенден тынбайт жаагың,
Кедеңдеп байкуш талбайсың.
Кереке кылып турсуңбу
Кетсеңчи торгой, кандайсың!
Байкасам тилиң бузбайсың
Башка жакка учпайсың,
Башыңда кыйын иш барбы
Байкушум мынча сыздайсың?
Канаттуу торгой сен болсоң
Кадыркечтен айрылып,
Кайгылуу киши мен болсом,
Жери-кужур кас торгой
Келжиребей кет дээрмин,
Кейибесин Кишимжан
Кетпей кай жетермин.
Кажыр-кужур кас торгой
Калжырабай кет дээрмин,
Кайгырбасын Кишимжан
Капалуу кылбай жетермин.
Кишимжанды албасам
Катынсыз бойдок өтөрмүн.
Олжобай ошондой дегенде
Учту торгой көкөлөп,
Анчалык алыс кете элек,
Кайрылып торгой түз жөнөп.
Кысылып торгой келатат
Кылчактап учуп аркасын
Жуучу болуп жүргөндө
Мени кыргый алар бекен деп.
Таанып калган жер менен
Таңкы шамал жел менен
Шамал катуу күүлөнсө
Канаттуу кушту термеген.
Кабарчы болом деп жүрүп
Убара болуп торгойдун
Калган жок иши көрбөгөн.
Эл жүрбөгөн талаада
Эң бир узак арада
Эрбеңдеп торгой жүргөндө
Кишимжандын баягы
Кекенген душман жеңеси
Кудакедей эрине
Мунун дагы бир айткан кеңеши:
— Баргысы жок багышка
Башынан пейли бузулган.
Балапан кезде бакты эле
Бая күнү торгоюн
Кудаке, карындашың учурган.
Артынан жетип боз торгой

Олжобайды көрөрү:
Жакындап калды торгойдун
Кудаке, кайтып учуп келери.
Күүгүм, туман, жер бубак
Бар эле го күн жайлоочу өнөрүң.
Жайлап күндү жаадырып
Жай саратан ысыкта,
Торгоюн тосуп албасаң
Эми сен алың жетпейт бузукка.
Катыны кабар айтты эле,
Каршыгып жүрчү Кудаке
Өзү жайчы кул эле.
Өлүп кеткен бузуктун
Өнөрү мунун бул эле:
Ысык күндү муздатып,
Караңгы туман салды эми,
Кар жаадырып жайында
Кудаке боздогон суук салды эми.
Канаты тоңуп суу болуп
Кабарга кеткен боз торгой
Буйдалып жолдо калды эми.
Суукка үшүп уч албай
Караандап торгой келди эми,
Торгойдун келе жатканын
Баягы тоскон катын көрдү эми.
Корголорго жер таппай
Келаткан учуп торгойго
Кудакенин катыны
Коюнун ача берди эми.
Койнуна кирип кеткенин
Кошулуп жүрчү жанында
Кишимдин жакын жеңеси
Бул да сырттан көрдү эми.
Челегин таштап талаага
Кишимге чуркап келди эми.
— Айланайын сулуу кыз
Сенин торгоюң келип калды деп.
Канаты тоңуп уч албай
Каркаңдап торгой келди эле
Кудакенин катыны
Кармап аны алды деп.
Жалдырап тура береби
Жаман иш болуп калды деп.
Торгоюң колго түштү деп
Тозуп жүргөн бузуку
Дагы бир ишти бузду деп.
Кор кылып союп койбосун,
Колунда турат, сурап ал,
Чырагым, королудай кушту деп.
Кишимжан угуп жүгүрдү
Байкуштун жаны жаман бүлүндү.

Жүгүрүп келди жеңеге
Коюнун ачып торгойду
Кармап алган немеге.
— Торгоюм кармап алыпсың
Балапанда колдо өсүп
Багып жүргөн куш эле,
Энеден эрке туулуп
Эртели-кеч жеңеке
Эрмегим менин ушу эле.
Койнуна кирип кеткенде
Ошол замат барыптыр,
Кудакенин колуна
Торгойду бере салыптыр.
Чыңырган менен айла жок
Чыкпас жерде калыптыр.
Сурады Кишим жалдырап,
Бербей койду агасы,
Башка торгой болчу дейт
Бузуктун сөзүн карачы.
Баяле мойнун жулган деп —
Айта салды байкабай
Кудакенин жүгүрүп жүргөн баласы.
Торгоюнан айрылып
Томсоруп Кишим калды эми.
— Укпадым торгой тилиңди
Жиберген кишим Олжобай
Анын кайда экенин билдиңби?
Канаттуу куштан кабарчым
Кайырбай кеттиң тилиңди.
Кантейин оңбо Кудаке,
Менин кайырдың жаштык гүлүмдү.
Боз торгоюм дагы жок,
Бозоргон шордуу байкуш баш
Эми сен болдуңбу сүрүндү?
Асылса бербей жеңеси
Боздоп ыйлап зыркырап, ,
Кишимжан, боз торгойдон түңүлдү.
Кишимжан кетип калганда
Балапан торгой байкушту
Өлтүрдүм деп арманда,
Билбейт белем тирүүсүн
Торгойдун тилин угуп калганда.
Көрөлү торгой нени айтат?
Деди катыны менен бир өзү
Барымтанын малындай,
Нээти бузук ургандар
Торгойду чаап урду дейт,
Торгойдон табыш болгон жок
Тилиңди сайрат торгой деп
Кудакенин катыны
Тирилбей жүнүн жулду дейт.

Чуч-чук этип үн салбай
Дагы эле торгой турду дейт.
Азапты абдан көрсөтүп
Акырында торгойду
Айтпасаң сага мына деп,
Кудакенин катыны
Тирүүлөй отко урду дейт.
Тиртилдеп отко күйгөндө
Өлүп бара жатып ал
Чук — деп добуш кылды дейт.
Чук деген кайсы белги деп,
Чук деген ушул жер болсо,
Кудаке, таппайсыңбы эми деп.
Кыйнасаң тили сайрабай
Тирүүлөй отко биз салсак
Эми чук деп торгой өлдү деп.
Анан башка торгойдон
Биле албадык эч неме
Чук деген белги калды деп.
Тилин алган адаш
Чакырып алып сурады
Элим, чук деген жер барбы? — деп.
Чук, деген сөздү табышты
Ая көзү чук терек
Булар угуп жүрчү экен
Ал жөнүндө дабышты.
Эки, үч күндө келди го
Чук терек шончо алыспы?
Камылгасын кылалы
Артынан кууп барышты.
Каңгырап жүргөн кыпчакка
Кетирбейли намысты.
Артынан издеп бармакка
Эл болсоң бүтүн жыйыл — деп,
Кудаке угузду катуу Дабышты.
Кишимжан зарлап жатыры:
— Менин өлтүрдү торгой кабарды,
Өлүп калбай Кудаке
Эмне үчүн жаралды?
Өксөп жүрүп өткөздүм
Жашчылык сонун убагым,
Билбедим кабар Олжобай
Бул кезде кайда турарын.
Артынан куумак болушуп,
Кудаке жыйнап жатат куралын.
Уктаган жерден басышып,
Кылбаган эле зыянын.
Атамда эркек бала жок
Амалсыз жаным чыдадың.
Аракет кылар күчүм жок
Айла жок кандай кыламын?

Колун жыйып бүлүнүп,
Кудак камынып жатат — аттан деп,
Өзүнүн жоо кийимин кийинип.
— Ая көзү чук терек
Нак ошондон табабыз.
Каңгырап жүргөн кыпчакты
Качырбай байлап алабыз.
Тилекти берсе бир кудай
Кыпчактын тилин кесип салабыз.
Багышка кабар беребиз
Байназар сындуу бегине,
Байласак да кошобуз
Кишимди өзүнүн күйөө теңине.
Камынып жатат Кудак
Барамын деп аттанып
Кыпчактын бала Олжобай бегине.
Алтын ээр сырдуу каш
Көмкөрө ээр добул баш
Ак желке деген күлүккө
Кудак ыргып минди дейт,
Куба турган түрдөнүп.
Жатташын ээрчитип,
Жапырт алып жүрдү дейт.
Олжобайга кетти деп,
Ошондо Кишим билди дейт.
Кудак жүрдү саптанып,
Кууган киши өңдөнүп
Кутуруп бузук мактанып.
Кантер экен ушул деп,
Кайгырып жүрөт Кишимжан
Каршы түштү артынан
Касташкан душман бузулган.
Ая көзү чук терек
Ылдамдап жүрүп барды дейт,
Жатат эле Олжобай
Атын байлап каңтарып,
Кыйкырык үрөн чуу чыгып
Кудак тегеректеп калды дейт.
Көмөлдүрүк узартып,
Куюшканын кыскартып,
Жез олоңун бек тартып,
Гүлдүбадам кызылдын
Куйругун туура түйдү дейт.
Ак жолборстой чамынып,
Ачуусу келип күүлөнүп,
Олжобай атка минди дейт.
Кудакенин баш болуп
Куугандыгын билди дейт.
Кулач уруп кыйкырып,
Куш өрдөккө учкандай
Качырып Олжоң кирди дейт,

Келтектешип чабышып,
Кезектүү найза салышып,
Айбалка менен урушуп,
Ач бөрүдөй жулушуп,
Турган душман көп колду
Туш-туш жакка бөлдү дейт.
Келтек тийип башына

Ажалы жеткен өлдү дейт.
Байлап алам деп барып
Башчысы мунун Кудаке
Баладан кордук көрдү дейт.
Бөрү тил болот сыр найза
Бөйрөгүнөн сундуруп,
Беттешкен нечен душмандын
Олжобай, кабыргасын сындырып.
Алы жетпес болгон соң

Ак желкеге камчы урун
Артынан барган Кудаке
Айылга тартты жылдырып.
Карышкыр тийген койлордой
Качып кетти Кудаке
Кармаса Олжоң сойгондой.
Карышып жүргөн ошого
Кудаке колго түшкөндө
Канын ууртап койгондой.
Сууп калган түгөнгүр .
Сур аркардай кесилет,
Суулуктан аккан ак көбүк
Суудай жерге төгүлөт.
Айбалкасын имерип,
Артымдан келген Кудаке
Качпагын деп теминип.
Калың душман көзүнө
Кайран баатыр Олжобай
Качырган кабыландай көрүнүп.
Барды эле баштап Кудаке
Жакшы эле калың кол менен,
Туш-тушка качты барганы
Оңу келген жер менен
Экиден, үчтөн ээрчишип
Баратышат качышып,
Ээрдей белес бел менен.
Келтек тийип башына
Жарып алган андан көп,
Келиндерче жоолукту
Таңып алган андан көп.
Качабыз бери жүргүн деп
Үндөп жүргөн андан көп.
Айласын таппай, туш-тушка
Безип жүргөн андан көп.
Ашыктан ашык бөлөм деп
Жазасын колго берем деп
Азабына калдык деп
Кудакедей бузукту
Тилдеп жүргөн андан көп.
Кармап алып Олжобай
Сойсо болот эле деп,
Канын ууртап, мууздап
Тойсо болот эле деп,
Кудакени жактырбай
Жектеп жүргөн андан көп.
Турумтай тийген торгойдой
Олжоң туш-туш жакка кууду дейт.
Ак желкеге камчы уруп
Арбак соккон Кудаке
Качып жаны калды дейт.
Баатырсынган көбүнүн

Таяк жеп, башы сынды дейт.
Айдап келип топтонтуп
Азапка бизди салды дейт,
Жазыгын анын ким тартат
Далайы өлүп калды дейт.
Кудак кылбайт туура кеп,
Баатыр жээн Олжобай
Баарыбызды кууду деп.
Бет алышкан киши жок
Берен бүркүт барчындай
Олжоң белеске токтоп турду дейт,
Алды качып көп колдун
Айылга баштап кирди дейт.
Жыртылбаган кийим жок
Олжобай кантип калды деп,
Кишим күйүп болду чок.
— Аракет кылган турбайбы,
Душманы менен кармашып,
Келди бекен кырылгың,
Олжобайды жайлашып?
Арка жакта байлашып,
Же алып келе жактырбы?
Уйкусу катуу неме эле
Же тургузбай басып калдыбы?
Качабыз деп беттерин
Ушулар кармаганга уруп алдыбы?
Кайран эрди өлтүрүп
Капаны ичке салдыбы?
Же карматпай элге Олжобай
Качып кетип калдыбы?
Бирөөнөн чындап сурасам,
Билинер бекен аныгы?
Айтар бекен душмандар
Менин антташкан жээн жарымы?
Ак үйдөн чыгып Кишимжан:
— Ак жоолук менен баш таңган
Аке, бириң бери келе кет
Кайсы жакка бардыңар?
Кандай жоону алдыңар?
Карыңардын кызы элем
Кабарын мага бере кет.
Өз көзү менен актанган
Эр көкүрөк бир жигит
Өжөрмүн деп мактанган.
Кайра тартын алды эми,
Бери кел деген сулуунун
Бет алдына барды эми.
Кишимдин жүзүн көргөн соң,
Пейилинен түгөл айрылды
Бекитилбей ар кеби:

— Кудакке менен аттанып,
Кууп арттан бардык деп
Ая көзү чук терек
Түбүнөн таап алдык деп.
Тегеректеп камалап
Байлайбыз деп барганбыз
Тепкилеп — уруп сабалап.
Каршылашкан көп колго
Олжобай кылбай жалгыз далаалат.
Кармайбыз деген Олжобай
Каршы бизге турду деп,
Куба турган киши жок
Муну Кудакке жайган кылды деп.
Уккун жаным карындаш
Бул сөз жалганы жок, туура кеп.
Бала болсоң ошондой бол
Жанында жалгыз жолдош жок
Жалгыз да болсо Олжобай
Жалпыбызды кууду деп.
Акжелкеге камчы уруп,
А дегенде тай сактап
Агаңды кудай урду деп.
Өлүп кала таштадык
Кудакке качып келди деп.
Туруктай тийсең чымчыктай
Туш-туш жакка бөлдү Дей,
Душмандашкан киши оңбойт
Туулган андай эрге деп.
Залал кылды далайга
Уруштан адам өлдү деп
Урушкан менен жеңе албайт
Бул Олжобайдай эрди деп
Баргандардан кеп угуп,
Баатыр экен деп угуп!
Басылды Кишим жүрөгү
Маанисин Сурап эми угуп,
Кабарын айтып бул кетти,
Канды Кишим уккан соң
Камтама болгон бул кепти
Кубанды Кишим түрдөнүп
Олжобай аман экен деп.
Келбей койбойт бул жерге
Камынып турсам бекен деп.
Тирүү болсо Олжобай
Түн жамынып жетер деп,
Азапка салып кыйналтып
Мен, айылда жүрсөм бекер деп,
Ат, тонун камдап шайланып,
Антташкан шер тим бар эле
Олжобай ала качып кетер деп,
Кишимжан көөнү тынганда

Аман деп угуп кабарын
Айлында минтип турганда,
Жабдык салып токутуп,
Камданып жүрөт Кишимжан
Көчкө минчү көгала ат
Бул дагы көптөн күлүк миң малга.
Касташып жүргөн Кудаке
Кармашып күчүн көрдү эми.
Кайтара кууп баарысын
Кайраттуу Олжоң жеңди эми.
Ай караңгы күн бүркөк,
Күүгүм кире, күн бата,
Гүлдүбадам кызыл ат
Күлүгү сууп болуптур
Күйөөлөрчө жабдыктап
Олжобай бир түн келди эми.
Келгенин киши билбеди
Өзүнө дайын Олжоңдун
Ат байлоочу бир жери
Кулжыгач байдын ак ордо
Акырын Олжоң кирди эми.
Көч жүрөт тоодон жол салып,
Көшөгөнү көтөрүп
Көк жалың кирди кол салып.
Кармап колун, кимсиң? — деп
Караңгыда дүбүрөп
Кандай ишке жүрсүң? — деп,
Койнумду ачкан кимсиң? — деп.
Колуңду ары тарткын сен
Эмне кылып жүрсүң? — деп.
Олжобай айтат мындай деп:
— Уктап кеткен экенсиң
Кишим уйкуга көзүң илинип.
Улуксунтуп чоюлба
Убараңда жүрөмүн
Убайым тартып бүлүнүп.
Антташкан шертте бар болсоң
Агаң душман, түн кыска
Аракет кылгын кийинип,
Төшөктөсүң көөнүң жай,
Төрөсүн үп чоюлбай,
Тааныбасаң баш көтөр
Мен сенин азабың тарткан Олжобай.
Сук сурдай мойнун көтөрүп,
Сулуу Кишим кеп айтат,
— Антташкан жээн Олжобай
Амансыңбы деп айтат.
Бирин-бири тааныды
Башынан маалым эмеспи
Булардын ант сөзүнүн аныгы.
Кайраттуу бала, уулу жок,

Кейиште салып кеттиңби
Кемпир менен чалыңды?
Киши жок көзүн саларга
Кимдин тийсин жарыгы?
Байладым Олжом сен үчүн
Бир чымындай жанымды.
Ата менен эненин
Айтты жөнүн зарланып,
Аңдып жүргөн душман көп
Кечикпейли жарданып.
Кеңеши тынды булардын
Кетиш үчүн камданып.
Табышын эч ким билген жок.
Кишимжанды жөнөтүп
Жеңеси жандап жүргөн жок.
Кетмек үчүн экөө тең
Үйдөн чыкты буралып,
Эне, атасын ойлонуп
Эзилип көөнү муңайып.
Саятчы кушка тор жайган
Сай-сайын көктөп гүл жайган,
Зарланып нечен күн жүрдү
Саламат болгун Чылмайран.
Кеңешип булар коштошуп
Кейиди кемпир, чал үчүн,
Каруусу кеткен жан үчүн,
Кайыр, кош айтып жөнөдү
Катар өскөн жер эле
Олжобай, Кишим бул жайдан.
Токулуу даяр көк ала
Тор кежим салып минди дейт.
Тотудай болгон Кишимжан,
Толкуган жери Чылмайран,
Тобунан түбү жүрдү дейт.
Каргадайдан бир өсүп
Көңүлдөгү бар сөздү
Калтырбай бүтүн сүйлөшүп
Аттанып булар чыкты дейт.
Каңк этип иттер үрбөстөн
Кабарын адам билбестен
Кымбаттуу сулуу Кишимжан
Жетсек деп эрте энтелейт
Анын ак бетинин актыгы
Асыл каухар канардай.
Эки беттин кызылы
Эркинге бышкан анардай,
Ээрчишип булар жөнөдү
Эсебин жүрчү табалбай.
— Үч багыштын Байназар
Аларсың кайтып малыңды.
Кызың кайда кетти деп

Кыйнар бекен чалыңды?
Кыйналып жүрүп мен таптым
Кыз кезимде антташкан
Кыяматтык жарымды.
Кыпчакка кетип келбестен
Кыйбас жээним Олжобай
Салдың го далай жалынды.
Сагынып жүрдүм мен далай
Садага кылам жанымды.
Зарлап жүрүп мен таптым
Санаамда курдаш парымды.
Күкүк менен зейнептей
Күндөрү калды жашарып.
Кыргыектей кылтыйып
Кылчайышып карашып,
Кыялында бул ишти,
Жүрбөдү беле кайрандар
Кыйладан бери самашып.
Карчыга менен тунжурдай
Калбадыбы келишип,
Ашыктык жөнү бек кыйын
Кучакташып өбүшүп,
Ат үстүнөн ал экөө
Алышып ойноп, көрүшүп
Эзилип жүрөк эришип
Эңсеп жүргөн тилеги
Эки жаштын беришип,
Эңишке салган эмедей
Ат үстүнөн эңишип,
Жайыкта келет жадырап,
Жамалы аппак күзгүдөй
Чыккан айдай жаркырап
Курбулук иши ушундай
Куруп калсын балалык
Сагынып калган түгөнгүр
Бирин-бири каранып.
Кишимге колун жиберип
Жүрөктүн башын чер басып
Жүргөн ушуну тиленип,
Өрдөк алган шумкардай
Жүрөгү сүйгөн Олжобай
Өзү жакка имерип.
Каткырышыш ойношуп,
Камчы берип аттарга
Канча жерди бойлошуп,
Күлүктү тандап минишип,
Күлпөт менен жүрүшүп,
Сагынышкан эки асыл
Санаасын кошуп күлүшүп.
Адыр-адыр жер менен

Адамдын көөнү ачылат
Атыр жыттуу жел менен
Ашык болуп буга окшоп
Чыккандар бардыр Бендеден.
Энеден катар туулуп,
Булакка бети жуунуп,
Сагынышып калышкан
Бир-бирин тиктеп бурулуп,
— Кайгыны тарттык нечен жол
Капа болуп чыңырып,
Калган жандар экенбиз
Кадыркеч болуп туулуп,
Кези келсе Олжобай
Кейибес элем буга мен
Олжобай, жүрөгүм берсем сууруп.
Ар жерге түшүп ат коюп
Аралап калың шиберди,
Арманын айтып козгобой
Ашыктык отко күйөрбү.
Коруму кандай дүйнөнүн
Боздоп нечен жүргөнмүн,
Эңсегенин берсечи
Эки жаштын сүйгөнүн,
Эми көрөр бекенбиз
Эзилип жүрүп кошулдук
Жыргалын эми дүйнөнүн.
Гүлдүбадам кызыл ат
Күлүгүң сууйт тер менен,
Күндө көрүп турбаса
Күйүп жүрөк дегдеген.
Аргымак сууйт тер менен,
Карачы, агарган жайык жер менен
Антташып берип убада
Экөөбүз ашык болдук дегдеген.
Арадан нечен иш өттү
Азаптуу болдук Бендеден,
Акыры кутулдук деп кубанып,
Куштай мойнун сыланып,
Каткырышып экөө тең
Көңүлдүн черин чыгарып,
Жийдели деген жер экен,
Тушардан чаап булкунат
Бетеге менен ыраңы.
Ат аркасын суутуп
Эки, үч күн туралы.
Эс, акылы бир болуу
Эч таркабай кумары.
Эңсешип жүргөн эки жаш
Эми кантип чыдады?
Карайган токой бадалы,
Каз, өрдөгү каркылдайт

Кашкайган дайра аралы.
Аркары кумдай куюлган
Айдаган малдай чуурган.
Барып түшкөн Жийдели
Атактуу экен мурунтан
Аттан түшө калышып
Быркылдаган сазына
Бир суунун жакын каршына
Бадалдын башын түйүшүп,
Башына чөптү үйүшүп,
Пахтадай төшөк жумшак жер
Олжобай, Кишим киришип,
Оюнан чыкпай жүрүшкөн
Ойлосо жүрөк күйүшүп.
Кумары жаштын тарабайт.
Кучакташып сүйүшүп,
Ээрди аттан алышып,
Адырга айдап салышып,
Эки, үч күн жатмак болушту
Ыңгайлуу конуш табышып.
Жай делүү сонун жер экен
Жайнаган жемиш көп экен,
Жаркырап аккан чоң суусу
Жакасы салкын көлөкө,
Жашыл кызыл гүл байлап,
Жайкалган сонун чөп экен.
Жазы, кышы конуштап,
Жан жыргатчу жер экен.
Бүлдүркөн бышып эзилип,
Кишимжан менен Олжобай
Жатып калды экөө тең,
Ушундай сонун жерге кезигип.
Айлында калган Кудаке
Кишимжан кетип калды деп,
Кабарын анык билиптир.
Калкын жыйып чогултуп,
Кабар салып Кудаке
Айрылыппыз Кишимден.
Алып кетиптир Олжобай
Агайын сенин ичиңден.
Карындаштан ажырап
Кайгыга калган жанымды,
Үч багыштын Байназар
Өткөзгөн эле калыңды.
Картайган кезде баш кылып,
Кулжыгачтай чалыңды
Багыштар чаап алат го
Калың эл, күтүп жүргөн малыңды.
Кор кылат багыш барыңды,
Азандан үйдү чечкиле
Бирөөң да калбай көчкүлө.

Олжобайдын артынан
Жабыла көчүп баралы.
Башынан жаман көрсөк да
Башчы кылып алалы.
Паанасы менен жан сактап
Биз да кыпчак болуп калалы.
Багыштар салат чабуулду
Ушундай айла табалы.
Көчпөсөк кыпчак элине
Көбүңө болот эмеспи
Кечеги кеткен кыздын залалы.
Башчы болгон Кудаке
Баарына макул сөздөрү,
Анык болду бул элдин
Чылмайран тоодон көчмөгү.
Кудакенин бул сөзүн
Бүтүн калкы укту дейт,
Эрте туруп азандан
Үйлөрүн чечип жыкты дейт.
Керге, уук комдолуп,
Келин, кыздар кийинип,
Сыланып боюн оңдонуп,
Багыштан коркуп ушул эл
Бала Олжобай журтуна
Акыры бармак болду эл болуп.
Каңк этип жүргөн ит калбай,
Көлүккө батпай жүк калбай,
Эки аяктуу жан калбай,
Чын эле кыпчак кетмекке
Бул эл чыны менен камданды-ай.
Килем жаап, көч тартып,
Чылмайран тоодон айрылып,
Көчүп калды бул элиң
Кудаке жанагыдай сөздү айтып.
Алдына малды айдашып,
Чылмайран эли бүт көчүп,
Кара жол чаңдап жайнашып.
Адыр-адыр белди ашып,
Олжобай, Кишим жаткан жер
Булар да Жийдели келди жандашып.
Өзөнү кенен суу бойлоп
Өрө өтүп малды салды дейт.
Тыныгып малдар алсын деп
Түштө барган бул айыл
Түнөмөк калды дейт.
Түгөнүп калган кыз, келин
Бүлдүркөн терип барды дейт,
Ээрдей кайкы белди ашып
Башка жакка келди дейт.
Гүлдүбадам кызыл ат
Кулжыгачтын көк ала

Бул экөөнү көрдү дейт.
Анык таанып көрүшүп
Кудакенин бир кызы
Жүгүрүп чуркап келди дейт.
Олжобай менен Кишимжан
Ушул жерде жатат деп
Айтып кабар берди дейт.
Өзүнүн кызы айткан соң
Кудаке бузук ынанып,
Акжелкеге минди дейт.
Аярда бай аттан деп,
Кудаке аралап элди кирди дейт.
Көрүптүр кыздар бул жерден
Олжобай Кишим баланы,
Катын, эркек калбай жүр
Ортого камап алалы.
Кармап алсак жакшы деп
Качып жүргөн баланы,
Ажыратып биз алсак
Байназарга берели
Деп ошентип Кудаке
Ортого алды имерип,
Калбай түгөл келиптир
Жатташы бүт түнөрүп.
Гүлдүбадам кызылды
Олжобай токуп салыптыр,
Ээр, токумга эби жок
Миң кылган менен аялда
Кишимжан кийин калыптыр.
Тегеректеп келгенде
Кишимжан көрүп турду эми,
— Кууганда көчүү не жорук
Муну Кудаке шайтан кылды эми.
Айланайын Олжобай
Атыңа минип кете көр,
Апакең боздоп жүргөндүр
Айылыңа аман жете көр.
Калкыңдын жүзүн көрө көр
Карыган апам көзү өтсө
Өз колуң менен көмө көр.
Уктуңбу Олжом сөзүмдү?
Кууп жүргөн душмандар
Албасын кармап өзүңдү.
Калсам бир колдо мен калам
Ыза, кордук кылбаса
Кыйнап жанды урбаса
Түбү өлтүрө албайт өзүмдү.
Карматпай качып кетерсиң
Ушул күндө табында турат Карабоз,
Ант кармашып кол берип,
Ашык жүрүп болдук дос

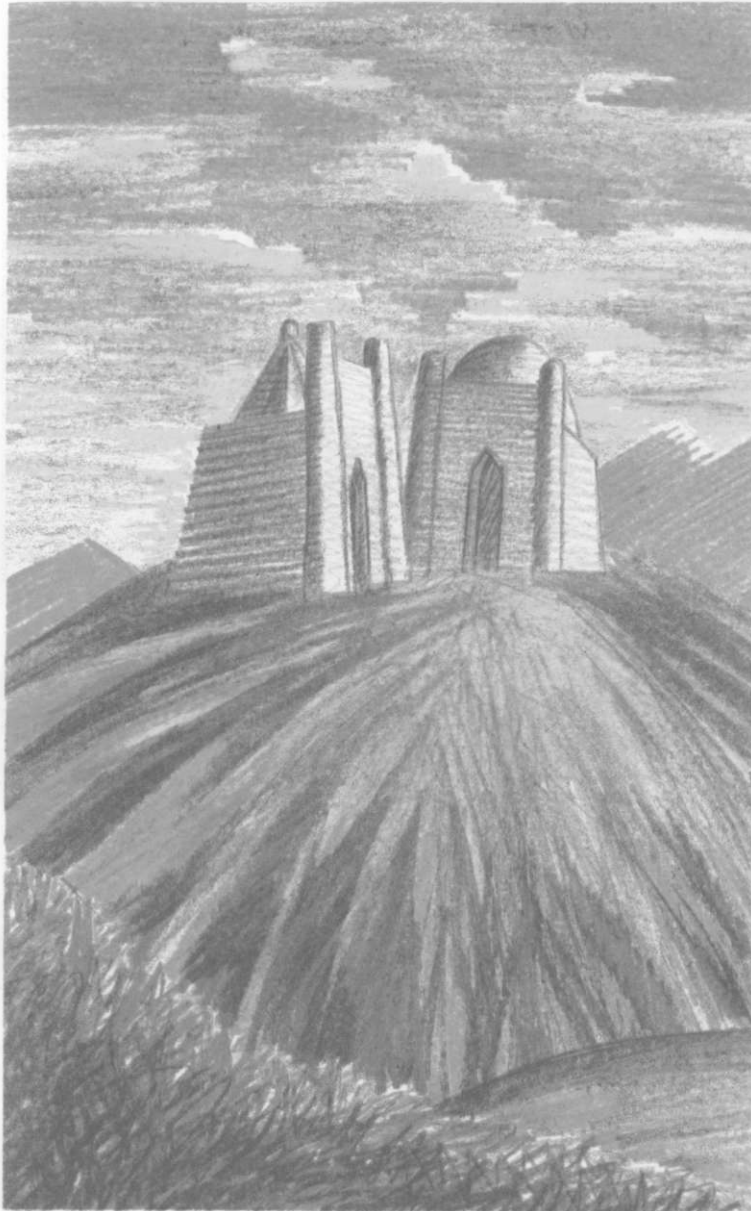

Аманат жаным садага
Аман бол, Олжом, кайыр, кош.
Кармагыла аны деп
Кудакке карышып турат шаштырып,
Кайыр, кош айтып Кишимге
Калың топту аралап,
Олжобай чыгып кетти бастырып.
Олжобайдын кеткенин
Карайган эл көрдү дейт,
Кармалашып тоскондор
Как жарыла берди дейт.
Олжобай кетип калган соң
Акжелкени камчылап,
Кишимжандын жанына
Кудакке шайтан келди дейт.
Кара ташка турсунбу
— Аттан түшө калгыла
Менин карындашым Кишимжан
Кийимин сайрап алгыла.
Далысын тилип чок салып
Таманын тилип от салып,
Кыз да болсо аябай
Жигиттер, кызыл камчыга алгыла.
Карындаш чыгып элимден
Кишимжандын айынан
Каңгырап көчүп жүргөнмүн,
Ата-конуш жеримден!
Кудакке мындай деген соң
Жанындагы жигиттер
Аттан түшө калды дейт,
Ак жибектен чапанын
Үстүнөн сыйрып алды дейт,
Аңтара кундуз шамшар бөрк
Ал бир жерде калды дейт.
Кулундай үнүн чыңыртып
Кишимжандай сулууну
Кызыл камчыга алды дейт.
Даражадан көйнөгү
Дал-далынан бөлүндү,
Ууздай болгон ак эти
Ар жеринен көрүндү.
Мөлтүрөгөн кара жаш
Эки көздөн төгүлдү.
Кулжыгач менен энеси
Жүгүрүп келди чыңырып,
— Итере сал деди эле
Каруусу жок байкуштар
Калды экөө тең жыгылып.
Камчыдай бели ийилди
Тамга түшүп этине
Кишимжан тай кунандай түйүлдү.

Абдан кордук кылды дейт
Кудаке шайтан аябай
Камчылап сабап урду дейт.
Акжелкенин үстүндө
Душманын тутуп алгансып
Урдурганы карындаш
Уялбай бузук турду дейт.
Кырдан көрүп Олжобай
Кыжалаты келди дейт.
Кыз Кишимжан сулуунун
Кыйналганын көрдү дейт.
Жүрөгү күйүп өрттөнүп
Жаны ачып, жаман болду дейт.
Гүлдүбадам кызыл ат
Күлүктүн сууп калган кез.
Оң колуна түкүрүп
Кылычын кындан сууруп,
Кыз Кишимжан сулуунун
Кыйналганын көргөн соң
Олжобай баатыр турсунбу?
Аңырдай оозун ачтырып,
Ак көбүгүн чачтырып,
Аркардай санын түрүлтүп,
Ак коёндой түйүлүп,
Мен үчүн кордук көрдү деп,
Турна моюн, кара көз
Турса Кишим келтек жеп,
Турганым менин жөнбү деп,
Карайган жыйын көп толкун
Кабыландай көк жал эр,
Кудакеге бет алып
Ошондо качырып кое берди дейт.
Башкасына карабай
Куланды жолборс куугандай
Курчалган топтун ичинен
Олжобай Кудакени бөлдү дейт.
Алыс жерге узатпай
Бара-бара күчөгөн,
Суутса боюн түзөгөн.
Кылтыйып тапка келгенде
Кыйкырыкты күсөгөн
Гүлдүбадам кызыл ат
Узатпай жетип барды дейт.
Уялбайсың бузук деп
Жандай түшүп Олжобай
Жакасынан алды дейт,
Атынан таптак көтөрүп
Оң такымга салды дейт,
Оодарып алып бузукту
Ак шумкар өрдөк алгандай
Илип кетип калды дейт.

Такымында жалынып,
Таякеси Кудаке
Аразын айтып калды дейт:
— Айланайын жээним
Өзүмдөн чыккан күйөрүм.
Өлгөндө көмөр тирегим,
Ала качкан таежең
Азабын тартып жүдөдүм.
Элимдин бирин калтырбай
Ээрчип көчтүм артыңдан,
Мурун душман болсоң да
Баш ийейин баркыңа
Бизди да кошо эл кылып
Кошкун, жээним, калкыңа.
Кишимжанды өзүң ал
Өзүң жооп берерсиң
Үч багыштын шартына.
Деп Кудаке кеп айтса
Олжобай макул көрдү эми.
Бузуктун айткан сөзүнө
Уялып Олжоң көндү эми.
Таштап аны такымдан
Өтө берет билбестик
Ошондой эр көкүрөк баатырдан,
— Айбым болсо кечкин деп,
Күнөмдү таяке кескин деп,
Таякелигиң билдим деп,
Туура тартты Олжобай
Гүлдүбадам кызылды
Таяке тартууңа мингин деп,
Жарашалык экөөбүз
Андай болсо таяке
Жакшы болуп жүргүн деп.
Гүлдүбадам кызылды
Кудакеге мингизип,
Жанында турат Олжобай
Жээндигин билгизип,
Айылды көздөп келди эми
Отурганда Олжобай
Мойнуна чылбыр салгын деп,
Кашындагы жигитке
Кудаке кабарды минтип берди эми.
Айласын кара бузуктун
Алдыртан камдап койду да,
Аралашып турганда
Артынан келип Олжоңдун
Чылбыр салды мойнуна.
Камындырбай Олжоңду
Сыйыртмак салып бууду эми.
Кайраттуу көк жал асылга
Капилет өлүм кылды эми.

Олжобайдын өлгөнүн
Турган калк билди эми.
Сыйыртмак салган аркандын
Учун талга илди эми.
Кырчындай жапжаш кезинде
Кыянат өлүм жолукту,
Кыз Кишим турат бир жерде
Кызыл гүл эле экөө тең
Кыянат бузук соолутту.
Олжобай жээн өлдү деп
Көргөндүн баары чыңырды.
Олжобайдын өлгөнүн
Кулжыгачка угулду.
Куруган картаң кемпир, чал
Кучактап барып жыгылды.
Кудак сойду муну деп,
Ботодой боздоп чыңырды.
Картаң кемпир, картаң чал
Кулунум деп кучактап
Үстүндө жатат куланып,
Эмеле көргөн Олжобай
Жатып калды буралып,
Кесирдүү өлүм жолугуп
Кескен талдай куланып.
Жаркыраган нурдуу жүз
Жатып калды кубарып.
Жардай эл тиктеп карашып
Көбүнүн көөнүн муң алып,
Кайгырды элдин баарысы
Кайран баатыр өлдү деп,
Жашы менен карысы,
Эр Олжобай жалгыздын
Колуна тийбей намысы.
Калың кыпчак көп элге
Мунун угулган жок дабышы.
Кудак сүйлөйт баркылдап
Кемпайдан кегим алдым деп,
Жаны ачий турган киши жок
Жар көчүрө салгын деп.
Жаман болуп карындаш
Жазыгына калдым деп,
Ээн калды Чылмайран
Элим көчүп баргын деп.
Жай-жайыңа конуп ал
Жайыт, коргон белендеп
Ким каршы чыкса ушинтип
Жазасын колго берем деп,
Кабар берсе Байназар
Калың айдап келер деп.
Ак өргөө тигип, той союп,

Асем менен берем ден.
Аттан түшпөй акшыңдап,
Кудаке жүрөт элңдеп.
Жар көчүрүп көмгүлө
Бул — талаага болсун белги деп,
Алышып жүрүп нечен жыл
Акыры менден өлдү деп,
Айтылсын кабар көп элге
Ажыратып берди деп.
Амалдап жүрүп өлтүрүп,
Конушуна келди деп.
Ким акылман, ким жаман
Ажыратып эл билет,
Боздоп ыйлап Кишимжан
Бир үйдө турат телмирип.
Кабарын укту Кишимжан

Кайран жээниң өлдү деп.
— Бош эмес, колум таңылып,
Чечсең боло бириң деп,
Ар кимге Кишим жалынып,
Ашык деп жүрүп Олжобай
Акыры калган экен го
Ажалдуу торго чалынып.
Өлүп калган кишиге
Ыйлабайм эми кайгырып,
Барам деп жүргөн баладан
Калыпмын эми айрылып.
Бөлөк эмес Кудаке
Анын айтканына көнөйүн.
Колумду чечип койгула
Олжобайдын өлүгүн
Мен да барып көрөйүн.
Таңылган колун чечтирип
Кишимжан чыкты талаага,
Күйбөй жүрөк турабы
Башынан күйгөн балага?
Акыры сөөгүң калды деп
Эли жок ээн талаада.
Кишимжан келди буралып
Сакадай бою чыңалып
Саргайып өңү кубарып
Кашына келип караса
Кайран жээни Олжобай
Өлүп жатат суналып.
Жыгылып кете жаздады
Олжобайдын үстүнө
Кишимжан кошо куланын.
Кайрат кылып токтолду
Жүрөгү күйүп от болду
— Өлгөн экен Олжобай
Өзүм келип көрдүм деп
Өмүрүн кыйды Кудаке
Өрт жалындуу эрдин деп.
Кайран эрден ажырап
Кантип болом келини
Калың багыш элдин деп,
Мындан аркы өмүрдү
Кудаке сага бердим деп.
Конуштан элди козголтуп
Кошун курап келдиң деп,
Карындашың Кишимге
Кайгыны мыктап бердиң деп.
Атакем болсо картайган
Алы жетпейт ар ишке
Асылып жүрүп бизди сен
Акыры минтип жедиң деп.
Күйө турган бир тууган

Күйүттү салып турасың
Менин сага айта турган кебим көп.
Карындаштын сыртынан
Калың жеген Кудаке
Катының бергин мен үчүң
Жумшасын багыш келин деп.
Олжобайдан бөлүнүп
Өзүм тирүү калбаймын
Мейли эрте, мейли кеч
Акыры келген өлүм деп.
Жаркыраган Кишимжан
Жанында турат чыңырып.
Аял, эркек дебестен
Жабыла келди жыйылып,
Мелтиреген кайран эр
Алдоого көнүп акыры
Калды ошентип кыйылып.
Кабар берер киши жок
Калың кыпчак элиңе,
Кайдан калсын угулуп.
Мусапыр болду өлүгүң
Жаныңда тууган бар болсо
Турбайт беле чыңырып.
Минип турат Кудаке
Гүлдүбадам кызылды,
Күйүттүү болуп Кишимжан
Көөнү абдан бузулду.
— Мал жегенсиң багыштан,
Кудаке, эми баалап бергин кызыңды.
Мааним эле башынан
Көңүлүңдүн арамы.
Жүргүзбөдүң дүйнөдө
Жүлүндөй жаш баланы
Мына ушинтип үзүлдү
Эки жаштын талабы,
Кадырлаш курбум өлгөн соң
Кишимжан тирүү калабы?
Мелтиреген кайран эр
Мен деп жүрүп өлдүң деп,
Жигит өлгөн бейитсиң
Жийделүү сонун жердин деп.
Ала качам деп жүрүп
Азапты далай көрдүң деп,
Жалгыз кантип таштайын
Жаныңа мен да келдим деп.
Жеңине каткан канжарды
Чыгарып колго алды эми,
Кишимжан кантээр экен деп,
Эл чуулдап калды эми —
Эл арачы түшкөнчө
Эт жүрөккө малды эми.

Курбум кайда жүрсүң деп,
Кучактап басып калды эми.
Кудаасына жете албай
Эки жаштын тилеги
Ашык болуп антташкан
Акыры өлдү экөө тең
Аман калбай бирөөсү.
Ыйлабаган киши жок
Кайгырды элдин түгөлү.
Мал берип жүргөн башынан
Кишимдин багышта болчу күйөбү.
Үйүндө тынчып жатталбай
Козголду анын жүрөгү.
Чылмайран тоого барам деп,
Калың берген колуктум
Кишимди эми алам деп,
Калың малдан тышкары
Кудакке алган парам көй,
Убаданы бек кылган
Кудакке сындуу адам деп,
Байназар чыкты элинен
Айрылганын билбестен
Калың берген теңинен.
Келип таппай бир киши,
Чылмайран аттуу жеринен,
Мал барбы деп карады
Суу аккан салкын төрүнөн.
Кайда кетип калган деп
Карайган бир жан көрүнбөйт
Кайсы жоо чаап алган деп.
Кишимжан турсун элден жок
Күздөр үздүм малдан деп,
Куш качырган эмедей
Туш-туш жакка чапты дейт,
Калың көчтүү көп элдин
Бир жерден изин тапты дейт.
Изин кууп адашпай
Изилдеп булар барды эми
Олжобай, Кишим тең өлүп,
Кыпчактын чын беги өлүп,
Кыйын болуп жатканда
Байназар барып калды эми
Башынан калың мал жеген
Кудакке тосуп алды эми.
Эски күйөө ушул деп,
Эл дүркүрөп калды эми.
Кудакке баштап багышты
Апкелип үйгө түшүрүп,
Ошондо билди Байназар
Болгонун бул иш түшүнүп.
Кудакке анда кеп айтат:

— Колуктуң сенин Кишимжан
Олжобай ала качкан деп,
Ортого салып бузуктук
Бул илешкен эле баштан деп.
Ажыратсам деп жүрдү
Байназар сендей жаштан деп.
Кууп жетип Жийдеден
Амал менен кармадым,
Сыйыртмак салып мойнуна
Акыры минтип жайладым.
Деген сөздү укту эми
Байназардын кулагы,
Кишимжанды көрсөм деп,
Жүрөгү анын туйлады.
Көрөйүн деп Кишимди
Тура калды элеңдеп,
Калың берген Кишимдин
Кайда экен, жүзүн көрөм деп.
Олжобайдын өлгөнүн
Мурдатан ага билгизди,
Кишимиң бул үйдө деп,
Жетелеп келип киргизди.
Келип көрсө Кишимжан
Өлүгү жатат керилип,
Көрө сала Байназар
Көзүнөн жашы төгүлүп,
Айрылыпмын жардан деп
Акыл, эси бөлүнүп.
— Айдап-айдап мал бердим
Алтын, күмүш сер бердим.
Албай койбойм муну деп,
Ант айтып элге мен жүрдүм.
Байназар муну алат деп
Башынан бүтүн эл билет,
Эми аламын деген жардан жок
Айдап берген малдан жок,
Кайтып барсам сороюп,
Мага каткырып калың эл күлөт.
Кабарым уксун көп багыш
Кайраты күчтүү Байназар
Калбай бирге өлдү деп...
Акыры башка бир өлүм,
Алал бай калдым жарым деп,
Айылда кантип жүрөмүн.
Деп ошондо Байназар
Кылычын сууруп алды дейт,
Элге уят болсом деп,
Эт жүрөккө малды дейт,
Өлүп калган үчөө тең
Кудак келип көрдү эми,
Турасыңбы! - эл, - деди.

Байназар да кошо өлүп
Түбү кунга калдым мен,- деди.
Олжобайдын жөнүнөн
Келет кыпчак эл деди,
Кыпчакты өжөр деп уккам
Кеспесе болду келдеди
Эки эрдин калдым кунуна
Түбү тирүү болбойм мен — деди.
Турасыңбы калың эл
Буларга топурак үйүп көм деди.
Аяктай жерди оюшту
Байназар менен Кишимди
Эми коштум дегенсип,
Экөөң бирге коюшту.
Олжобайдын өлүгүн
Бөлөк койду жанына.
Байназар менен келген эл
Баарынын жөнүн билген эл
Кыйласы жүрөт кайгырып,
Кыз алабыз деп келип
Булар да кыраанынан айрылып,
Жийделинин жерине
Өлүгүн коюп Кудаке
Эми калды жайланып.
— Кандуу болду бул ишим
Калың тууган элге деп.
Кайсыңа турасың
Эми кайра көчкүн жерге деп.
Ашыктыктын зарынан
Ажалдуу болду эки жаш,
Кудакеге билдирбей
Жибериптир кабарды
Картайган кайран Кулжыгач.
Айланып учкан алты өрдөк
Аралап конот көл көлдү,
Кайран эрди жоготуп
Кудаке көчүрдү кайра элдерди.
Кыйратып салган эмедей
Кудаке сүйлөйт желпинип.
Багыштар кайтты томсоруп
Байназарын өлтүрүп.
Үй чечип, үзүк түрүлүп
Кайта көчтү калың эл
Камынышып бүлүнүп,
Айры өркөчтүү нарга артып
Айырмач токуп малга артып,
Кайра көчтү эл шашып.
Малы жок канча кедейлер
Таманы жооруп жөө басып.
Кээ бирөөсү жүк жүктөп

Мурдун тешкен өгүзгө
Кудаке бузук кылбаса
Эл жок муну көрүшкө.
Түнү уктабай жөө басып
Эч кимдин түк ою жок,
Жийделиге келишке.
Чымындай кайнап кыжылдап
Кайта келип конушту
Чылмайран тоо тегизге.

***

Жиберген экен Кулжыгач
Жийдели ден кабарды,
Барып дайнын айткын деп
Бир эси бүтүн адамды.
Кабарчыга айткан Кулжыгач:
— Көп кыпчакка салам де,
Олжобай менен кошулуп
Өлдү Кишим балам де,
Өлтүрүп канын ууртаган
Кудаке бузук арам де.
Кызымдын аты Бегимжан
Кыйлага кабар салсын де.
Кыргыздан чыккан эр кыпчак
Кайратын жыйып камынып
Кары-жашы калбастан
Кудакедей бузуктан
Келип кегин алсын де.
Кулжыгач айткан кабарчы
Кыпчактын барды элине.
Кандайча кылып айтам деп
Мунун Чачыке сындуу теңине.
Айтууга оозу баталбай
Акылын таппай кабарчы,
Шашып турган кези ошол
Уругу кыпчак эл дечү,
Жердеген жайык конушу
Келишкен сонун төр; дечү.
Эрөөл байлап, найза урган
Кыпчактын ар бирөө сонун эр дечү.
Жанында тууган бири, жок
Жалгыздыктын айынан
Олжонун Жийдеде калды келдеди.
Арманда өлдү Олжобай
Кыпчактардын оюну,
Олжобай өлдү деп айтсам
Мени бир соо коёбу?
Деди дагы кабарчы
Калың кыпчак көп элдин
Бастырып келди жанына,
Көзү жеткен киши экен
Ар нерсенин баарына.

Карагер аттуу бир киши
Колунда бар укурук
Бастырып чыкты малына.
Кабарчы туруп ойлоду: —
— Карыга ушу барайын
Чорт айт албайм өлдү деп,
Айласын кандай кылайын.
Аксакалдуу киши экен
Ушундан жөнүн сурайын.
Алыстан келген кабарчы
Картаңга салам берди эми,
Кайрылыңыз аке деп,
Кашына жакын келди эми.
Ат үстүнөн умтулуп,
Сунуп колун берди эми.
Картаң киши билет деп
Кабарчы минтип сурады:
— Ашуудан кары кетпеген,
Ак кайкы аска бел кайда?
Айланып казы кетпеген
Айдың чалкар көл кайда?
Канаттуу куштар жетпеген
Какшыган куру чөл кайда?
Калкынан кеткен баатырдан
Кабар албай тим жаткан
Капарсыз кыпчак эл кайда?
Алдында Бадам кызыл ат
Аркардай сулуу мал беле?
Мал берип айдап кыз алган,
Айлында жаш бар беле?
Таятасы Кулжыгач
Чылмайран элдик чал беле?
Картайган киши экенсиз,
Калың кыпчак көп элдин
Кармаганы кан кускан
Олжобай деген бар беле?
Ким болот ата-бабасы
Кайсы элдин кызы болду экен
Ошонун тууган апасы?
Билесизби сиз, аке,
Олжобай кимдин баласы?
Анда картаң киши муну айтат:
— Аралап топко барбаган
Айылда картаң менмин деп,
Айылдан мындай чыгарып,
Мынабу айдап малды келдим деп,
Кабарын элдин сурай бер
Мен да кыпчак элмин деп,
Абал мурда жөнүңдү айт
Эси чыккан немече
Энтеңдеп кайдан келдиң? — деп.

Олжобай сенин эмнең?
Калтырбай сурай бердиң деп.
Көп болду элден кеткени
Көкжал эле Олжобай
Күңгөйдө жаткан ак ордо
Ошол Олжобайдан калган жай.
Чылмайран тоосун жердеген
Кулжыгач деген кишинин
Жактырып кызын алам деп,
Жашында өлгөн- болучу
Олжобайдын атасы эле Солтобай.
Ак шумкар учат кайрылып,
Айдыңда жаткан кептерге,
Адырдын чөбү кулпунат
Асмандан жамгыр төгүлүп,
Абасы жакшы көктөмдө.
Калың кыпчак баарысы
Жашы менен карысы
Кайгысын тартып ал жүрөт
Олжобай мындан кеткенде.
Айылдан чыккан акылман
Бегимжан болот энеси,
Эрөөл байлап топ бузган
Эпкиндеп тийген окко учкан
Эр Олжобай баатырдын
Элге жаккан кеңеши.
Арадан өттү көп убак
Кыпчактан кеткен бир башы.
Көкжал эрден сөз козгоп
Кабарчым, көңүлдү капа кылбачы.
Көзүнө мончок жаш алып,
Көрсөм деп ыйлап отурат
Кыз алган Чачы курдашы.
Олжобай жөнүн сурадың
Алыскы жерде жүрсө да
Анын аман бекен бир башы?
Каймана жүргөн картаң чал
Кайрылып туруп, муну айтты,
Башкасы кантет деп ойлоп
Чочуп калды кабарчы.
— Алыстан келген жолоочу,
Чылмайран тоодон келдим деп.
Кабарын уккан болчумун
Калың кыпчак элдин деп.
Капаланба карыя
Кабарын айткан айлына
Кайран баатыр Олжобай
Каргаша болуп өлдү деп,
Картайып калган Кулжыгач
Кайгырып ыйлап айткан соң
Мен кабар сала келдим деп.

Душмандын жүрөт алдында
Гүлдүбадам бууданы,
Жалгыздын жайы жаман иш
Жанында жок тууганы.
Эр Олжобай өлгөндө.
Кудакеден башкалар
Көзүнөн жашты тыйбады.
Кууп келип артынан
Жийделидей өлтүрдү,
Кудаке Кулжыгачтын тууганы.
Уктуңбу, аба, кебимди?
Угузар жайын өзүң бил
Энеси эстүү Бегимби?
Акылын таап угузгун
Аппак бетин тыттырбай
Азапка салып келинди.
Кыпчак абдан көп эл деп
Алыстан даңкын укчу элем
Кудакени курутуп
Алгын кыпчак кегинди.

— Кабарчым, сөзүң билдим деп
Акылдашып көрөлү
Айылга бирге жүргүн деп.
Алып барды элине.
Олжобай баратып өлдү деп
Акылдашып мурдатан
Айылды билген бегине,
Кабарчы менен кошулуп
Калдайышып бир топ жан
Бастырып келип түштү дейт
Олжобайдын кайгысын тартчу жерине.
Үйгө келип киргенде
Катар тартып отуруп
Бирин-бирин карайт сен айт деп
Айтууга оозу баралбай.
Кабарчыны карады
Билет экен ушул деп
Эр Олжобай баланы.
Энеси мунун Бегимжан
Эси бүтүн жан эле:

— Эр Олжобай жалгызым
Элимден кеткен бала эле.
Өлүүбү, балам, тирүүбү?
Өлбөй калчу киши жок
Кабарчым, кандай кебиң бар эле?
Айталышпай олтурат
Алдындагы эл тунарып,
Бегимжан мындай дегенде
Бел байлап ага баарысы
Ичинен калды кубанып,

— Байбиче өзүң билесиң
Чылмайран тоолук элди деп,
Ала качып Кишимди
Олжобай айылынан өлдү деп.
Күйөөсү багыш Байназар
Күн өткөзбөй чабат деп,
Элдин баарын көчүрүп
Кудакке ээрчип арттан келди деп,
Эрегишип кармашса
Эч адам алы жете албай
Олжобай алдоо менен өлдү деп.
Буркурап ыйлап Кишимжан
Буралып келип көрдү деп,
Жээнимден кантип калам деп,
Жеңиндеги бычагын
Жүрөккө малып өлдү деп.
Элге уят болдум деп
Байназар да кошо өлүп,
Баарысын тең чогултуп
Жийделиге көмдү деп.
Картайган атаң Кулжыгач
Кабарга мени жиберди
Байкуштун кайсыга алы келди? — деп
Кулжыгач айт деп жиберди
Кулунума кабарды,
Кудакке кургур сойду дейт
Кызымдан тууган баламды.
Өлдү деп кабар укканда
Бегимдин өңү кетти кубарып,
От болуп күйүп жүрөгү
Оозунан жалын чыгарып,
Өлгөнү анын чынбы деп
Өбөктөй түшүп Бегимжан
Жатып калды куланып.
Кулунум деп зарылдап
Отурган элдин баарысы
Олжобай деп бакырып
Тура калды чуулдап,
Кабар бер деп кыпчакка,
Бегимжан калды чуу тартып,
Кадыркечи Чачыке
Караны кийип үстүнө
Кайгырып ыйлайт үн тартып.
Олжобай баатыр өлдү деп,
Анык кабар келди деп,
Калыш кыпчак көп элге
Кабары катуу угулду,
Катын, эркек калбастан
Кары, жашы жыйылды:
Кандай неме сойду деп
Эр Олжобай кыйынды?

Биринен сала бири угуп,
Ат коюшуп алыстан
Келип жатат чууруп.
Айылга аттар батпастан
Кары, жашы калбастан.
Калың кыпчак келишти,
Кайгырбаган киши жок
Көздөн жашты төгүштү.
Аярдадай тезинен
Желеги колдо буралып,
Арсыз, канкор душманга
Аттанды кыпчак чубалып.
Катар тартып жүрүштү,
Өлгөн баатыр Олжоңдун
Кайгысын ойлоп күйүштү.
Көрбөгөн андай алысты,
Көкжалыбыз өлдү деп,
Көп ойлошуп намысты.
Ат арытып, жол басып,
Нечен-нечен түн катып,
Калбастан кыпчак аттанып,
Калдайган кол кетти дейт.
Кайран эр өлгөн Чылмайран
Калың эл бир күн жетти дейт.
Алды менен чаптырды
Кабар бер деп элине,
Биздин кайран эрди өлтүргөн
Кудаке бузук бегине.
Аскерин жыйып чогултуп,
А да чыгып турсун деп,
Уруша турган жерине,
Кабарчы барды айлына,
Кыпчактар келет деген соң
Кудаке түштү кайгыга.
Айсулуу деген кызымды
Тартуу кылсам болобу?
Олжобайдын айына.
Баш-аягын жыйганча,
Кыпчактар камап калды дейт.
Эси чыгып Кудаке
Элине кабар салды дейт.
Эрегишкен көп кыпчак
Эки курчап алды дейт.
Оюнду сойгон Кудаке
Ортосунда калды дейт.
Кача турган жери жок,
Каяша кылып кыпчакка
Кудакенин каршы чыкчу эли жок
Кайгырган кыпчак турсунбу
Ак топурак чаңдатып,
Ат коюп ага барды дейт.

Күлүгүнө мингизбей,
Күрөккө тонун кийгизбей,
Көпчүлүк кыпчак койсунбу
Кудакени, күнөөлөп кармап алды дейт.
Өзүңдөн чыккан жээниңе
Кантип бычак сундуң деп,
Көкжалды сойгон бузукту
Өлүмгө башын кыйды дейт,
Кас душманды жоготуп,
Көпчүлүк көөнү тынды дейт.
Алмашып кылым-кылымга,
Арадан арбын жыл өттү.
Эки ашык жарды эскерип,
Эки түп чынар тең өстү.
Ошонун өзү эмеспи,
Олжобай, Кишим мүрзөсү.
Байкасаң чынар бипбирдей,
Болгонго окшош мүнөзү.
Эки түп чынар күн сайын
Эскирбей кайра бүрдөдү.
Бутагы сайын уялап,
Булбулдар келип түнөдү.
Олжобай менен Кишимди
Ойготуп кайра үндөдү.
Эскерип турат дайыма,
Элестеп жаштык күндөрү.
Жыпарын чачып жыл сайын,
Жыбырайт сүйүү гүлдөрү!
Жалбырак жерге шуудурап,
Жомоктой айлуу түндөрү.
Байназарды кайрадан,
Байлаган купкуу караган,
Бозоруп жатат мүрзөсү,
Бүрү жок бир да жайнаган.
Чырмалып кошо чынарга,
Чакмакка өскөн сайгылап.
Жалбырагын кууратып,
Жетсе эгер күчү айырмак.
Жабыша түшмөк жөн эле,
Жаштык жок анда шалдырап
Жеринен каткан караган,
Жете албайт бирок салбырап.
Кош кайың бүрдөп баратат,
Бутагын жайып чачырап.
Кош булак агып түбүнөн,
Көрктөнүп турат кош чынар.
Ошолор өзү эмеспи,
Олжобай, Кишим ашыктар.
Олжобай менен Кишимжан,
«Жийдели» деген жерде өлгөн.
Тоолуу кыпчак эл көмгөн,

Артында калат эстелик,
Ушундай ак ниеттүү эрлерден.

АЙРЫМ СӨЗДӨРГӨ КЫСКАЧА ТҮШҮНҮК.

Айың	— имиш-имиш сөз.
Апта	— бир жумадагы жети күн.
Акер	— кооздоп жасалган кепич.
Аралжы	— арадагы себепчи адам.
Арба	— сыйкырдоо, дубалоо.
Асал	— бал (аарынын, диал.)
Баамда	— байкоо, түшүнүү, баам кылуу.
Бүргөн	— шыбакка окшош өсүмдүк.
Даражы	— эки бети бирдей өңдө токулган жука жибек кездеменин бир түрү.
Далба	— ителги, шумкар, ылаачын алганга үндөккө келгенге үйрөтүү үчүн колдонулуучу канат кеп.
Жабык баш	— боз үйдүн ички жасалгасынын бир түрү.
Жайчы	— жай таштын жардамы менен аба ырайын өзгөртүп жиберүүчү сыйкырчы.
Жек-жаат	— бир туугандык, кыз беришип, кыз алышкан куда-сөөктүн жакындары.
Камтама	— (диал.) түйшүк, капа, тынчы кеткендик, убайым тарткандык.
Кашат	— суунун, өзөндүн, арыктын, дөбөчөнүн бийик тарткан жээги.
Кер	— кичине күрөңүрөөк келген түс. (Жылкынын түсү).
Керме	— мал байлоо, же бир нерсе жаюу, илүү үчүн тартылган аркан, жип.
Кежим	— жалтылдаган алтын жиптен токулган кымбат баалуу ат жабуу.
Курсант	— бир нерсеге кубануу менен ыраазы болгондук, абдан алымсынгандык.
Күбөк	— сөйкө, күмүштөн же жезден жасалат.
Күлпөт	— ойноп-күлүп көңүл ачкан тан-тамаша, шаан-шөкөт, үлпөт.
Кусоо	— көксөө, каалоо, эңсөө.
Кыанат	— бирөөнө карата жаман ой менен кылынган иш. Көрө албастык.
Мун	— кемчилик.
Өргөө	— атайын бирөөгө арналып тигилген боз үй.
Паана	— калканч, баш калкалоо.
Пул	— (өзбекче) тыйын, акча.
Тамам	— бардыгы бүткөн, баары деген мааниде (диал.)
Тасма бел	— ичке, сындуу бел (аял, кыздарга карата).
Торко	— баалуу жибек кездеменин бир түрү.
Чабыттап	— байкап деген мааниде.
Чагырмак	— кымыздан тарткан арак.
Чарайна	— жоого чыкканда төшкө тартып кийүүчү такта темир.
Чуул	— топ.
Чыбыр	— майда-майда коктучалары бар жер.
Шай	— бардык жагынан ойдогудай, эң жакшы.
Ызат	— кичи пейилдик, кичи пейилдик мамиле, сый.
Ышкы	— бир ишке, же бир нерсеге болгон кызыгуу, каалоо.
Элет	— четте, көчмөн отурукташпаган жер.

КИРИШ СӨЗ

Кыргыздын оозеки адабиятын сын көз менен жакшылап текшере турган болсок жаткан бир сөздүн кени.

Эл фольклорунан жыйналгандарын толук текшерип, ар бир жанрларына анализ берүүнүн алдында ар-бир жанрларды өзүнчө жыйнак кылып чыгарып, окуучуларыбызды тааныштырып турууну ылайык көрдүк.

Мына ошондуктан мындагы айта турган сөз кыргыздын эпостук поэмасы жөнүндө эле.

Мындан бир нече жүз жылдар мурун (16-кылымдын башында) Кыпчак, Жедигер, Карабагыш деген үч уруу эл болот. Бул доордо уруучулук таасири күчтүү болуп, жоокерчилик күчөп турган кези экен. Бул доордо колу көп, баатырлары күчтүү элдин үстөмдүгү жүргөн.

Мына ушул доордо Опол тоо менен Кебез тоону жердеп турган Кыпчак деген элден (уруу) Олжобай деген баатыр чыгат.

Олжобайдын атасы кыпчак элинин каны болуп, бир канча жылдар доор сүрүп, баласы Олжобайга катын алып бергенден кийин өз ажалынан өлөт. Атасы өлгөндөн кийин Олжобай атасынын ордуна кан болом десе, чоң аталаш агалары Түмөнбай, Сарыбай дегендер кандык? бербей коет.

Кандыкты бербей койгондон кийин, Олжобай агаларына таарынып, Жети сууну жердеген Жедигер деген элге малы-жаны менен көчүп кетет.

Жедигер элинин каны Кулжыгач деген Олжобайдын бир тууган таятасы болот. Кулжыгачтын Кишимжан деген сулуу кызынан башка баласы жок. Кишимжанга Карабагыш элинен атактуу мыктысы Бердибек куда болот.

Олжобай баргандан кийин эле өзүнүн эптүүлүк чечендиги менен элине алынып, таятасынын сөзүн сүйлөп, малын бийлеп кетет. Арадан аз күн өткөндөй кийин Кишимжан, Олжобай экөө бир-бирин сүйүшүп көңүлдөрү жакын болот. Кишимжан мурунку куда түшкөн күйөөсүнө барбаска макул болот. Бул ишти Кочкордун уулу Кудак деген Кулжыгачтын кулу билип жүрөт.

Кудак кул болсо дагы кутура чыккан эр болгон жана Кулжыгачтын өз баласындай болуп эл ичинде эмес барктуу-кадырлуу болгон.

Олжобай Кудакени кенине албай, тоотпой кулсунтуп жүргөндүктөн Кудакенин ачуусу келип, Кулжыгачтын кадырын сыйлап айланы жок жүрөт. Эгер менин жолумду кылып астыма түшсө, анда таттуулашып жүрөйүн, эгер билбей кадимкисиндей жүрсө көпчүлүк элдин ичинде уят кылайын деп ойлоп жүрүүчү.

Кулжыгач карып күч-кубаты кеткендиктен кандыгын Кудакеге берет.

Арадан бир канча күндөр өткөндөн кийин Олжобайдын аялы Чачыкей эркек бала төрөйт. Баласынын киндик энеси Кудакенин аялы Алтынай болуп, киндигин кесип, баланын атын Акберди коет.

Бир күндөрдө айлында чоң аш болот. Ар кайсы жерден эл көп келет. Кудак Олжобайдан көп жигиттеринин ортосунда сыноо үчүн атын сурайт. Ошондон эле Олжобай ачуусу келип — кечээ эле күнү Кулжыгачтын отунун алып, суусун куюп жүргөн кул бүгүн менин атыма тез болоюн дедиңби деп тилдейт. Кудак жигиттери менен Олжобайды сабап коет.

Олжобай жалгыздыктын каарын ошондо билин, жаманда болсом өз элимде болоюн деп, түнү менен көчүп элине кетет.

Олжобайды таарынтып көчүрүп жибергениңе эки агасы эли менен бушайманда болуп, кантип кайра көчүрүп алуунун аргасын таппай турганда, Олжобай көчүп барып калат.

Олжобай кайра баргандан кийин эли-журту чогулуп атасынын ордуна кан көтөрүп коюшат. Кан болгондон кийин кол жыйып, Жедигердин малын тийип, Оро башы деген элин чаап келет.

«Олжобай келип малыңды тийип, Оробашы Деген элиңди чаап кетти» деп Кудакеге айтса, мейли жедиңер ичинде. бир жээн бар экен эркелей берсин деп куугунтуктабай жөн коет.

Өз элине келгенден кийин Олжобай Кишимжанга берген бадасын такыр унутат. Кишимжан Олжобай качан келет деп, күн-түн уктабай күйүт тартып күтүп жүрөт.

Арадан үч-төрт ай өткөндөн кийин кербен башы Момунжан келип калат. Момунжан көп жылдардан бери кыргыз ичинде көп соода кылып жүрүп, шарттары менен таанышып, атактуу кишилерин билген алардын баарына кадырлуу жигит эле.

Кишимжан Момунжандын келишин чоң сүйүнүч менен жакшы алып, абдан конок кылып, өзүнүн башындагы өткөндөрүн айтат. Олжобайга тезирээк кабар берүүсүн сурайт.

Момунжан айласыздан барууга макул болот да, жүктөрүн, жигиттерин Кулжыгачтыкына түшүрүп, кош аттап Олжобайга жүрүп кетет.

Окуя ушуну менен башталып, Олжобайдын баласы Акберди чоңоюп Кудакени өлтүрүп, элин чабуу менен бүтөт.

Поэманын чоң тарыхый мааниси бар, кооздук элес жагынан, сөз байлык (лексикалык) жагынан өтө мааниси чоң.

Окуялары бир-бири менен тыгыз байланыштуу, катышуучу каармандарынын тиби реалдуу (ачык) туура берилген.

Мына бул өңдөнгөн өткөндөгү чындыкты көзгө көрсөтүүчү чыгармалар оозеки эл адабиятында көп. Бүркөлү түпкүрдө жаткан жашырын тарыхый материалдардын бир түрүн ушул оозеки адабиятынан таап алууга болот.

* * *

Сопубек Сакетаевдин бул варианты мурда көлөмү анчейин эмес көркөмдүгү да начар деген шылтоо менен басылбай келген. Поэма А. Үсөнбаевдикинен айырмаланганы аты «Олжобай» деп берилет. Сюжеттик түзүлүшү да башкача, көлөмү да Үсөнбаевдикинен калышпайт. Бул вариантта Кишимжандын Олжобайга Момунжанды жибергендигинен башталат. Үсөнбаевде Кудак аталаш тууганы деп айтылса, мында аталаш тууганы эмес эле, кулу болгон деп берилет.

1939-жылы М.Ташыбеков тарабынан баш сөз жазылып, басмага даярдалган экен. Бул чыгармада окуялар А. Үсөнбаевдикине караганда такыр эле башкача. Ошондуктан, көпчүлүк окурмандар таанышсын деген ой менен ошол эле баш сөздү жана С. Сакетаевдин айтуусунда кыскартуусуз, сөзмө-сөз берүүнү туура таптык.

КИШИМЖАНДЫН МОМУНЖАНДАН ОЛЖОБАЙДЫН ЖАЙЫН СУРАГАНЫ

Шукшурма чылбыр, чын нокор,
Белден сууруп алды дейт.
Кермеге атын чалды дейт,
Байбачанды сурасаң,
Үйгө кирип барды дейт.
Үй ичине карасаң,
Башкубулдай керилип,
Басарына эринип,
Сур кубулдай керилип,
Сүйлөрүнө эринип,
Себи жетип себилип,
Жүк алдында керилип,
Бети желге тийбеген.
Кыйгач кара кашы бар,

Колоң кара чачы бар.
Сырты сулуу сыпаты,
Кер кулундай керилип,
Ичкен ашы сулуунун,
Тамагынан көрүнүп.
Жылмая тартып күлгөндө,
Күрүчтөй тиши кашкайып,
Күрмөлсө жыпар жыттанып,
Баскан изи шуудурап,
Эки көзү жоодурап,
Отурган экен Кишимжан.
Кишимжан тура калды дейт,
Амандашып алды дейт.
Эңкейип кийиз салды дейт.
Жүк бурчуна салды дейт,
Ичине толгон арманды,
Чыгарылбай барат дейт.
Каптыргада¹ кара арак,
Калмакча кылып жасаган,
Көөкөр менен бир арак
Алып келип койду дейт.
Байбачанды колуна,
Кош колдоп келип сунду дейт.
Байбачанды сурасаң,
Арак ичип мас болду,
Баладан жаман жаш болду.
Айтарына сөз таппай,
Оолжуп карап турду дейт.
Кишимжанды сурасаң,
Колуна аяк алды дейт.
Чымчык үндүү кара бет,
Чыңырып үндү салды дейт.
Үңүрөкөй чоң көздүү,
Быжыракай сакалдуу,
Кырк кербен башы Момунжан,
Кыз кылыктуу Момунжан,
Бул сөзүмө ардансаң,
Мен жалынып айтайын,
Айланайын байбача,
Айдын түбү алты кат,
Айланып учуп куш көрөт.
Жердин түбү жети кат,
Имерип жүрүп бек көрөт.
Мен кайнымды айтайын,
Карабагыш калмактай,
Калматайдын ичинде,
Кызыл уул Бердибек,
Мындан кабар билдиңби?
Антташканым Олжобай,
Андан кабар билдиңби?
Көзүң менен көрдүңбү?

Байбача туруп кеп айтты,
Кеп айтканда деп айтты.
Билмек түгүл көргөнмүн,
Карабагыш Калматай,
Калматайдын ичинде,
Кызыл уулу Бердибек,
Жай кийгени куну² экен,
Кыш кийгени түлкү экен.
Каптыргам — арак куюучу көөкөр.
Куну — жылкынын териси, жүнү түрлүү кубулуп турат.
Олтурганы, турганы,
Шатыра шатман күлкү экен.
Антташканың Олжобай,
Билмек турмак көргөмүн,
Олжобайдын мингени,
Күлдү, күлдү, күлдү ат,
Күлдүү бадам кызыл ат,
Жал куйругу узун ат,
Менин атым болсо деп,
Көргөн адам кызыгат.
Олжобайды сурасаң,
Опол тоо менен Кебез тоо,
Деген кана жери бар,
Көп кыпчак деген эли бар.
Олжобайды сурасаң,
Эки тизгин бир чылбыр,
Эми колго тийиптир,
Көп кыпчакты билиптир.
Минген аты тобурчак,
Саздактары бир кучак,
Сураган журту эр кыпчак.
Мынча неге сурадың,
Көзүңдүн жашын тыйбадың?
Деп ошентип Момунжан,
Жанбаштап жатып калды дейт,
Байкабай айтып салды дейт.

МОМУНЖАНДЫ ОЛЖОБАЙГА ЖИБЕРМЕК БОЛГОНУ

Чымчык үндүү Кишимжан,
Көзүнүн жашын таялбай,
Өлөргө жанын кыялбай.
Айланайын байбача,
Олжобайды көрдүм дегенде,
Түгөл боюм эриди,
Тутааш муунум бошоду,
Басалбай мууну калтылдап,
Ботодой көзү жалтылдап,
Таноодон жашы тамчылап,
Моймолжуган кара бет,

Боздоп ыйлап турду эми.
Айланайын байбача,
Көргөнүң анык чын болсо,
Олжобайга барып кел,
Тилиңди алса алып кел,
Барганда тилиң албаса,
Белек берем берип кел.
Белегим берип кайтып кел,
Ушу сапар сен барсаң,
Ээрчитип мында сен келсең,
Таңылчагың тарткыдай,
Оор жүгүң арткыдай,
Атакемдин көп төөсү,
Лөктөн¹ тандап берейин.
Олжобайга сен барсаң,
Ээрчитип мында сен келсең,
Атакемдин кеп жылкы,
Ары-бери мингенге,
Кылтылдатып жүргөнгө,
Жоргодон тандап берейин
Ак чатырың жайганда,
Ак дар булуң сатканда,
Айдап малың жүргөндө,
Базар малы болгондой,
Атакемдин көп кою,
Ириктен тандап берейин.
Анда сакалдары барбайып,
Муруттары эрбейип,
Эси чыгып калды дейт.
Жанакы айткан бир кебин,
Көрдүм деген чын кебин,
Танаарына келди дейт.
Арактай ачуу аш ичтим,
Акылымды кошо ичтим,
Кымыздай ачуу аш ичтим,
Кыялымды кошо ичтим.
Жаштыгымдан айттымбы,
Мастыгымдан айттымбы
Кудай билсин ким билсин,
Олжобай деген эмне?
Деп ошентип Момунжан,
Мостоюп карап турду дейт,
Кишимжанды карасаң,
Алаканын карс коюп,
Таманын жерге тарс коюп,
Айланайын байбача,
Эми айткан кеп кана?
Көрдүм деген сөз кана?
Эмки айткан кебиңди,
Эми кантип тансын?
Көрбөсөң да табасың,

Билбесең да табасың.
Ушу сапар барбасаң,
Таап алып келбесин,
Алтын танап ак чатыр,
Айга бериш тиккенде,
Күмүш танап ак чатыр,
Күн бактыра тиккенде,
Жедигердин он жигит,
Бир чакырып коёмун,
Ички тонун тышына,
Тышкы тонун ичине,
Катмарга жатып аламын,
Сага жала кыламын.
Мен койнуңан суурутуп,
Ак дар булуң бөлдүрүп,
Көк чатырың тилдирип,
Көрүнөө булуң бүлдүрүп,
Сакалыңдан байлатып,
Сапсаңдатып айдатып,
Кой артына саламын,
Койдон дагы келгенде,
Коңурча отун алдырып,
Отундан жүдөп келгенде,
Колуңа көсөө алдырып,
От көсөтүп коёмун.
Момунжанды карасаң,
Сакалдары сарбайып,
Муруттары эрбейип,
Эси чыгып кетти дейт.
Жалынып кое берди дейт,
Күлжыгач байдын кумар көз,
Кумарды жазган ширин сөз,
Босого маңдай бото көз,
Моймолжуган аркар кез,
Эми чыным айтайын.
Олжобайды көргөмүн,
Көрмөк тургай билгенмин,
Ак чатырым жаяйын,
Акдар булум санайын,
Айдап базар жүрөйүн,
Как алдыма Олжобай,
Тилимди алса Олжобай,
Алып келип берейин.
Албаса тилди Олжобай,
Калта белегиң берейин,
Ушу сапар бар дебесин.
— Ушу сапар барасың,
Сатылбаса ал турат,
Олжобайды көзүмө,
Алып келип бересиң.

Деп ушинтип Кишимжан,
Кабагын чытып турду дейт.

МОМУНЖАНДЫ ОЛЖОБАЙГА ЖИБЕРГЕНИ

Айласы кетип Момунжан
Өңү жаман болду дейт.
Барбасамда болбос деп,
Бул кара бет оңбос деп;
Кошчума барып сүйлөшүп,
Акылдашып келем деп,
Руксат сурап Момунжан,
Ордунан басып турду дейт.
Батыраак барып, тез кел деп,
Руксат берди Кишимжан,
Байбачаңды сурасаң,
Аттанып жолго кирди дейт,
Кошуна жетип барды дейт,
Буркурап үндү салды дейт.
— Айланайын кошчулар,
Илгерилеп барам деп,
Таттуулап тамак ичем деп,
Ушунда бир бейбакка,
Көй капка жумшап жиберди.
Айланайын кошчулар,
Айта берсем арман көп,
Жаңыртуу кыядан,
Жалгыз элем уядан,
Эчки өтпөс кыядан,
Элин элем уядан.
Астымда менин иним жок,
Үстүмдө менин агам жок,
Жалгыздын иши жаман иш,
Жалгыздын көзү өткөн соң,
Калганына каран иш.
Жалгыз деген жаман күн,
Жалгыздын көзү өткөн соң,
Калганына каран күн.
Айта берсем арман көп,
Жер болжолун айтайын,
Жерди болжоп берейин,
Акырын аста көп жүрдүм,
Алты айчылык жол эле,
Чаар чолок байталым,
Бул астымда бар болсо,
Кара кашка аргымак,
Бул жанымда бар болсо,
Ары барыш он күнү,
Бери келиш он күнү,
Жыйырма күндө келемин,

Жыйырма күндө келбесем,
Алысын болжоп берейин,
Ары барам жыйырма күн,
Бери келем жыйырма күн,
Так кырк күндө келемин.
Мен кырк күндө келбесем,
Өлгөнүн да өчкөнүм,
Өчкөн оттой болгонум.
Алганым кожо кызы эле,
Оймоктуудан уз эле,
Оюнга барбас кыз эле.
Эки козу кучактап,
Кой аралап калган жок,
Эч болбосо арман күн,
Эркек бала кучактап,
Той аралап калган жок.
Атаны арман дүнүйө,
Ажалым жетип күн бүтсө,
Акырет жайга мен кетсем,
Сагынар менин алганым,
Саргаяр менин калганым.
Атаны арман дүнүйө,
Кубарар менин алганым,
Кумсарар менин калганым.
Кырк эле күндөн мен калсам,
Таңылчагым тарттыңар,
Оор жүгүм артыңар,
Баштагы жерди жердешип,
Баштагы сууну суулатып,
Колуктумду жакшы баккыла.
Жакшы багып албасаң,
Төркүнүнө салдыңар,
Деп ушинтип кара сарт,
Керээз менен насыят,
Келиштирип айтты дейт.
Кош аман бил кошчу деп,
Кишимжандай сулууга,
Кайта тартып жүрдү дейт.
Кишимжанды бурасаң,
Желбестен жорго миниптир,
Желбегей торко кийиптир.
Аракка балды байланып,
Азамат жигит шайланып,
Байбача качан келет деп,
Дөң башына бир чыгып,
Мында чыдап тууралбай,
Келбеген соң кечигип,
Кетип калды деп ойлоп,
Өзү кетсе нетер деп,
Кошчусуна жетем деп,
Талап баарын алам деп,

Шаркылдап келе жатканда,
Момунжан чыкты алдынан.
Байбачабы көрдү дейт,
Көрүп көңүл тынды дейт,
Этегин элек кылды дейт,
Жеңин желек кылды дейт,
Атын алып байлады,
Атаманы асты дейт,
Дасторконду жайды дейт,
Дасторкондун үстүнө,
Түрдүү жемиш чачты дейт.
Сыр аякка бал куйду,
Сыр табак жал койду,
Кардык канда ичсин деп,
Кайнатма кызыл чай куйду.
Баарын ичип алды дейт,
Алдоо акбар деди дейт,
Дасторконду жыйды дейт,
Кишимжандай бейбагың,
Колуна чыны алды дейт,
Арактан баса куйду дейт,
Чымчык үндүү кара бет,
Чыңыртып үндү салды дейт.
Кымызды ичкен мас кезде,
Ким ойнобойт, ким күлбөйт,
Кылыгы суюк жаш кезде,
Мен оболу кыз чакта,
Олжобай бала жаш чакта,
Ойнодум эле бир чакта.
Басма күрүч жегенден,
Ойнодум эле арман күн,
Олжобай алам дегенден.
Олжобайым курусун,
Арадагы кеп үчүн,
Акмак адам сөзү үчүн,
Ажырап кетип жат болду,
Арам сийдик Кудаке,
Алыска барып кай болду,
Бузукунун кеби үчүн.
Бузган арам сөзү үчүн,
Бузулуп кетип жат болду,
Арам сийдик Кудаке,
Бузукташып кас болду.
Олжобайды санасам,
Айланайын байбача,
Буугалы белим чечпедим,
Муңканган көөнүм ачпадым.
Олжобайды санасам,
Айыл-үйгө кирбедим,
Арысаң этип күлбөдүм,
Олжобайды санасам,

Бий күнөө үйгө кирбедим,
Тишим ачып күлбөдүм.
Олжобайды санасам,
Санабай жылдыз батырдым,
Уктабай таңды атырым,
Бар оору болуп саргардым,
Табыттай катып куурадым.
Олжобайым курусун,
Баштагы күйөөм айтайын,
Карабагыш Калматай,
Калматайдын ичинде,
Кызыл уул Бердибек,
Олжобайдан кем эмес,
Кемитер киши ал эмес,
Кырк жылкыны айдатып,
Короого кийирип каматып,
Такыя сайды кылам деп,
Тамашага батам деп,
Колуктума жатам деп,
Күймөл келип жатканда,
Тамашага батарда,
Мен күйөөмө жатарда,
Талма оору болуп калганмын,
Талып жатып калганмын.
Олжобайга күйгөнмүн,
Күйгөн эмес эмне,
Ушул ишти кылгамын.
Эртеси анын болгондо,
Жаккан оту өчүптүр,
Жедигер журттан көчүптүр.
Мен куруган бейбагың,
Көч көтүндө калганмын,
Чолок кара байтал алдырып,
Жип куюшкан, жип олоң,
Муну дагы тактырып,
Курумуш өбөк салганмын.
Бир бетиме кое сүртүп,
Бир бетиме күл сүртүп,
Көчкө түндө каалгамын.
Жөө жетелеп алгамын,
Күйөөмдүн жайын сурасаң,
Жолумда тозуп калыптыр,
Көзүм менен көрөм деп,
Оозум менен сурайм деп,
Жакшым болсо оорусу,
Такыя салды кылам деп,
Бастырып келди жаныма,
Тура калды астыма,
Бул жагыма бир чыгып,
Тиз жагыма бир чыгып,
Ар жагымдан карады.

Тегеренип үп салды,
Үн салганда муну айтты:
Бир бетинде көөң бар,
Бир бетинде күлүң бар,
Агалары мактаган
Чыныгы жинди экенсиң.
Жеңелери мактаган,
Жеринен жинди экенсиң.
Чын Кишимжан сен болсоң,
Албай алыс түшөйүн,
Жыйылбай жылас болоюн.
Ошентип муңайып,
Кайра тартып ал кетти.
Ушул ишти мен кылдым,
Жакшынакай күйөөмдү,
Келгис кылып жибердим.
Экөөнөн тең айрылдым,
Канатымдан кайрылдым,
Жашыган жездей майрыйдым.
Олжобайга бат барсаң,
Өлбөй тирүү сак барсаң,
Өчпөй жарык сен барсаң,
Олжобай менен айтышкан,
Кол алышып антташкан,
Убада сөзүм бар эле,
Олжобайдай асылдын,
Кай кылыгын айтайын,
Көчкөндөн белги айтайын,
Көчкөндө белги мен айтсам:
Бир жагында он жигит,
Бир жагында он жигит,
Жыйырма жигит болуучу.
Көч алды чыгып келүүчү,
Чачыкейдей айымы,
Оң колтукта болуучу.
Жанында арак жүрүүчү,
Колунда чыны болуучу,
Ат үстүнөн сунушуп,
Арак ичип мас болуп,
Кызымтал болуп кызышып,
Жыргалы бөлөк болучу.
Олжобайдай асылдын,
Конгондон белги айтайын;
Дөбөгө тарта конуучу,
Дөбөгө килем салдырып,
Дегенге кымыз алдырып,
Дөңгө жыйын кылуучу.
Саадатын сары алтынга толтуруп,
Олжобайдай төрөңүз,
Көп ичинде олтуруп,
Ар жакта киши сүйлөсө,

Ары өөдөлөп кетүүчү.
Бер жактан киши сүйлөсө,
Бери өөдөлөп кетүүчү.
Минген аты ал эле,
Бул кылыгы бул эле.
Олжобайга бат барсаң,
Өлбөй жарык сен барсаң,
Олжобайым алсын деп,
Оң жагына салсын деп,
Катып жүргөн болотум,
Болоттун аты бар да, өзү жок,
Олжобайым алсын де,
Оң жагына салсын де.
Устукан мүлжүп жесин де,
Ушу сапар келсин де.
Ушу сапар келбесе,
Ак болоттуу чоң кестик,
Как өпкөдөн өтсүн де,
Антташкан анты жетсин де.
Олжобайым алар деп,
Оңдоп белге чалар деп,
Жүз арчуу кылып жүрөр деп,
Катып жүргөн жоолугум,
Кырмазыдан жасаган,
Кытайдын кызыл жоолугу.
Четинде бараң огу деп,
Ушуну да алсын де.
Ушу сапар келсин де,
Ушу сапар келбесе,
Түйүлүү барган бараң ок,
Как өпкөдөн өтсүн де.
Антташкан анты жетсин де,
Аксак сары ат минсин де.
Дүйнө көздөп жүрсүн де.
Бир Олжобай деп жүрүп,
Жыйырма жашым жетиптир,
Өмүрүм өтүп кетиптир.
Карабагыш Калматай,
Калматайдын ичинде,
Кызыл уул Бердибек,
Кайныма киши саламын,
Мен күйөөмө барамын.
Ашыктыктын дартынан,
Сен көрөрсүң байбача,
Асылдын колун кармалап,
Бетинен өөп кучактап,
Ичимдеги муң зарды,
Бирин койбой тазалап,
Ойноп күлүп жанында,
Качан жүрдүм катуу күн,

Зардап ыйлап турду эми.
Көзүнүн жашы төгүлдү,
Муну көрүп байбача,
Кубат кетип боюнан,
Түгөл мууну бошоду,
Барайын деп ойлоду.
Айткан сөзү бул болду,
Ары барыш жыйырма күн,
Бери келиш жыйырма күн,
Кырк күндөрдө келемин,
Кырк күндө келбей кечиксем,
Таңылчагым чечпеңиз,
Кошчуларым жолго сал.
Өлчү болсо арбагың,
Тирүү болсо көңүлүң,
Бир жоолук алып калбайын,
Баарын желге салайын.
Коштошкондо кол ушул,
Коштошуп туруп калды эле.
Кош аман бал деди эле.
Байбачаңды сурасаң,
Салып жолго кирди эле,
Олжобайга жүрдү эле.
Чаар чолок байталын,
Чап олоңун бек тартып,
Төш олоңун бош тартып:
Куюшканын узартып,
Көмөлдүрүк чыгарып,
Кара кашка аргымак,
Жабуулап коштоп алды дейт.
Чү дегенде бир көрдү,
Андан ары ким көрдү?
Көрүнгөндөн көрүнөт,
Көрүнбөсө түгөнгүр,
Көк түтүн болуп бөлүнөт.
Төрт туякка тийген таш,
Жарыла түшүп бөлүнөт.
Байбачаңды сурасаң,
Түн уйкусу качты дейт,
Күн тынымы кетти дейт,
Азыраак күнү жол жүрүп,
Аз гана эмес мол жүрүп,
Орол тоодон өттү дейт,
Кебез тоого жетти дейт.
Мында кыпчак жок экен,
Эртең издеп табам деп,
Бир кабакка кирди дейт,
Түшүп ошондо жатты дейт.
Атың аса байлады,
Таң ашыра байлады.

Ат сокту болгон байбача,
Шашкеге чейин уктады.

ЧАЧЫКЕЙДИН КӨРГӨН ТҮШҮ

Уйкусу канып Момунжан,
Уктай турсун бул жерде.
Олжобай менен Чачыкей,
Баралы эми өзүнө.
Чачыкей түндө түш көрүп,
Түшүндө жаман иш көрүп,
Момунжанды чын көрүп,
Олжобайды ээрчитип,
Жанына алып кеткенин,
Кочкордун уулу Кудаке,
Өлтүрүп жерге көмгөнүн,
Баарын түштө билди дейт.
Көптү жыйнап алдына,
Түшүмдү айтып берер деп,
Жаманда болсо бул түшүм,
Жакшылыкка жоорур деп,
Улуу шашке болгондо,
Желеге бээлер толгондо,
Элди жыйнап алды дейт.
Булбул үндүү Чачыкей,
Буркурап үндү салды дейт:
— О эшик жакта уландар,
Эпчи жакта жубандар,
Чурулдабай үнүң бас,
Жабырабай жаагың бас.
Түндө, түндө түш көрдүм,
Түшүмдө жаман иш көрдүм,
От жакалай иш көрдүм,
Олжобайдай төрөнүн,
Карангы жаман иш көрдүм.
Жакшылыкка жоруңар,
Менин түшүм оңбоду,
Оңор жорук болбоду.
Үңүрөкөй чоң көздүү,
Быжыракай сакалдуу,
Кызыл жүздүү Момунжан,
Чаар чолок байталды,
Кыйнай токуп алыптыр,
Кара каңкай аргымак,
Жабуулап токуп алыптыр.
Ал түшүмдү санасам,
Бokoно жүрөк болк этет,
Түгөл боюм солк этет.
Ал түшүмдү санасам,
Жүрөгүм кетет кабынан,

Билегим кетет сабынан,
Момунжан кирди түшүмө,
Катуу күн кирди оозума.
Карангы көрдүм көзүмө,
Кабыргада кан көрдүм,
Канжыгада баш көрдүм,
Бул эмне болуучу?
Бул түшүмдү жоручу.
Жакшылыкка жоручу.
Жыйналган канча көп элден,
Үйрөнбөгөн чеченден,
Жоруй албай бул түштү,
Баары жерге карады,
Чыкпаган соң эч адам,
Олжобай тура калды дейт,
Чачыкейдин колунда,
Аякты сууруп алды дейт.
Өзүм жоруйм түштү деп,
Олжо кең ичип алды дейт.
— Түшүң жакшы түш экен,
Алв1стан мейман келерби,
Аныктап тилди айтарбы,
Ыраактан мейман келерби?
Ырастан тилди айтарбы?
Ага дагы болбосо,
Акбердидей айлыгың,
Тилеп алган жарыгым,
Эрден тартып эр болуп,
Эр улан менен тең болуп,
Кесериңе барча алып,
Кызматыңа жумшарга,
Орок мурут бек алып,
Ойротту бузат турбайбы,
Түш түбөлүккө чечүү эле,
Түшүң буга көрүлсүн,
Жоруду түштү ошентип,
Түштү жоруп болгон соң,
Бата кылды чуркурап,
Эли таран берди дейт.

МОМУНЖАН ОЛЖОБАЙДЫН АЙЫЛЫНА БИРИНЧН КӨРҮНҮШҮ

Олжобайды сурасаң,
Жамбаштап жерге жата албай,
Жүрөгү туйлап баталбай,
Жүрү журтум көчөлү,
Кебез тоодон кетели.
Опол тоого баралы,
Кой кыркынын кылалы,

Мал шордотуп жаталы,
Он эки канат ак ордо,
Олжобай келип чечтирди,
Жалпы кыпчак көчтү дейт.
Бир жагында он жигит,
Бир жагында он жигит,
Оң колтукта болду дейт.
Аракка балды чайкатып,
Катар учкан ак куудай,
Катар жүрүп чапкылап,
Ат үстүнөн куюшуп,
Ат үстүнөн сүйүшүп,
Жыргалды бөлөк кылышып,
Жолго түштү жаркылдап,
Кичине шашке өткөндө,
Чоң шашкеге жеткенде,
Байбача турду ордунан,
Аптаманбы асты дейт,
Дасторконду жазды дейт,
Чайын ичип алды дейт.
Бүгүн издеп табам деп,
Атын токуп минди дейт,
Мурунку түшүп салтына,
Аттанып жолго кирди дейт.
Салын дөңгө чыкты дейт,
Астында көчтү көрдү дейт,
Алдыман каршы келет деп,
Байбачаңды карасаң,
Сүйүнгөндөн сүйүнөт,
Секиргенден секирет.
Кишимжан сулуу бейбактын,
Айтканындай болуптур,
Ат үстүнөн куюшуп,
Ат үстүнөн сунушуп,
Ичип төгүп келет дейт.
Муну көрүп Момунжан,
Кес иреттүү капыр деп,
Барганда ичсе болот деп,
Өзүнөн «үз сүйлөнүп,
Ачуусу келип турду дейт.
Жана оюна келди дейт,
Мас болуп жүргөн адамдар,
Алда кандай кылат деп,
Жеңилденип барайын,
Жакшылыктуу күн болсо,
Кайтып келип алайын,
Жаманчылык күн болсо,
Жан кутказып кетейин.
Бир чуңкурга келди дейт,
Чаар чолок байталды,
Кеңири байлап бек тушап,

Аса байлап кең тушап,
Кийимдерин үстүнө,
Карагайга капшырды,
Как ээрге жапшырды.
Кара кашка аргымак,
Чап олоңун бек тартты,
Төш олоңун бош тартты,
Куюшканын узартты,
Көмөлдүрүк чыгарды,
Салып кирип келди дейт,
Олжобайдын астынан,
Салам айтып турду дейт.
Салаадан салам алейкум,
Эли-журтуң аманбы?
Малы-башың эсенби?
Ал аңгыча болгон жок,
Чачыкейдей бейбагың,
Түндөгү көргөн түшүмбү?
Түшүмдө көргөн кишимби?
Ушул байбачабы өлтүрөм,
Жанынан жан алгыч көрүндү,
Чоң камчыны колго алып,
Ак жыландай толгонуп,
Байбачаны Чачыкей,
Шыпылдатып сабады.
Олжобайды байбача,
Тегерете качты эле,
Тегерете сабады,
Имериле качты эле,
Имериле сабады,
Ал аңгыча болгон жок,
Олжобайдын жанынан,
Кара болот кылычты,
Карман алып кабынан,
Сууруп алып кынынан,
Өлтүрмөк болду Чачыкей,
Кылычын көрүп байбача,
Аттан учуп кетти дейт,
Өлөрүн анык билди дейт,
Олжобайдай төрөнүн,
Атынын кирип астына,
Корголоп байкуш калды дейт.
Биягынан чабарда,
Тыягынан чыгат дейт.
Тыягынан чабарда,
Биягынан чыгат дейт.
Чаптырбай жүрөт Момунжан
Кой деп айтар бекен деп,
Көзү жайнап турат дейт.
Ай деп бирөө айтпады,
Чачыкейдин ачуусу,

Күчөп асели кайтпады.
Эч кимден айла болбоду,
Чачыкейдей сулууга,
Байбачаңыз жалынды.
Карагаттай көзүңдөн,
Ап-апкак болгон өзүңдөн,
Мен садага болоюн,
Көзүңө жаман көрүнсөм,
Жүрбөйүн сенин жериңе,
Келбейин сенин элиңе,
Мен шаарымдан айрылып,
Сандырактап жүрөмүн,
Мен элимден айрылып,
Эсим кетип жүрөмүн.
Кыймалаба санымды,
Кыйбачы жалгыз жанымды,
Өлтүрбөгүн өзүмдү,
Жоголтпо жалгыз көзүмдү.
Көзүңө жаман көрүнсөм,
Жүрбөйүн сенин жериңе,
Келбейин сенин элиңе.

Ошентип Момунжан жалгыздыгын айтып ыйлап тургандан кийин, Чачыкейдин ачуусу чыгып: «Күйөөм жалгыз жана балам да жалгыз эле, жалгыздын жанын кыйып салсам бирөө болбосо, бирөөнө кесири келип калабы?» — деп бура тартып жөнөп кетти. Момунжан жаны калгандан кийин атына караса, кара кашка аргымак туура тартып калыптыр. Темир таман үзөңгү теппей чуркап минди да, табына келген аргымак тартса дагы болбоду. Кетип барат күүлөнүп, Момунжанды карасаң өзүнөн өзү сүйлөнүп, ушинтип жүрүп отуруп бир жерге барганда токтоп, атынан түшүп, өзүнө өзү сүйлөдү.

Ээ бачагар, ушул Чачыкейдин үстүнө тием деп жүргөн Кишимжан жалап экен, жер үстүндөгү жалапты чогултуп алам деп жүргөн өтө кеткен жалап Олжобай экен. Макул ал жалаптар бир бирине ашык болуп жүрүшөт. Кызыл чайымды ичип чалкаман жата бербей ушуларды табыштырамын деп жүргөн баарынан жалап мен экенмин деп, камчы сап менен башына бир чапса чыныдай болуп шишип чыгат. Башын туюк жара кылып алып, андан ары үйүн көздөй жөнөдү. Бир топ жерге баргандан кийин: «Оо Кишимжандын аманат сөзү менен, аманат белектерин бербесем жашабай өлүп, кошчуларымды көрбөй калам го. Кишимжан дөбөгө конуп, дөбөдө жыйын кылат дебеди беле. Барып көзүмө көрүнсө, чакырып аманатын берейин деп, кайта тартып келсе, Олжобай дөңдө көп элдин ортосунда сүйлөп жаткан экен. Кишимжан берген жоолукту желбиретип көрсөткөндөн кийин Олжобай көрүп:

Кечеги Чачыкей сабаган жолоочу экен. Ушунун менде бир муктажы бар го, барып келейин деп ойлоп, элди тармакка айткан сөзү:

Бүгүн кебиң болбоду,
Бүгүн сөзүң болбоду,
Эртең эрте келгиле,
Узун аяк доо болсо,
Теңин үрөл¹ кылгыла,

Теңин алып бергиле.
Кыска аяк доо болсо,
Баарын үрөлү кылгыла,
Эртең эрте жыйналып,
Дөө куйругун үзөлү.
Эли тарай берди дейт,
Олжобайды сурасаң,
Кабак көздөй барды дейт,
Момунжандын алдына,
Бастырып барып турду дейт.
Момунжанды сурасаң,
Салам айтып турду дейт.
Салаадан сайлоом алейкум,
Эли журтуң эсенби?
Салы башың аманбы?
Ал аңгыча болгон жок,
Олжобайды сурасаң,
Бары аман бар октур,
Өзүң аман жүрдүңбү?
Сагынгандан келдиңби?
Салам дуба сендеби?
Эсен-аман болдуңбу?
Эриккенден келдиңби?
Кеп-кече бары сендеби?
Жети суу толгон жедигер,
Эсен аман бар бекен?
Жети суунун жеринде,
Жедигердин элинде,
Кулжыгачтай таятам,
Аман-эсен бар бекем?
Буда аман бар бекен?
Кишимжандай таежем,
Бул да аман бар бекен?
Аман болсо таежем,
Калта белек бергендир,
Аманат сөздү айткандыр,
Белеги болсо алып сал,
Сөзү болсо айтып сал.
Момунжан туруп кеп айтты,
Кеп айтканда деп айтты:
— Таежең менен айтышкан,
Убада сөзүң бар экен,
Антташкан антың бар экен,
Ургаачыда ант болуп,
Эркекте ант жок бекен?
Азаптуу туулган таежең,
Олжобай сени санаса,
Бууган белин чечпептир,
Айыл үйгө кирбептир,
Арсай этип күлбөптүр,
Бай күнөө үйгө кирбептир,

Ырсың этип күлбөптүр,
Олжобай сени санаса,
Күндүз жүрсө күлкү жок,
Түндө жатса уйку жок,
Санабай жылдыз батыптыр.
Уктабай таңды атырын,
Баштагы күйөөм айтам дейт,
Карабагыш Калматай,
Калматайдын ичинде,
Кызыл уул Бердибек,
Кырк жылкыны айдатып,
Айдап келип каматып,
Тамашага батарда,
Ал күйөөгө жатарда,
Талма ору болуп калыптыр,
Талып жатып калыптыр.
Эртесинде болгондо,
Жаккан оту өчүптүр,
Жедигер журттан көчүптүр,
Жедигер журттан көчкөндө,
Ал куруган таежең,
Көч артында калыптыр.
Чолок байтал алыптыр,
Курушу өбөк салгызып,
Жип куюшкан, жип олоң,
Муну дагы таккызып,
Күнгө жөө жетелетип,
Бир бетине көө сүртүп,
Бир бетине күл сүртүп,
Ушул ишти кылыптыр.
Күйөөсү тозуп жолунан,
Кандай эме көрөм деп,
Оорусун сурап билем деп,
Жакшы болсо оорусу,
Такыя салды кылам деп,
Бастырып келип жанына,
Тура калды кашына.
Бул жагына бир чыгып,
Тиги жагына бир чыгып.
Ар тараптан караган.
Сын-сыпатын көргөн соң,
Тегеренип кеп айтып,
Кеп айтканда деп айтып:
Агалары мактаган,
Анык жинди деп айтып,
Жеңелери мактаган,
Жеңеси жинди деп айтып,
Чын Кишимжан сен болсоң,
Албай алыс түшөйүн,
Жылбай жылас калайын,
Деп ошондой сөз айтып,

Көңүлүн жаман калтырып,
Шекшинтип жолго салыптыр.
Болот кестик алсын дейт,
Оң жагына салсын дейт.
Устукан мүлжүп жесин дейт,
Ушу сапар келсин дейт,
Ушу сапар келбесе,
Ак болоттуу чоң кестик,
Как өпкөдөн тийсин дейт,
Антташкан анты жетсин дейт.
Олжобай ээни алар деп,
Сол жагына салар деп,
Оңдоп белге чалар деп,
Жүз арчуу кылып жүрөр деп,
Кырмызыдан жасалган,
Четинде бараң огу дейт,
Ошону да алсын дейт,
Ушу сапар келсин дейт,
Ушу сапар келбесе,
Жоолуктагы бараң ок,
Как өпкөдөн өтсүн дейт,
Антташкан анты жетсин дейт.
Аксак сары ат минсин дейт,
Акырет көздөй кетсин дейт.
Жакшынакай Олжобай,
Мурутунан күлдү дейт,
Күлүмсүрөп турду дейт,
Баракелде өзүңө,
Маашыр болдум сөзүңө.

ОЛЖОБАИДЫН КИШИМЖАНГА БАРАРГА ДАЯРДАНЫП ЖҮРГӨНДӨГҮСҮ

Жүрү үйгө баралы,
Түштүгүңө тай соём,
Түндүгүңө кой соем,
Эки-үч күнү жатарсың,
Ат тындырып аларсың,
Экөөбүз бирге жүрөлү.
Жүрү үйгө жүр дейсиң,
Жүрү үйгө бар дейсиң,
Чачыкей жалап бар болсо,
Барбаймын сенин үйүңө,
Жүрбөймүн сенин жериңе.
Барсаң багын үйүңө,
Барсаң жатчы үйүңө,
Аманат сөзүн айттымбы?
Аманатын бердимби?
Мен бул жерден кетейин,
Мен элиме жетейин.
Жайында карап турбады,

Кайта тартып жөнөдү,
Чуу дегенде бир көрдү,
Андан ары бир көрдү,
Андан ары ким көрдү?
Олжобай жалгыз калды дейт,
Үйгө барып түштү дейт,
Чачыкейге баталбай,
Барамын деп айталбай,
Күлдү, күлдү, күлдү ат,
Күлдү бадам кызыл ат,
Жал куйругу узун ат,
Менин атым болсо деп,
Көргөн адам кызыгат.
Күлдү, күлдү, күлдү ат,
Күлдү бадам кызыл ат,
Күндө аркандап минет дейт,
Таптап баатыр жүрөт дейт.
Үстүндөгү бадаңа,
    Оң чекеге коет дейт,
Күндө ыргап кийет дейт,
Чачыкейге баталбай,
Барамын деп айталбай.

Олжобай ошентип жүргөндө, Чачыкей билип: «Сен кайда барганы жүрөсүң?» деп суроодон баталбай жүрөт. Бир күнү жалгыз айтсам, алда кандай болот деп, элди текши жыйнап, ошолорду бетине кармап, Олжобайды «кайда барасың?» деп Чачыкей сураган жери:

Чачыкейди сурасаң,
Колуна аяк алды дейт,
Булбул үндүү кара бет,
Буркурап үндү салды дейт.
Эшик жакта уландар,
Эпчи жакта жубандар,
Чурулдабай үнүң бас,
Чурулдабай жаагың бас.
Бул жыйында кимиң бар,
Үйрөтүүчү чечен бар,
Көптү көргөн карың бар,
Көп олтурган сарың бар.
Олжобай куюн бузулду,
Олжобай чынын айтарбы?
Олжобай сырын айтарбы?
Күлдү, күлдү, күлдү ат,
Күлдү бадам кызыл ат,
Жал-куйругу узун ат,
Күндө аркандап минесиң,
Үстүндөгү бадана,
    Оң чекеге коёсуң,
Күндө ыргап кийесиң,
Жамбаштап жерге жатпайсың,

Айтайын дейсиң батпайсың,
Барар жериң айтып кет,
Олжобай туруп муну айтты:
— Ал айтканың баары чын,
Күлдү, күлдү, күлдү ат,
Күлдү бадам кызыл ат,
Жал-куйругу узун ат,
Күндө аркандап мингеним,
Тап этине келсин дейм,
Бул тапталып жүрсүн дейм.
Эл бетинде малым бар,
Жоо бетинде жаным бар.
Үстүмдөгү бадана,
Оң чекеге койгонум,
Күндө ыргап кийгеним,
Чынарына чыксын дейм,
Чын келбеттүү болсун дейм.

Карып калган таятам,
Ак мамыктай таежем,
Учурашып келсемби?

— Кетериңди билгенмин,
Кетеби деп жөргөмүн.
Барарыңды билгенмин,
Барабы деп жүргөнмүн.
Ушу сапар барбайсың,
Барсаң кайтып келбейсиң,
Кой-кой деймин тил алчы,
Ай-ай деймин тил алчы?
Ырас бармак сен болсоң,
Отуз жети мүчөлүң,
Каршы турат алдыңда,
Жазгы куран күйөсүң,
Жазгы бугу тууганда,

Ак боз бээни сойдуруп,
Тондорунду талатып,
Мүчөлүңдү чыгарып,
Кайда барсаң анда бар,
Айланайын кан төрөм,
Бул тилимди алып кал.
Отуз жети мүчөлүң,
Келди өзүм билемин,

— Жазгы куран күйгүдөй,
Жазгы бугу күйгүдөй,
Тондорумду талатып,
Мүчөлүмдү чыгарып,
Барын жайлап кеткидей,
Карагай найза колго алып,
Мен капырга аттанып,
Казатка кетип барамбы?
Бул айыл менен тиги айыл,

Эсендигин билгенге,
Учурашып келгенге,
Кантип жыл оңдолуп бар дейсиң?
Кантип күн оңдолуп бар дейсиң?
Аптама алтын сабы жез,
Айылга чык жыл кез,
Самооруң алтын сабы жез,
Сапарга чыкпа бу жыл кез.

— Самооруң алтын жез эмес,
Сапарга чыгар кез эмес,
Аптама алтын жез эмес,
Айылга чыгар кез эмес.

Ырас бармак сен болсоң.
Күлдү, күлдү, күлдү ат,
Күлдү бадам кызыл ат,
Жал куйругу узун ат,
Муну токуп маа берчи,
Үстүңдөгү бадана,
Муну дагы маа берчи,
Кулжыгачтай таятаң,
Амандыгын билейин,
Ак мамыктай таежең,
Эсендигин билейин.
Атайы барган таежең,
Ала качып келейин,
Өз койнуңа берейин.
Акбердидей жалгызды,
Ортого алып берейин,
Жатты, турду мен десем,
Түбүнө ачык көк урсун,
Төшү түктүү жер урсун,
Олжобайды сурасаң,
Оң муруту былк этип,
Оң бөйрөгү болк этип,
Таежесин алат деп,
Салынды салбар кылат деп,
Ич күйдүрмөк кыласың,
Жан күйдүрмөк кыласың.
Чачыкейди сурасаң,
Ителгидей кара көз,
Имербестен жаш кетти,
Бөдөнөдөй кара көз,
Белөк-белөк жаш кетти.
Бирди аймактан онду алгын,
Онду аймактан миңди алгын,
Канткенде өтөт катаалың,
Чачыкейдей бечара,
Ыйлап-сыктап кеп айтты,
Олоңуңа оролуп,
Чылбырыңа чырмалып,
Жибербеймин деп айтты.

Олжобайды сурасаң,
Ачуусу келе түштү дейт:
— Атаңдын көрү ит катын,
Жосуну жок сүйлөсөң,
Журтумду кантип билесиң,
Сүйкүмү жок сүйлөсөң,
Сүйлөтпөй кантип билесиң?
Эркек атын билүүчү,
Колунда кушун салуучу,
Ургаачы ишин билүүчү,
Атаңдын көрү ит катын,
Ар качандан бир качан,
Айтсам сөзүм торгойсуң,
Ажал келсе кудайдан,
Жанымды кантип коргойсуң?
Ажал келсе кудайдан,
Тартпай койбойт периште,
Сорбой койбойт кара жер.
Киргизбей койбойт казган көр.
Кайда болсо көрөбүз,
Ажал жетип күн бүтсө,
Үйдө да болсо өлөбүз.
Камчыны ала турду дейт,
Чачыкейдей сулуунун,
Этке чапмак болду дейт.
Жакшынакай Чачыкей,
Ичи оттой күйөт дейт,
Коркконунан тышынан,
Кара күчкө күлөт дейт.
Ай-ай төрөм чаппачы,
Өтө турган өмүргө,
Өлө турган жандарга,
Бекем чаап салбачы,
Көөн калдылык кылбачы.
Барамын десең элиң бар,
Бастырам десең жолуң бар,
Чачымдын эси чыкты деп,
Мурутунан күлдү дейт,
Керегеге камчыны.
Колу менен илди дейт,
Тубардан кылган куш жаздык,
Чыканактап жатты дейт.
Ал аңгыча болгон жок,
Ак ордого жыйналган,
Эли тарап кетти дейт.

ОЛЖОБАЙДЫН КИШИМЖАНГА КЕТКЕНИ

Калың кыпчак ичинде,
Эки чоро бар экен,

Эптүү чоро ал экен.
Башындагы топусу,
Маадемилдей сопусу,
Ары-бери жүргүдөй,
Ат токуучу болгудай,
Жакшынакай бала экен.
Эшиктен кирип келди дейт,
Олжобайдай баатырың,
Көзүн кысып салды дейт.
Атты көздөй чуркады,
Кызыл аттай күлүктү,
Алып келип байлады,
Ээр токуп шайлады.
Кызыл аттын ээри,
Көмөлдүрүк көп алтын,
Куюшканы куйма алтын,
Астынкы кашы чылк алтын.
Кош айна деген себилди,
Кодогой кара темирди,
Чарайна деген себилди,
Чарадай кара темирди,
Олжобай турду туюнду,
Асыл кийим кийинди.
Өкчөсү карыш эки өтүк,
Маасы менен үч өтүк,
Муну кийип алды дейт,
Бутка булгап турду дейт.
Олжобайды сурасаң,
Үпчүлүгү үч тогуз,
Үпчүлөгөн ак күбө,
Үпчүлөнүп алды дейт,
Топчулугу беш тогуз,
Топчуланган ак зоот,
Топчуланып алды дейт.
Түгөл боюн топчулап,
Бүткөн боюн үпчүлөп,
Даяр болуп алды дейт.
Ак зоот жайын мен айтсам,
Бөйрөгүнөн кынама,
Алты жерден бурама,
Үстүнө кийип алганда,
Алтындай болуп Жаркырайт,
Сайса найза өтпөгөн,
Саадак огу батпаган,
Олжобайдай баатырың,
Сан колдон кайра тартпаган.
Кылычы белде кыңгырап,
Саадагы белде шылдырап,
Алты карыш ак жөкөр,
Ай далыда жаркырап,
Бала каздай балкайып,

Атка минди чалкайып.
Бура тартып жүрөрдө,
Төрдө отурган Чачыкей,
Кош аман бол деди эле,
Бура тартып чу койду,
Олжобай кетип калган соң,
Чачыкейдей бейбагың,
Эч амалын табалбай,
Эч амалын кылалбай,
Чыңырып ыйлап туралбай,
Бокчо көчүк, коён жон,
Сонун күлүк чаар атты,
Мамыдан чечип алды дейт,
Үстүнө тердик салды дейт,
Ээрди токуп алды дейт.
Үстүнө минип Чачыкей,
Артынан кууп калды дейт:
— Туратур, төрөм, туратур,
Мойнуңду мага буратур,
Аз гана аял кыла тур,
Бир кебим бар уга тур,
Булбул үндүү кара бет,
Муңканып үндү салды дейт.
Чачыкейдин добушу,
Олжобайдай төрөнүн,
Кулагына барды дейт,
Чачыкей үнүн уккан соң,
Аттан түшүп турду дейт.
Ички тондон тышкы тон,
Экөө бирдей кожо тон,
Бирин жаба салды дейт,
Чачыкей жетип барды дейт,
Олжобайдай төрөнүн,
Өлөрүн мурун билген соң,
Ыраазылык алам деп,
Амандашып калам деп
Тилимди алса Олжобай
Кайта алып келем деп,
Жетип барды жанына,
Тура калды астына,
Бала каздай балкайып,
Жерге түштү муңайып,
Көзүнөн аккан кара жаш,
Мончок-мончок төгүлтүп,
Жанына барды жүгүнүп.
Кош аман бол төрөм деп,
Бек кучактап алды дейт,
Оңду-солду бетинен,
Жыттап өптү кучактап,
Көтөрө берип ээгинен,
Тамагынан бир өптү,

Моюндан кысып имерип.
Ооздон келип бир өптү.
Мээри канып Чачыкей,
Эки айрылып калды дейт.
Ботосу өлгөн ийгендей,
Боздоп турду Чачыкей:
— Кой-кой десем болбодуң,
Мен карабет оңбодум.
Ай-ай десем болбодуң,
Мен карабет оңбодум.
Кеткениңден келбейсиң,
Кетсең кайтып келбейсиң.
Кербен үйүң көрбөйсүң,
Барсаң кайтып жетпейсиң,
Базар үйүң көрбөйсүң.
А десем аны айтасың,
Бу десем муну айтасың,
Жорукту жолго таштадың,
Жаман кыял баштадың,
Башыңдагы тоюңуз,
Маадемилдей сопуңуз,
Ала жүрсөң болбойбу,
Ат токуучу болбойбу?
Жан кошчу болуп жүрбөйбү,
Жанга эрмек болбойбу,
Муну кандай билбейсиз,
Аракты ичкен айда мас,
Акберди балаң калды жаш,
Кымызды ичкен күндө мас,
Кыйынга түштүм калдым жаш,
Сенин балбылдаган көзүңдү,
Барча тоодой өзүңдү,
Кудай билет көөрдү.
Жазгы кылган төө чепкен,
Жамынып жатса тоңдурбайт,
Кочкордун уулу Кудаке,
Эми сени оңдурбайт.
Саламат барып соо келчи,
Сагындырбай бат келчи,
Эсен барып соо келчи,
Эриктирбей бат келчи.
Өлгөнүңдү билбеймин,
Мындай кийин көрбөймүн.
Кочкордун уулу Кудаке,
Карын бөлөм болуучу,
Калта белек берейин,
Ала барып бере көр.
Саламыңды жазбагын,
Эрегишип калбагын,
Жалаң аттуу жайдак тон,
Жүргөнүңдө асылым,

Бир балаага калбагын.
Деп ошентип Чачыкей,
Алтын шакек колунан,
Сууруп берди Чачыкей,
Өлгөнүңдү көрбөймүн,
Мындан кийин көрбөймүн,
Атаны курган Чачыкей, 7
Көзүнөн жашын куюлтуп,
Кайта жүрүп кетти дейт.
Канатымдан кайрылдым,
Кайран асыл айрылдым,
Жашыган жездей майрыйдым,
Салып жолго кирди дейт,
Кабак көздөй кирди дейт,
Муңдуу болгон Чачыкей,
Ээрчип карай калды дейт.
Олжобай төрө асылдын,
Үзүлгөн соң карааны,
Көзүнүн жашын чертти дейт,
Кайра карап басты дейт.

ОЛЖОБАЙ ЖОЛ ҮСТҮНДӨ

Чачыкей кайра кеткен соң,
Карааны көздөн өткөн соң,
Олжобай аттан түштү дейт,
Кызыл аттай күлүктүн,
Чап олоңун бек тартып,
Төш олоңун бош тартып,
Куюшканын узартып,
Көмөлдүрүк чыгарып,
Салып жолго кирди дейт.
Кызыл ат жайын айтайын,
Көмөкөйү көнөктөй,
Каңылжары челектей,
Көкүлдөрүн сурасаң,
Көзүнө ченеп кеткендей,
Толтосу жок сом туяк,
Сонун күлүк кызыл ат,
Таята көздөй жүрдү дейт,
Чу дегенде бир көрдү,
Андан ары бир көрдү,
Андан ары ким көрдү?
Көрүнгөндөн көрүнөт,
Көрүнбөсө оюлгур,
Көк түтүн болуп бөлүнөт.
Көздөн чыгып ыркырап:
Этек-жеңи дыркырап,
Кетип барат зыркырап.
Табылгы саптуу камчы мен,

Толгоп урду санына,
Астындагы күлүктүн,
Жаман батты жанына.
Тамандары тарс этип,
Төрт туягы тийген жер,
Чакмак таштай жылтылдап,
Ооздук менен суулуу,
Көмөкөйдө карс этип.
Олжобайды сурасаң,
Үзөңгү үзө тээп,
Ооздук менен алышып,
Айт жаныбар чу деди,
Тоо менен ташты күрмөдү,
Алыс жолду жакын кылып,
Таманы жерге тийбеди.
Кош кулагы тикийип,
    Үстүндө жигит сүйүнүп,
Ийи жеткен кайыштай,
Түштө кызып түйүлүп.
Күлүк деген кайда экен,
Жүгүргөнү майда экен,
Ары жорго ары бөрк,
Кызыл суудан кечти дейт.
Ээр белдин тээк таш,
Салып чыгып барды дейт,
Чалгынчы мында барбы деп,
Ээр белдин тээк таш,
Эңкейип кароол карады.

ОЛЖОБАЙ МЕНЕН КУДАКЕНИН УЧУРАШКАНЫ

Ит агытып куш салып,
Жер арытып жол чалып,
Жыргалчылык көрөм деп,
Он жигитти ээрчитип,
Келе жаткан Кудаке,
Бири-бирин көрдү дейт,
Көрүп карап турду дейт.
Бир демени көрдүңбү,
Бирдемени билдиңби?
Ээр белдин астында,
Эңкейип турат бир адам,
Сөлөкөттүү сымбаттуу,
Атка олтурганы келбеттүү,
Тентек чыккан баякы,
Жинди жээн шекилдүү,
Кече күнү кечинде,
Келиндерден кеп уктум,
Күлкүлүү сулуу кыздардан,
Кызык күлкү сөз уктум,

Олжобайга Момунжан,
Кеткен келди деп уктум,
Аргымак минип желиптир,
Момунжан кечээ келиптир,
Көрсөңөр да эч билбей,
Көрмөксөн болуп жүргүлө,
Билинсе да билинбей,
Билмексен болуп жүргүлө.
Көңүлү түзүк ак болсо,
Качпай келер алдыма,
Салам берер өзүмө,
Салам менен эсендик,
Айтып келсе алдыма,
Төрт буюмун сурайын,
Төрт буюмун ал берсе,
Кылган ишин кечейин.
Таежеси Кишимжан,
Аламын деп ал жүргөн,
Бербеймин деп мен жүргөм.
Саламдыкка келген соң,
Сураганды берген соң,
Өзүм балдыз болоюн,
Таежеси Кишимжан,
Мен койнуна салайын.
Мен качырып жиберип,
Билмексен болуп калайын,
Үйгө барып жатайын,
Эртесинде угайын,
Жети сууну тепчилей,
Артынан кууп барайын,
Жетпей туруп калайын.
Элге акчы болоюн,
Эртеңки күнү айт болот,
Айтар аян күн болот,
Урушпас уул болобу,
Керишпес келин болобу,
Эл оозунда элек жок,
Элдин оозун ким тыят,
Калкым айтып койсоңор,
Сөзгө сөлтүк кылсаңар,
Кепке кемтик кылсаңар,
Башың кетер өлүмгө,
Малың кетер талоонго,
Уктуңарбы кебимди,
Укпасаңар кебимди,
Өзүм табам эбиңди.
Саламдыкка келбесе,
Сураганды бербесе,
Өткөзө түшүп сайгыла,
Аттан тартып алгыла,
Эки колун көтүнө,

Бекем байлап салгыла.
Белге салып сыйыртмак,
Өйдө ылдый сүйрөтүп,
Тоону тоолой сүйрөтүп,
Кызыл ала бир чөптү,
Жашыл ала кылгыла.
Жашыл-ала чөптөрдү,
Кызыл-ала кылгыла.
Кокустан өлүп кетпесин,
Өлүм ичи кылгыла,
Кылганы кызыл чок эле,
Кылбаганы жок эле,
Олжобай баатыр төрөнүн,
Качып кетер жери жок,
Кабак атар суусу жок,
Кудакеден коркобу,
Бастырып барды жанына,
Тура калды кашына,
Салам айтып турду дейт:

— Эли журтуң эсенби?
Малы-башың аманбы?
Жети суу толгон жедигер,
Буда аман бар бекен,
Жети суунун жеринде,
Жедигердин элинде,
Кулжыгачтай таятам,
Аман эсен бар бекен?

Ак мамыктай таенем
Аман-эсен бар бекен?

— Эки касың эсенби,
Малың башың аманбы?
Калк ордунда амандыр,
Кан тагында эсендир,
Түмөнбай менен Сарыбай,
Эки бирдей мырзаңыз.
Аман эсен бар бекен?
Төбөңдө чолпон жылдызың,
Жакаңда кемчат кундузуң,
Акбердидей кулунуң,
Тилеп алган жарыгың,
Жалгыз уулуң Акберди,
Аман-эсен бар бекен?
Карын бөлөм Чачыкей,
Бул да эсен бар бекен?
Чачыкей аман бар болсо,
Калта белек бар бекен?
Белек-бечкек бергендир,
Белегин бери алып сал.
Белек бечкек берген жок,
Жолугарың билген жок,
Баштагыдай өткөрдүм,

Байыркыңды кечирдим,
Бокчоң тартса бок чыгат,
Ата-энең деп ким чыгат.
Баштагы сөздү коёлу,
Барбайлуу сөөк бололу,
Илгерки кекти коёлу,
Жакшы сөөк бололу.
Алам десең таежең,
Колум менен берейин,
Албайм десең таежең,
Ысык болуп жүрөлү.
Алар болсоң таежең,
Төрт буюмуң сураймын,
Кыйып берсең төрт буюм,
Өзүм балдыз боломун,
Койнуңа өзүм саламын,
Ала качтырып жиберип,
Билмексен болуп каламын,
Үйгө барып жатамын,
Эртесинде угамын,
Жети сууну тепчилей,
Артыңан кууп барамын,
Жетпей туруп каламын,
Элге акчы боломун.
Эртесинде болгондо,
Жаккан отун өчүрүп,
Жедигер аттуу көп элди,
Мен журтунан көчүрүп,
Артыңан көчүп барамын.
Кебез тоонун кең сазга,
Жайкалыша мен конуп,
Опол тоонун чоң сазга,
Айкалыша мен конуп,
Барып коңшу конгон соң,
Экөөбүз бирге болгон соң,
Аралаш айыл конгон соң,
Кара багыш Калматай,
Кишимжандай сулуунун,
Кайнынан келген балааны,
Жеке туруп алайын.
Жаман көрсөң кайтамын,
Үйгө барып жатамын,
Чыктым эле үйүмөн,
Карыганда таятам,
Эсендигин билем деп,
Учурашып келем деп,
Обол эки бой чакта,
Оюн сүйгөн жаш чакта,
Ким ойнобойт, ким күлбөйт,
Каны кызуу жаш чакта.
Балалык оюнду койгомун,

Мынча сакал урундум,
Орунтукутуу бий болдум.

Эмесе сен барып таята, таенең жана таежең менен учурашып, эртең эрте ушул жерге келгин, сен мурун келсең сен күткүн, мен эрте келсем мен күтөмүн. Олжобай бирөөнө да макул дебестен жолуна түшүп кете берди.

КИШИМЖАН МЕНЕН ОЛЖОБАЙДЫН УЧУРАШКАНЫ

Кишимжанга Олжобайдан мурун Момунжан барган. Момунжан аман-эсен келгенден кийин сүйүнүп, чуркап келип, Кишимжан: Олжобайга бардыңбы? Олжобайды көрдүңбү? Белегимди бердиңби? Салам-дуба айттыңбы?» деди. «Олжобайың менен кара жерге кир. Олжобайга күнү-түнү алда нече конуп бардым. Ажалымдын жоктугу, абийиримдин бардыгы көч үстүнөн чыгыпмын. Жеңилденип бардым эле, түндөгү көргөн түшүмбү, түшүмдө көргөн кишимби деп Чачыкей сабап кое берди» — деди. Олжобайды тегерете качам, тегерете сабайт, имерилте качам, имерилте сабайт. Токтойтур, бул байбачанын эмне күнөөсү бар, кой деп койсо болбойбу. Бир кезде карасам кашка аргымак туура тартып калган экен, минип качтым, өз башымды бошоткондон кийин аны да, сени да тилдеп, буларга Кишимжандын тилин алган акмак экенмин деп камчы менен өзүмдү өзүм башка койгуладым, карачы башымды деп көрсөттү.

— Белекти бергенде Олжобай эмне деди?

— Эчтеме деген жок. Жанымдан корккон бойдон сөзүн укпай жанымды араң алып кутказдым.

— Айланайын байбача алып келген белегиң жок, же айтып келген сөзүң жок, эмне үчүн жооп алып келбейсиң? — деп жаакка-жаакка коет.

— Олдо жинди жалаптар, мени куураттыңар го — деп байбача ыйлайт.

Ушинтип жүргөндө Кишимжандын ар кайсы жери тартып, аягы суюлуп жүрө берди.

Алда кандай болот, келеби деп байбачаны кое берип, аягы сай таппай бир үйдөн экинчи үйгө кирип, айласын табалбай турганда бир жеңеси бээ саайм деп чыкты.

Жүрү, мен салып берейин деп жеңеси менен барып кулун салды. Эки колу кулунда, эки көзү жолдо. Бир кезде Олжобайдын жаркылдап келе жатканын көрүп жеңесине айла кылып, эптеп бошонуп, Олжобайдын алдынан тозуп көрүшмөк болуп айткан кези.

Айланайын жеңеке,

Жанагы ичкен сүт кымыз,

Боорумду толгоп баратат,

Чыгып кеткен шекилдүү, сууга дагы барамын,

Тазаланып алайын.

Каран калган көр бээни,

Саасаң саап сен алчы,

Саабасаң баарын агытчы,

Боору-башын сыйпалап,

Ичи-башын тырмалап,

Отура калган болду дейт.

Кабак көздөй жүрдү дейт.

Олжобай асыл төрөнүн,

Как алдынан турду дейт,

Олжобай жетип келди дейт,

Бай карагай башына,
Салып чыгып барды дейт.
Бай карагай түбүнө,
Кишимжандай сулууңуз,
Түндүк бою узарган,
Калың шибер көк чөптү,
Тебелеп төшөк салды дейт.
Ойноп оюн канды дейт,
Күлүп кумар канды дейт,
Эки айрылып алды дейт,
Боюн сууга салды дейт.
Тазаланып алды дейт,
Муңдуу болгон Кишимжан,
Муңканып ыйлап турат дейт.
Көйнөгүң неткен көк эле,
Көңүлүң неткен бек эле.
Дамбалың кандай кең эле,
Саатың кандай бек эле?
Аны да айтып не кылам,
Ит агытып куш салып,
Жер арытып жол чалып,
Кудак кетти деп уктум,
Андай неме билдиңби?
Андай неме көрдүңбү?
Атаңдын көрү жорго кул,
Менин жүзүм көргөндө,
Жорголоп келип берди эле,
Үстүнө киши мингисиз,
Минсе киши түшкүсүз,
Сабаласа жеткисиз,
Төрт аягы тең жорго,
Төрт буюмуң сурайм деп,
Төрт буюмду сен берсең,
Өзүм балдыз болом дейт,
Койнуңа өзүм салам дейт.
Ала качтырып жиберип,
Билмексен болуп калам дейт,
Үйгө барып жатам дейт.
Болжол кылды бир жерди,
Эртең эрте келгин деп,
Макул дебей мен келдим,
Кул, кул дейсиң нетесиң,
Кулдугуна жетесиң,
Бул жедигер сен кыпчак,
Сенин кулуң бул эмес.
Олжобай сенден кем эмес,
Кемитер киши эр эмес.
Кудакени кул десең, ^
Кулагына түшпөсүн, ^
Жалгыз аттуу жайдак тон,
Жүргөнүңдө Олжобай,

Майып кылып салбасын.
Үйүнө барып жатты дейт,
Олжобайды сурасаң,
Көп кызыкка батты дейт.

КУДАКЕ МЕНЕН ОЛЖОБАЙДЫН ЭКИНЧИ КАИРА УЧУРАШЫП, УРУШУП АЖЫРАШКАНЫ

Эртесинде болгондо,
Кишимжанды сурасаң,
Колтугуна койгулап,
Болжогон жерине баргын деп,
Атын алып токуду,
Эриккенде салгын деп,
Ак шумкар берди колуна.
Барайын дейт Олжобай,
Кудак менен келишпейт,
Барбайын дейт Олжобай,
Кишимжандай сулуунун,
Кадыры калар бекен деп,
Арсактап туруп Олжобай,
Атка минип алды дейт.
Кудакени сурасаң,
Алтын танап ак чатыр,
Айга болжоп тиктирип,
Күмүш танап көк чатыр,
Күн тактырып тиктирип,
Баатыр жээним келет деп,
Баглан козу сом куйрук,
Бал кайнатып барыптыр.
Байтал бээнин бал кымыз,
Баса чайкап барыптыр.
Барча менен макмалдай,
Муну дагы алыптыр,
Олжобай келип калыптыр,
Баатыр жээним келди деп,
Баса турган жерине,
Бакмал-барча жапты дейт.
Олжобайдай баатырды,
Желпинтип жерди бастырбай,
Желдентип эшик ачтырбай,
Ат үстүнөн алды дейт,
Ак тактанын үстүнө,
Так көтөрүп койду дейт.
Бири арак куйду дейт,
Бири чыны сунду дейт,
Арак ичип мас болуп,
Баладан жаман жаш болуп,
Кымызды ичип кызыды,
Бүткөн бою ысыды.

Кымызды ичип алышып,
Кызымтал болуп калышып,
Баглан козу сом куйрук,
Эт кайнатып чайнашып,
Бабырашып сүйлөшүп,
Мастыгы таркап калышып,
Кудакке үндү салды дейт:
— Эшик жакта уландар,
Эпчи жакта жубандар,
Чурулдабай үнүң бас,
Чуулдабай жаагың бас,
Айта турган кебим бар,
Көп айтканга сөзүм бар.
Баштагы сөздү коёлук,
Барбайлуу сөөк бололук,
Уй териси тон болбойт,
Урушкан адам оң болбойт,
Ат териси тон болбойт,
Ачылуу адам чоң болбойт.
Кече күнү кезигип,
Каймана айтып тиледим,
Каймана айтып сурадым
Көзүн айтып сураймын,
Күлдү, күлдү, күлдү ат,
Күлдү бадам кызыл ат,
Жал-куйругу узун ат,
Ашка-тойго мингидей,
Кылтылдатып жүргүдөй,
Кылыгы жакшы жан экен,
Тартуу кылып муну бер,
Үстүңдөгү бадана,
Ашка тойго кийгидей,
Жаркылдатып жүргүдөй,
Жарашыктуу тон экен,
Муну чечип мага бер.
Чакан жааң сол жакта,
Эшик эндүү чоң балта,
Муну дагы мага бер.
Зоот бузар бөрү тил,
Алмас кылыч болоту,
Муну кыйып мага бер.
Жарайт бекен бул кебим,
Жарайт бекен бул сөзүм.
Мындай кепти ит айтсын,
Ит айтпаса ким айтсын,
Бул кебиңди ит уксун,
Ит укпаса ким уксун.
Албаймын дедим уксаңчы,
Бербеймин дедим билсеңчи,
Айланайын балбан жээн,

Эрдигиң бардыр эсиң жок,
Эчтеме менен ишиң жок.
А десем аны айтасын,
Бу десем муну айтасың,
Бокчоңду тартса бок чыгат,
Ата-энең деп чыгат.
Ээр белдин астында,
Саралалуу көп жылкы,
Муну тийип кеттиңби?
Баарын бербей дедиңби?
Казактын малы дедиңби?
Калмактын малы дедиңби?
Орустун малы дедиңби,
Ойроттун малы дедиңби?
Жалабы бекен жарт бекен,
Билген киши алабы,
Алган киши береби?
Ал айтканың баары ырас,
Артымдан куугун келген жок,
Менин малым деген жок.
Жүрү малың берейин,
Жүрү булуң берейин,
Үйгө келсең ит кабат,
Ит экениң билгизбе,
Аны айтып нетейин,
Оробашы көп журтум,
Ойрон кылып кеттиңби?
Оор үйүм жаптыңбы.
Эр өлтүрүп салдыңбы?
Күнкор болуп калдыңбы?
Ал айтканың баары чын,
Жүрү тонуң берейин,
Жүрү малың берейин,
Үйгө келсе ит кабат,
Ит экениң билгизбе.
Жалгыз аттуу жалгыз тон,
Үйүмдө теңдик бербейсиң
Мен үйүңө барганда
Кантип теңдик бересиң?
Барса киши соесун,
Канткенде тирүү коесун,
Сураса бербес кызыл ат,
Сууруп минип аламын,
Сураса бербес бадана,
Сууруп кийип аламын,
Зоот бузар бөрү тил,
Муну колго аламын,
Өзүңдү өлтүрүп саламын.
Атандын көрү арам кул,
Сураса бербес кызыл ат,
Эшикте турат минип ал.

Атаңдын көрү арам кул,
Сураса бербес бадана,
Сууруп кийчи көрөйүн.
Сууруп минем дегенде,
Сууруп киём дегенде
Сакалдары сарбайын,
Муруттары эрбейип,
Ачуусу келбес Олжобай,
Ачуусу келип калды дейт:
— Эшикте турган кызыл ат,
Сууруп минчи көрөйүн,
Үстүмдөгү бадана,
Сууруп кийчи көрөйүн.
Айткан кеби бул болду,
Чоң камчыны алды дейт,
Кудакенин ак бетке,
Тартып туруп калды дейт.
Кудакени сурасаң,
Камчы сууруп алды дейт,
Качырып келип калды дейт.
Камчы тийди мойнуна,
Кан төгүлдү койнуна,
Чамбыл ала чаң болуп,
Кызыл ала кан болуп,
Багалектен алышып,
Балбандарча сүрүшүп
Ак чатырды кийишип,
Бутка булгап жүрүшүп,
Тай букача сүрүшүп,
Кудакенин он жигит,
Кылыч тартып келет дейт.
Олжобайга баталбайт,
Батып кылыч чабалбайт,
Олжобайды мен айтсам,
Ысыгына баталбай,
Каарына туралбай,
Кудакенин он жигит,
Аттан түшө калды дейт,
Арага келип түштү дейт
Арачалап койду дейт.
Кудакени колдон чыккан соң,
Олжобайды сурасаң,
Атты көздөй чуркады,
Атты минип алды дейт.
Кылыч сууруп алды дейт,
Кылычтын жайын мен айтсам:
Көмүрүнө чыдабай,
Көнө токой жоюлган,
Сугатына чыдабай,
Түптүү булак соолгон,
Кылганына чыдабай,

Кырк усталар кыйналган.
Өгөөсүнө чыдабай,
Чаңдан өгөө жоюлган,
Карагайдын жармашы,
Ак болоттун кыймасы,
Жаккан оттой кызарган,
Душманды көздөй шилтесе,
Кере кулач узарган.
Шилтесе көзгө көрүнбөйт,
Кармаса сабы билинбейт,
Кылычты алды колуна,
Кыя тартып келди дейт.
Кудакенин он жигит,
Эси чыгып кетти дейт,
Арачачы болду дейт.
Кудакени сурасаң,
Кер эшек болуп калды дейт,
— Кой-кой жээним чаппасаң,
Сураганың сен алсаң,
Деп ошентип Кудаке,
Жалынды баатыр чыдабай.
— Атаңдын көрү чирик кул,
Кир жуубаган жинди кул,
Кестирбеген бүрүк кул,
Сени үйгө барбасам,
Алты сан кара кол алып,
Акимиңди кырбасам,
Желегиң жерден көтөрүп,
Жетимиш илек кол менен,
Жер көтөргүс туу менен,
Жер майышкан кол менен,
Акимиңди кырбасам,
Аким өзүм болбосом,
Олжобай атым курусун,
Олжобайды сурасаң,
Бура тартып чу койду,
Тулку боюн жашырды,
Кабактан башын ашырды,
Олжобай кетип калган соң,
Жаны аман калган соң,
Атаң кыргыз, энең сарт,
Атасы жинди бузук сарт,
Коёндой башың кеспесем,
Коёндой ичиң жарбасам,
Болбосо өлүп ошондо,
Коёндой баш кестирип,
Коондой ичим жардырып,
Өлүп калып тынбасам,
Кудаке атым курусун.
Ак чатырын бүктүрдү,
Атка комдоп жүктөдү,

Көк чатырын бүктүрдү,
Төөгө комдоп жүктөдү.

КИШИМЖАН МЕНЕН ОЛЖОБАЙДЫН ЖОЛ ҮСТҮНДӨ УЧУРАШКАНЫ

Кудак кетип калган соң,
Айласы кеткен Кишимжан,
Желбестен жорго миниптир,
Желбегей торко кийиптир.
Аракка балды чайкатып,
Азаматча шайланып,
Кудак менен Олжобай,
Сүйлөшүп экөө турганда,
Уруксат барып алам деп,
Келе жаткан бечара,
Олжобайдын астынан,
Утуру чыгып калыптыр.
Олжобайды көргөн соң,
Кишимжанды сурасаң,
Алаканын карс коюп,
Таманын жерге тарс коюп:
— Кара көзү канчалып,
Кандуу бети сур чалып,
Сүрүнгө түшүп калыпсың,
Табыштыңбы Олжобай,
Кылыч сууруп кыныңдан,
Кабыштыңбы Олжобай.
Улуу тоонун башына,
Улуу куш учуп конгондур,
Улуу жыйын чогулуп,
Сени өлтүрмөк болгондур.
Кара тоонун башына,
Карчыга учуп конгондур,
Калың жыйын чогулуп,
Сени өлтүрмөк болгондур.
Атан төө көп туруп,
Атка кошун артасың,
Алган жарың Чачыкей,
Сулуу турса колуңда,
Мага колуң артасың.
Азап келсе тартасың,
Ушу жерден кайтып кет,
Көргөн менен билгенге,
Салам дуба айтып кет.
Мен антыман кечейин,
Мурунку күйөөм Бердибек,
Аман-эсен колуна,
Кайта барып жетейин,
Сен антыңдан кечип кет,

Аман-эсен саламат,
Сен элиңе кайтып кет.
Алмайынча кетпесең,
Арак менен көөкөрдү,
Алып байлап жаныңа,
Муздак тоонун башына,
Барып жаткын үч күнү,
Кудак жайчы кул эле,
Күндү жайлап салуучу эле,
Изди чалып туруучу эле.
Үч күнгө чейин келбесең,
Кутуртуп арак тартуучу,
Курчутуп кымыз жыйноочу,
Ичке кирип жатуучу,
Арак ичип мас болуп,
Ошентип чардап калуучу.
Көөнүң келсе күндүз кел,
Күндүз качып кетели,
Көөнүң келсе түндө кел,
Түндө качып кетели.

ОЛЖОБАЙДЫН КУДАКЕНИН КОЛУНА ТҮШҮП КАЛГАНЫ

Олжобайды сурасаң,
Арак балды алды дейт,
Муздак тоонун башына,
Салын чыгып барды дейт.
Эртесинде болду дейт,
Кымызды ичип күүлөнүп,
Өз өзүнө сүйлөнүп:
Аракты ичип күүлөнүп,
Өз өзүнө сүйлөнүп,
Ушинтип жатып калды дейт.
Мен бул жерде жүрөмүн,
Айдап жүргөн малым жок,
Артып жүргөн булум жок,
Муздак тоонун башына,
Шайтан айдап келдиби,
Катындын тилин алыпмын,
Бир балаага калыпмын,
Муздак тоонун башына,
Жалгыз жатып калыпмын.
Кудакеден коркпоймун,
Таежеге барам деп,
Кызыл ат минип желемин,
Таежеге барамын,
Улуу тоонун башынан,
Улуу куштай айланып,
Таята элин бет алып,
Олжобай баатыр жүрдү дейт,

Түшүп келсе этекке,
Бөксө-бөксө кар түшүп,
Жердин жүзү ак болуп,
Калган экен кар каптап,
Кулжыгачтын айлына,
Жетип кирип келди дейт.
Кызыл аттай күлүктү,
Кермеге асып байлады,
Чырмак чийдин бер жагы,
Көшөгөнүн ар жагы,
Кишимжандын койнуна,
Колун барып салды дейт.
Кишимжанды мен айтсам,
Чап билектен алды дейт,
Сен кимсиң деп калды дейт.
Мен Олжобай деди эле,
Олжобаймын дегенде,
Кишимжан турду булкунуп,
— Кутурган жинди Кудаке,
Кар түшүрдү жайлатып,
Изди жүрөт ал чалып,
Батырак аттан бул жерден,
Кармалып колго түшөсүң,
Азапты жаман көрөсүң.
— Кудакең менен жерге кир,
Кайдан таап алгансың,
Коендон да коркосуң,
Кудакеңден коркпойм
Кишимжандай сулууну,
Түртө салып ар жакка,
Жатып алды Олжобай,
Из чалып жүргөн Кудаке,
Кызыл ат изин көрдү дейт,
Салып кирип келди дейт.
Байлоодо турган жаныбар,
Чыйрыгып үшүп калыптыр,
Асылуу турган керменин,
Бул жагынан секирип,
Ти жагына түшөт дейт,
Ти жагынан секирип,
Бул жагына түшөт дейт.
Кудаке келип калды дейт,
Чылбырды кесип алды дейт,
Кудакенин он жигит,
Ошондо түшө калды дейт.
Кишимжандын койнунан,
Олжобайдай баатыр асылды,
Тээп тартып алды дейт.
Олжобайды сурасаң,
Бекем байлап алды дейт,
Белге салып сыйыртмак,

Чыккыс кылып алды дейт,
Дыркыратып сүйрөтүп,
Камчы менен төбөгө,
Карсылдатып сабады.
Олжобай төрө асылың,
Кочкордой болуп маарайт дейт,
Улактай болуп сайрайт дейт,
Карангы үйгө камады,
Карсылдатып сабады.

ОЛЖОБАЙДЫ КОЛДОН БОШОТУУ

А куруган Кишимжан,
Эч айласын табалбай,
Эч амалын кылалбай,
Чыңырып жатып ыйлабай,
Атасына барды дейт,
Жаш баладай терменип,
Жаш кишидей түрткүлөп,
— Айланайын, атаке,
Байлап кетти балаңды,
Алып кетти жээниңди,
Сурап берчи, атаке,
— Айланайын кулунум,
Жакамдагы кундузум,
Жетимишке жеткен чак,
Жеткилең күчүм кеткен чак,
Мен сексенге барган чак,
Кубат күчтөн тайган чак,
Токсонго барып тоңкоюп,
Ушинетип калган чак.
Моюну жоон кулум жок,
Бойго жеткен уулум жок,
Өзүңдөн айла болбосо,
Айланайын жалгызым,
Менден айла эч бир жок.
Карылыгы жеткен атасы,
Жатты күрс-күрс жөтөлүп.
Ата сөзүн уккан соң,
Кайта чыгып жөнөдү,
Андан үйгө келди дейт,
Амалы курган Кишимжан,
Көөкөр менен бир арак,
Коюнга катып алды дейт.
Акырын басып бек шилтеп,
Тура калып үн тыңшап,
Жүгүрүп келе жатат дейт.
Кудакенин үйүнө,
Басып кирип келди дейт,
Кудакени сурасаң,

Чырақданын жагыптыр,
Чырмазаны баштаптыр,
Оозун балга чайкатып,
Кырынан түшүп жатыптыр.
Кишимжандай бейбагың,
Колундагы көөкөрдү,
Сууруп алды колуна,
Баса куйду чыныга,
Кудакенин жанына,
Басып келди алдына.
Чымчык үндүү кара бет,
Чыңырып үндү салды дейт:
— Айланайын, төрө ага,
Кагылайын, кан ага,
Кара алма шакта бар,
Кара макмал мартта бар,
Кара түлкү мартта бар,
Кыз менен жигит ойномок,
Казак, кыргыз наркта бар.
Кызыл алма бакта бар,
Кызыл макмал бул да бар,
Кызыл түлкү мартта бар,
Кыз менен жигит ойномок,
Кылым кыргыз наркта бар.
Олжобай төрө баатырдын,
Кыйнап-кыйнап кызын ал,
Кыз белестик малын ал,
Бир кашык канын кыйсаң,
Чымындай жанын сураймын,
Чыныга куйган аракты,
Кош колдоп келип сунду дейт,
Оң карап жаткан Кудаке,
Түү карабет деди дейт.
Тетири карап кетти дейт,
Кудакенин катыны,
Алтынай деген бар экен,
Өзү жакшы киши экен,
Сунган колун тартканча,
Сумсайып кайта басканча,
Бейбактын көөнү калганча,
Менин көөнүм калсын деп,
Колундагы чыныны,
Чыны менен бир арак,
Сууруп ичип алды дейт
Койнундагы көөкөрдү,
Сүйүп колго алды дейт.
Жүрчү, бейбак, жүрчү деп,
Жетелеп жетип барды дейт.
Акырын келип бакырып,
Кырк жигити чыкты дейт,
Жигиттер кетти тарашып,

Олжобай баатыр төрөнүн,
Байлоолорун чечти дейт.
Матоолорун кыйды дейт,
Кишимжандын колуна,
Бошотуп салып берди дейт,
Кишимжан сулуу бейбагың,
Жетелеп үйгө барды дейт,
Төшөктү калың салды дейт,
Бир жаткырып койду дейт.
Жүгүрүп жүрүп жөнүн таап,
Акыл менен ойду таап
Койнуна көөкөр катты дейт,
Акыл менен алды дейт,
Атаны курган Кишимжан,
Акырын басып бек шилтеп,
Тура калып үн тыңшап,
Жүгүрүп келе жатат дейт.
Тамандары тарс этип,
Көк өтүгү бутунда,
Согончогу карс этип,
Жүгүрүп жетип калды дейт.
Кудакенин үйүнө,
Басып кирип келди дейт,
Кудакеси курусун,
Баштагыдай болуптур,
Чымчык үндүү карабет,
Чыңырып үндү салды дейт:
— Айланайын, төрө ага,
Кагылайын, кан ага,
Кыйгачтап чачым тарабай,
Жүрдүм эле, абаке,
Кылчайып жүзүн карабай,
Ар бөлөк чачым тарабай,
Жүрдүм эле, абаке,
Алайып жүзүң карабай.
Эртеңки күнү айт болот,
Айт арапа күн болот,
Эл оозунда элек жок,
Калк оозунда калбыр жок,
Олжобай баатыр жээниңдин,
Малын алсаң эптеп ал,
Жаман атка калбай ал.
Аты тонун жеди деп,
Сөзгө сынык болорсуң,
Кепке кемчил болорсун,
Аты, тонун сурайм деп,
Көөкөрдөгү аракты,
Чыныга келип куйду дейт,
Кош колдоп келип сунду дейт.
Оң карап жаткан Кудаке,
Түү карабет деди дейт,

Тетири карап кетти дейт.
Кудакенин катыны,
Жаркылдаган Алтынай,
Өзү жакшы болгон соң,
Тура калды ордуна,
Сунган колун тартканча,
Сумсайып кайра басканча,
Бейбактын көөнү калганча,
Менин көөнүм калсын деп,
Колундагы чыныны,
Чыны менен бир арак,
Сууруп ичип алды дейт,
Жетелеп жетип барды дейт,
Кырк жигитти чакырып,
Алдына жыйып алды дейт,
Аты-тонун чогулт деп,
Айкырыкты салды дейт.
Шашканынан жигиттер,
Бүлдүргөсүн коротпой,
Ат-тону менен жабдыгын,
Чогултуп баарын келди дейт.
Кишимжандын колуна,
Салып баарын берди дейт,
Баргын бейбак алып кет,
Бир сен үчүн өлдүм деп,
Кайта тартып басты дейт.
Катындын аты Алтынай,
Басып келди аянбай,
Босогого жеткенде,
Эңкейип эшиктен киргенде,
Ачуусу келбес Кудаке,
Ачуусу келип калыптыр.
Бул өзү бош катын деп,
Бул ээн баш катын деп,
Керегеде камчыны,
Сууруп баатыр алды дейт.
Табактай болгон ак бетке,
Тартып туруп калды дейт.
Айдай болгон Алтынай,
Бетинен канын агызып,
Чымчыктай үнүн чыгарып,
Чыркырап барып отурду.
Айткан кеби бул болду:
— Акылың жыйгын сен төрөм,
Шашпай укчу кебимди,
Керилип чабар сен болсоң,
Керилген талпак бизде бар.
Олжобайдан коркпоймун,
Олжобай өзү бир киши,
Олжобайдын баласы,
Акбердиден коркомун.

Акберди жайын айтайын,
Киндигин өзүм кескемин,
Кириң өзүм жууганмын,
Акберди бала түшкөндө,
Кандай гана түштү эле,
Түшкөндө мындай түштү эле:
Оң колуна кара кан,
Уучтай түшкөн Акберди,
Сол колуна сары алтын,
Уучтай түшкөн Акберди.
Кара кан жайы не десең,
Касташкан жоо бар болсо,
Кара изине чөп салып,
Карагага кууым дегени,
Сары алтын жайы не десең,
Касташкан душман бар болсо,
Сары изине чөп салып,
Саргара кууым дегени.
Акберди жайын мен айтсам,
Алтын менен күмүштүн,
Арасынан бүтүптүр,
Кожо менен молдонун,
Батасынан бүтүптүр.
Эшен менен дубана,
Тообосунан бүтүптүр.
Мен Акбердиден коркомун,
Баш кесерге сиз болсоң,
Мына бу кепти уккан соң,
Ачуусу чыгып кетти дейт.

ОЛЖОБАЙ КИШИМЖАНДЫ АЛЫП КАЧКАНЫ

Эртесинде болду дейт,
Олжобайды сурасаң,
Баш көтөрүп алды дейт,
Бакырыкты салды дейт,
Кел таеже качалы,
Жүр таеже кетели,
Элге барып жетели.
Мен төшөктөн бастырып,
Ит кордугун көрдүм мен,
Мындан качып кеткен соң,
Артыман келсе көрөйүн,
Табактап дары куяйын,
Сүмбүлөп окту урайын,
Толукшуп келген кулуңдун,
Бөксөлөй белин алайын.
Таппадым сенин айлаңды,
Көрбөдүм кылча пайдаңды,
Атыңды тартсаң болбойбу,
Тонуңду жапсаң болбойбу,

Көрүнө алсаң болбойбу,
Мында намыс бүтпөйбү,
Мен тартуу кылып барганда,
Түндө урум салды дээр,
Эси чыгып калды дээр,
Тонун жаап, ат алып,
Коркконунан келди дээр.
Ал көрөкчө өлөйүн,
Камчыны бүктөп алат дейт,
Качасыңбы жокпу деп,
Кара жерге отуруп,
Карсылдатып сабайт дейт.

Эми жылкыны агытат. Жылкычылар тебетейин ыргытып кыйкырганда ойдогу жылкы ойдон, тоодогу жылкы тоодон чуркурап таш балык деген чоң сугатка келишет. Ат чабым алдына Кудакенин торкашка ат, атакемдин кер кашка ат, Кудакенин иниси Ысабектин көк ала аты үчөө мурун барат. Ошол үчөөнү кармап келгин. Ал үчөөнү алып келсең Кудаке артыбыздан кууган менен жетпейт. Күн кармап келсең күн, түн кармап келсең түн качабыз деп айтып, Олжобайды жиберет.

Олжобай таңды таң атканча издеп жүрүп Кудакенин торкашкасы менен Ысабектин көк аласын табалбай, таңга жуук Кулжыгачтын кер кашкасын таап, аттанасыңбы жокпу деп келет.

— Аттанбайм! Үч күлүктү алып келбесең, биз качканыбыз менен азыр эле кууп жетет. Аттан эле аттан! Жүр эле жүр! деп болбой жерди сабап бакырып Олжобай отурду. Акыры болбостур, өз убалың өзүңө, маа десең бириң өлүп бириң кал деп Кишимжан ак куржунду алдына салынып атасынын керкашкасын минип, чу деп алдыга түшүп жөнөдү. Олжобай артынан жүрдү.

Кулжыгач бай эли журтун жыйнап бири жээн, бири таете экөөнүн көңүлү бири алмак, бири тиймек. Анын ортосуна куюшканга кысылган боктой болуп Кудаке арага кире турган эмне жөнү бар экен? Төрт күнгө чейин айтпагыла. Кудай буюрса төрт күндөн кийин элине жетип калар деп айттырбай коет.

Кудакенин артынан күнү, түнү сегиз күндөн кийин Кудакеге кетти деп кабар барды. Кудаке аскерин жыйнап антип-минтип шайманданганча арадан эки күн өтүп, алты күн болду.

Алты күндөн кийин Кудаке баатырдын жөнөп чыгып, нече миң кол менен Ысабек деген инисин төтө жолго салып изи менен кууган жери.

Кудаке жүрдү кол менен,
Айкайлаган чуу менен,
Ат көтөргүс туу менен,
Алты сан кара кол менен.
Көк асаба туу менен,
Көрүп алган кол менен,
Көк тиреген туу менен,
Жолго түштү кол менен.

ОЛЖОБАЙ МЕНЕН КИШИМЖАН ЖОЛ ҮСТҮНДӨ

Олжобайды сурасаң,
Гүлүнүн жыты бураган,
Булбулу сайрап таңшыган,
Куштар угуп жашыган,

Күлүстөндүн күл токой,
Жанына жетип барганда,
Көзүн уйку басты дейт,
Ат үстүндө жүрө албай,
Кызыл аттай күлүктүн,
Ал өөгүнө бир түшөт,
Бул өөгүнө бир түшөт,
Айласы жаман кеткен соң,
Токто, таеже токтой тур!
Эки бөйрөк болкулдап,
Кара чекем солкулдап,
Уйкум келип баратат,
Деп ошентип Олжобай,
Аттан түшүп жыгылды,
Олжобайды мен айтсам,
Алп уйкуну салыптыр,
Күнү-түнү Олжобай,
Уктап баатыр калыптыр.
Бир убакта Олжобай,
Уйкусу канып калыптыр,
Баш көтөрүп алыптыр,
Бакырыкты салыптыр,
Таежелеп чакырып,
Кишимжандап чакырып,
А куруган Кишимжан,
Эки бирдей күлүктү,
Жетелеп алып колуна,
Улуу сууну сугарып,
Улуу чөптө чалдырып,
Кара суудан кандырып,
Кара шибер чалдырып,
Ары-бери жетелеп,
Жүргөн экен откоруп.
Олжобайды сурасаң,
Баш көтөрүп алыптыр,
Бакырыкты салыптыр,
Таежелеп чакырып,
Эки бирдей күлүктү,
Жетелеп жетип келди дейт.
Кызыл атты байлады,
Ээр токумун шайлады,
Кызыл аттын жонуна,
Ээр токум салды дейт,
Оолжуп карап калды дейт.
Улуу шашке болуптур,
Баамдатып калыптыр,
Өкчөсү карыш эки өтүк,
Маасысы менен үч өтүк,
Муну чечип салды дейт,
Жылаңайлак жылаңбаш,
Кепичтен да топучан,

Сууга басып барды дейт,
Колун сууга салды дейт,
Кол дааратын алды дейт,
Бутун сууга салды дейт,
Бут дааратын алды дейт.

ОЛЖОБАЙДЫН КУДАКЕ МЕНЕН САЙЫШКАНЫ ЖАНА ӨЛТҮРҮЛГӨНҮ

Эки сүнөт, эки парз,
Өтпөй турган кыйын карз,
Окуп намаз жатканда,
Желекти жерден көтөрүп,
Качпа-качпа-качпа деп,
Карма-карма-карма деп,
Кудак келди бакырып,
Кудак үнүн уккан соң,
Олжобайды сурасаң,
Атка чуркап барды дейт,
Олжобайды сурасаң,
Кийим-кече кие албай,
Жарак жабдык алалбай,
Үзөнгүгө бут салып,
Кызыл атты минди дейт,
Качып жүрүп калды дейт.
Азабы күч Кишимжан,
Ургачылык кылды дейт,
Калың колдон кутулбай,
Колго түшүп калды дейт.
Олжобайды сурасаң,
Дөңгө чыгып турду дейт,
Арманын айтып турду дейт.
Атаны арман дүнүйө,
Өкчөсү карыш эки өтүк,
Маасысы менен үч өтүк,
Бутумда болсо не болду,
Атаны арман дүнүйө,
Чапан чапкыт менде жок,
Кийим-кечек менде жок,
Атаны арман дүнүйө бок.
Жылаңайлак жылаң баш,
Үйгө качып барганча,
Чачыкей берген кымызын,
Чарчабай ичип жатканча,
Бул көрөкчө өлөйүн,
Качпа-качпа-качпа деп,
Жекеме жекке келгин деп,
Кудакени Олжобай,
Ат ойнотуп чакырды,
Кудакени сурасаң,
Сыр найзаны колтуктап,

Жеке чыкты солкулдап,
Кудакке менен Олжобай,
Жекеге чыгып келди дейт.
Күңгөй менен тескейдей,
Күн алышып келди дейт.
Эшик менен төр эндей,
Бет алышып келди дейт.
Күкүк менен сейнептей,
Үн алышып келди дейт.
Кудаккедей баатырың,
Эки эмчектин орто деп,
Как жүрөктүн толто деп,
Толукшуп келген Олжоңо,
Качырып найза сунду дейт.
Олжобайды сурасаң,
Мелтиреген сырнайза,
Жетер жетпес келгенде,
Камчыны бүктөп алды дейт.
Мелтиреген найзаны,
Карс дедире салды дейт.
Найза кетти быркырап,
Темири кетти чыркырап.
Найза колдон чыккан соң,
Кудакке уруш салган жок,
Кайрылып карап турган жок,
Сан колду көздөй бет алып,
Кайрылып качып калды дейт.
Жабдыгы жок Олжобай,
Артынан кууп калды дейт.
Табына келген кызыл ат,
Таманынан чыгарбай,
Жетип басып калды дейт.
Өлөр жериң ушу деп,
Жазы маңдайдын тушу деп,
Чоң камчы менен качырып,
Карс дедире салды дейт.
Үзөңгүдөн бут тайып,
Ээринен бошоп көт кетип,
Сан колго кире берерде,
Кудакке сындуу баатырың,
Аттан учуп кетти дейт.
Олжобай баатыр шериңиз,
Дөңгө чыгып турду дейт,
Арманын айтып турду дейт.
Атаны арман дүнүйө,
Каран калган кызыл бөрк,
Башымда болсо не болду,
Үпчүлүгү үч тогуз,
Үпчүлөнгөн ак күбө,
Үстүмдө болсо не болду.
Топчулугу беш тогуз,

Топчулама ак зоот,
Ийнимде болсо не болду.
Бөйрөгүнөн кынама,
Алты жерден бурама,
Ийнимде болсо не болду.
Бул көрөкчө өлөйүн,
Өлүп жерге кирейин,
Качпа-качпа-качпа деп,
Жекеме жекке келгин деп,
Ат ойнотуп Олжобай,
Кудакени чакырды,
Эти ачыган Кудаке,
Жаңыртып кийим кийди дейт,
Тандап атын минди дейт.
Ак найзаны колго алып,
Качырып жүрүп калды дейт.
Күнгөй менен тескейдей,
Күн алышып келди дейт,
Эшик менен төр эндей,
Бет алышып келди дейт.
Күкүк менен Сейнептей,
Үн алышып келди дейт.
Так жүрөктүн тушу деп,
Өлөр жерин ушу деп,
Олжобайды Кудаке,
Мелтиретип найзаны,
Качырып жүрүп калды дейт.
Олжобайдын кызыл ат,
Качкы болгон ит экен,
Жалт берип качып калды дейт.
Кудаке сындуу баатырың,
Шашып найза салды дейт.
Так колтукка сайды эле,
Олжобай төрө баатырың,
Көтөрө берди колтукту,
Найзанын башы короктоп,
Чыга түштү ар жакка.
Кысып алып Олжобай,
Кызыл аттай күлүктү,
Санга салып чу деди,
Найзаны сууруп кетти дейт.
Найза колдон чыккан соң,
Кудаке карап турган жок,
Кайрылып уруш салган жок,
Сан колду көздөй качырып,
Кайта тартып качты дейт.
Сан колго кире берерде,
Олжобай кайта тартты дейт.
Найзаны өңөрүп имерип,
Оң колуна алды дейт,
Кудакенин артынан,

Кууп жүрүп калды дейт.
Кудакенин артынан
Таманынан чыгарбай,
Жетип кирип барды дейт.
Кый сүбөөнүн тушу деп,
Өлөр жериң ушу деп,
Сан колго кире берерде,
Качырып келип койду дейт,
Кудакени сурасаң,
Ат-маты менен жыгылып,
Жер кучактап калды дейт.
Карагай найза курусун,
Ортосунан үзүлүп,
Карс деп сынып калды дейт.
Кайта тартып Олжобай,
Дөңгө чыгып турду дейт,
Арманын айтып турду дейт.
Атаны арман дүнүйө,
Бараңдын огу батпаган,
Каранын огу жетпеген,
Бараңдын огун майтарган,
Ички-тышы кожо тон,
Ийнимде болсо не болду,
Кишимжан туруп үн салды,
Жолобо деп кыйкырат,
Ары кет деп бакырат,
Олжобайды сурасаң,
Кишимжан үнүн уккан соң,
Түгөл бою титиреп,
Тутааш мууну калчылдап,
Азууларын арбайтып,
Ат башы кайда калбаган,
Сакалдарын чычайтып,
Эр башы кайда калбаган.
Качпа-качпа-качпа деп,
Чакырды жана Олжобай,
Олжобай үнүн уккан соң,
Кудакке чыдап турган жок,
Барбасам коркту дейт го деп,
Жаңыртып кийим кийди дейт,
Жаңыдан найза алды дейт,
Качырып жүрүп калды дейт.
Күнгөй менен тескейдей,
Кун алышып келди дейт,
Эшик менен төр эндей,
Бет алышып келди дейт,
Күкүк менен Сейнептей,
Үн алышып келди дейт,
Олжобайдын колунан,
Тизгини чыгып кетти дейт,
Олжобайды сурасаң,

Тизгини менен алышып,
Убара болуп калды дейт.
Качырып келип Кудаке,
Ыргыта сайып салды дейт,
Кудакени сурасаң
Атын алып барды дейт.

Ошентип Олжобайды ыргыта сайып, атын алып баргандан кийин, Кудаке, колум былк этип калды, жумшак жерге тийип калды окшойт. Кансырап өлүп кетпесин, ичинен дары берип, сыртынан дары сыйпап айыктыргыла деди. Келип дары берип айыктырды. Кудаке:

— Бул экөө канчык дөбөтчө ээрчип калган экен. Ат тону менен кое берип жолго сал — деди. Кудакенин колу Олжобайдын күчүн көргөндөн кийин, дегеле биздин багыбыз бар экен. Мына бул жабдыктары болгондо баарыбызды жылма кырмак экен дешип, ар кайсы жабдыктарын көрүп кечигип калды.

Ошентип турганда төтө жолго салып кеткен Ысабек келип Олжобайдын сайышып түшкөнүн билбей:

Сураса бербес кызыл ат,
Туура тартуу кылдынбы?
Сураса бербес бадана,
Туура жабуу кылдыңбы?
Чымындай жаның калдыбы?

деп сураса, Олжобай: Атаңдын этин жеген жедигер, мен силерге тартуу алып келдим беле? деп жанында жаткан ай балта менен томугун кыя чабат. Ошондо Кудаке баатырдын Олжобайды өлтүргөнү:

Кудакенин ачуусу,
Жаман келип калды дейт,
Ай балтаны колго алып,
Олжобайды Кудаке,
Казандай болгон чоң башка,
Айбалтаны көтөрүп,
Карс дедире салды дейт.
Олжобайдын чоң башы,
Эки жарылып калды дейт.
Ал куруган. Кишимжан,
Күйүп, бышып от болуп,
Күйгөнүнөн чок болуп,
Эки көзү төрт болуп,
Түгөл бою өрт болуп,
Чымчык үндүү кара бет,
Чыңырып ыйлап барды дейт.

ОЛЖОБАЙГА АЙТКАН КИШИМЖАНДЫН КОШОГУ

Атаңдын көрү арам кул,
Алаңды ала качтыкпы?
Ак теңге пулуң чачтыкпы?
Кулаңды кууй качтыкпы,
Куу тенге булуң чачтыкпы?

Ак куржун толгон пул эле,
Астымда иним жок эле,
Астымда иним бар болсо,
Артымдан ээрчип ат токуп,
Чимкиригин куюлтуп,
Самсаалап жүрүүчү кул эле.
Көк куржун толгон пул эле,
Үстүмдө агам жок эле,
Үстүмдө агам бар болсо,
Отун алып, от жак деп,
Ээрчитип берүүчү кул элең.
Олжобай асыл төрөмүн,
Кызыл аты ток болду,
Артык туулган шеримдин,
Жабдыгы жанда жок болду.
Кызыл аты ач болсо,
Жанында жабдык бар болсо,
Сурабайт белең жашыңды,
Сомдобойт беле башыңды.
Олжобай достум оюлду
Оң чекеге коюлду.
Күзгү кеткен жамгырды,
Күлүк ат минип куудумбу,
Күйүттүү туулган мен шордуу,
Ажалыңа туулдумбу?
Жазгы кеткен жамгырды,
Жамынчы кийип куудумбу,
Азаптуу туулган мен шордуу,
Ажалыңа туулдумбу?
Ойнобойм десем болбодуң,
Ойбоюма койбодуң,
Жылгада ыргай мен элем,
Жылдырган шамал сен элең,
Коктуда ыргай мен элем,
Козголткон шамал сен элең.
Кызыл жоолук колго алып,
Кыз баштаган мен элем,
Кыз-жигиттин ичинде,
Сөз баштаган сен элең.
Жашыл жоолук колго алып,
Кыз баштаган мен элем.
Жаңжигиттин ичинде,
Сөз баштаган сен элең.
Жийденин бүрү мен элем,
Жигиттин гүлү сен элең,
Жийденин бүрү куурады,
Жигиттин гүлү сулады.
Алманын бүрү мен элем,
Адамдын гүлү сен элең.
Алманын бүрү куурады,
Адамдын гүлү сулады.

Жылкыдай чаар мен элем
Жытыма кумар сен элең.
Ордолуу тоок мен элем,
Оюнга шоок сен элең.
Минген атың карала жорго,
Жоргосунан жазбаган,
Түштүк жерден калбаган,
Адам үстүнөн түшпөгөн,
Кылыгы тынч сен жорго,
Түшүп кеттиң арман күн,
Тосуп койгон кыл торго.
Кирип кеттиң каты күн,
Казылуу турган чоң орго.
Кыргыек качты күрдүңбү?
Кызыл тасма боосу бар.
Кыялай түшүп эңип ал,
Кудак куду илип ал.
Акыретке барганда,
Ак эшек кылып минип ал.
Жагалмай качты билдиңби?
Жара тасма боосу бар,
Жандай түшүп эңип ал,
Кудак куду билип ал.
Кыяматка барганда,
Көк эшек кылып минип ал.
Ыйлаган менен айла жок,
Сыктаган менен пайда жок,
Кишимжан үнүн басты дейт.

ОЛЖОБАЙДЫН КӨЗ АЛДЫНДА КЕРЕЗ АЙТКАНЫ

Кудак басып келип: «Өзүбүздөн чыккан бир бала эле, өзүнүн тентектик жана намыстуусунан өлүп калды. Муну бул жерге таштап, ит кушка жем кылуубуз болбойт. Алып жүргүлө» — деп ак төөгө жүктөп алып кетти.

Кудак элине барып көрүн жакшылап каздырып, жууп көмө турган болгондо Олжобай тирилип керез айтты.

Жармы төгүн, жармы чын,
Жанынан келген адам жок.
Алда төгүн алда чын,
Айтып келген адам жок.
Күпүрү айтып жүрөбүз,
Күнөөгө батып жүрөбүз.
Күнөөмдү алда кечиргей,
Өлүп калган Олжобай,
Кыл мурутун суналтып,
Кызыл өңүн кубартып,
Жарты чеке баштанып,
Баш көтөрүп турду дейт,

Мен аманат айткандай,
Керезимди айткандай,
Буларды жеткизгендей,
Калың элдин ичинде,
Жек жаатым бар бекен?
Байдын уулу эр Карач,
Чачыкей сулуу бейбактын,
Карын бөлөсү экен дейт.
Аманат болсо айтыңыз,
Мен жеткизем деди дейт.
Дубайдан дубай кеп айтчы,
Дубай салам кеп айтчы,
Түмөнбайга барып айт,
Сарыбайга жетип айт,
Чачыкейге минтип айт.
Кара чачын жайбасын,
Кандуу бетин жыртпасын,
Күйбөсүн да бышпасын,
Күйүтүмдү тартпасын,
Опол тоодон көчсүн де,
Кебез тоого барсын де.
Опол тоо ага жер болбойт,
Жедигер буга эл болбойт.
Кебез тоого барсын де,
Жолго кароол койсун де,
Жолго бекем болсун де.
Азып-тозуп жеткенче,
Ашына жетип барсын де,
Ат чаптырып койсун де.
Кызматым калың кылсын де,
Чачыкейдей сулууну,
Түмөнбайга тапшырдым,
Түмөнбайдай мырзаны,
Сарыбайга тапшырдым.
Акбердидей асылым,
Тилеп алган жарыгым,
Тогуз жашар бала эле,
Тогуз жылы баксын де,
Эки тогуз он сегиз,
Он сегизге келгенче,
Кир жака көйнөк кийгизбей,
Кир аяктан аш бербей, —
Жакшылап багып алсын де.
Өлбөсө да жалгызым,
Кегин кектеп берерде,
Олжобайды сурасаң,
Аларга көзүн алайтып,
Өңүн алда нече кубултуп,
Ал дүйнө көздөй жол тартып,
Кыл мурутун суналтып,
Кызыл өңүн кубартып,

Акырет кеттим көрүп бар,
Ажалым жетти көөмп бар.
Кыямат кеттим көрүп бар,
Ажалым жетти көөмп бар.

Күнү-түнү алда нечен күн өлгөн Олжобай кайта тирилип керезин айтып өлдү.
Көргөн адамдардын баары: «Анык шейит экен, бекер өлтүрүппүз, арты жаман болот ко» деп ойлоду.

Олжобайды алып барып көмдү. Кишимжан: «Олжобайдын баласы Акберди качан келип Кудакени өлтүрүп, ордуна көөмп, ак төөгө жүктөп элине алып кеткенче аманат» деп көмгүздү.

Кишимжанды Олжобайдын кызыл атына мингизип, жарак-жабдыгы менен мурунку кайны Карабагыштын кызыл уулу Бердибектин колуна салып берди.

ОЛЖОБАЙ ӨЛГӨНДӨН КИЙИН ЧАЧЫКЕЙДИН ЖАНА АКБЕРДИНИН АЛ АБАЛЫ. ЧАЧЫКЕЙГЕ КАБАР БЕРИЛГЕНИ

Байдын уулу эр Карач үйүнө барбастан Олжобайдын аманатын керезин айтамын деп күнү-түнү алда нече конуп келсе, Чачыкей жылкы айдап жүргөн экен. Үйүндө болсо өкүрүп барсам болор эле, деп ойлоп турганда Чачыкей таанып чуркап келди:

Чачыкейди сурасаң,
Бастырып келди жанына,
Тура калды кашына.
Бөлөсүн көрүп кеп айтты,
Кеп айтканда деп айтты:
Эли-журтуң аманбы?
Малы башың эсенби?
Түмөнбай менен Сарыбай,
Эки бирдей мырзаңыз,
Бул да эсен бар бекен?
Акбердидей асылың,
Тилеп алган жарыгың,
Бул да эсен бар бекен?
Баары эсен, баары октур,
Калк ордунда эсендир,
Кан тагында амандыр.
Эли журтуң эсенби,
Малы башың аманбы?
Жети суу толгон жедигер,
Бу да эсен бар бекен?
Жети суунун ичинде,
Жедигердин элинде,
Кулжыгачтай таятам,
Ак мамыктай таенем,
Ак жибектей аяшым,
Кишимжандай курдашым,
Булар эсен бар бекен?
Олжобай төрөм өлдүбү?
Ойронум тилге келдиби?

Асылым керез айттыбы?
Керези болсо айтып сал.
— Өлдү төрөң Олжобай,
Айтты керез мамындай,
Күйбөсүн да, бышпасын,
Күйүтүмдү тартпасын,
Бек байласын белин дейт,
Кара чачың жайба дейт,
Кандуу бетиң жыртпа дейт.
Сиздей сулуу бүлөмдү,
Түмөнбайга тапшырдым,
Түмөнбайдай мырзаны,
Сарыбайга тапшырдым.
Сарыбайдай мырзаны,
Бир кудайга тапшырды.
Опол тоодон көчсүн дейт,
Кебез тоого жетсин дейт,
Жолго кароол койсун дейт,
Жолго бекем болсун дейт.
Азып-тозуп кеткенче,
Аш-жытымды берсин дейт.
Кызматым калың кылсын дейт.
Акбердидей асылын,
Тилеп алган жарыгын,
Тогуз жашар бала дейт,
Тогуз жылы баксын дейт.
Эки тогуз он сегиз,
Он сегизге келгенче,
Кир аяктан аш бербей,
Кир жака көйнөк кийгизбей,
Жакшылап багып алсын дейт.
Өлбөсө да жалгызым,
Өчпөсө да жалгызым,
Өчүн өчтөп алар дейт,
Кегин кектеп алар дейт.
Мындан башка сөзү жок,
Отура калат Чачыкей,
Күйүп-бышып от болуп,
Күйгөнүнөн чок болуп,
Тура калат Чачыкей,
Жаны бөлөк болгон соң,
Кандай айла кылам деп.

ОЛЖОБАЙДЫН АШЫ ЖАНА КОШОГУ

Жылкычыга баргын дейт,
Көөнүң келсе бээ жегин,
Болбосо тандап тай жегин.
Үйгө басып барды дейт,
Үй жабдыгын алды дейт.
Тазалап баарын жакшылап,
Чымындыктай кылды дейт.

Тогуз үйдү көтөрдү,
Тогуз бээни сойду дейт.
Катын-бала деген жок,
Кары-жашы деген жок,
Абышкасын бир бөлөк,
Кемпирлерин бир бөлөк,
Кыздардын барын бир бөлөк,
Жаш балдарын бир бөлөк,
Боз балдарын бир бөлөк,
Баарын жыйып алды дейт.
Муну көрүп калайык,
Баары бирдей таң калып,
Чачыкейге не болду,
Бириң барып сура деп,
Карылары жумшады.
Чачыкейден сураса,
Олжобай төрө асылдын,
Кеткенине көп болду,
Чакырып тамак бербедим,
Жыйын башын курбадым,
Көңүлгө түшүп бир кыял,
Ушинтип жатам деди дейт.
Тамагын жеп болду да,
Жуп батага келерде,
Жылкычылар өкүрүп,
Олжобайлап бакырып,
Тоону-ташты жаңыртып,
Баары келип түштү эле.
Олжобай өлдү деген соң,
Мурутун булкуп алат дейт,
Сакалын жулуп алат дейт,
Сакал менен муруттар,
Теп серүүндө калат дейт.
Куугунду бирге тутушкан,
Бир туугандай болушкан,
Чалгынды бирге чалышкан,
Ачуу-таттуу татышкан,
Олжобайлап айкырып,
Ала жаттап бакырып,
Өкүрүктү салды дейт.
Кызыл ала болду дейт,
Тоо жаңыртып калды дейт,
Булбул үңүдү Чачыкей,
Буркурап үндү салды дейт.
Асылым төрөм өлдүңбү,
Айылыңа каран салдыңбы,
Тоонун түбү тор ала
Тозгондор кайдан кошулсун,
Камыштын түбү карала,
Казгандар кайдан кошулсун,
Казандай чымын көтөрүп,

Өлгөндөр кайдан кошулсун.
Кымыран кийген тоңгон жок,
Чын дүйнө кеткен келген жок.
Алганын адам берген жок,
Өлбөй тирүү бул жүрсө,
Өчпөй жарык бул жүрсө,
Илгеркинин карысы,
Байыркынын баарысы,
Жүрбөйт беле карысы.
Атаны арман дүнүйө,
Булбул сайрайт токойдон,
Булбул үнүн уккусуз,
Муңу бар адам жанына,
Жашыбай чыдап тургусуз,
Муңдуу токой бу жакка,
Муңканган бейбак бу жакка,
Муңканган менен келеби
Ойронум кеткен ыраакка.
Булбулду кайдан туш кылдың,
Муңду берип башыма,
Жалгызга кайдан туш кылдың,
Күкүк сайрайт токойдон,
Күкүк үнүн уккусуз,
Күйүттүү адам жанына,
Күйбөй чыдап тургусуз.
Күйүттүү токой бу жакка,
Күйгөн бейбак бу жакка.
Күйгөн менен келеби,
Ойронум кеткен ыраакка.
Күкүктү кайдан куш кылдың,
Күйүттүү берип башыма,
Жалгызга кайдан туш кылдың.
Өлгөн адам артынан,
Кошулуп кайта өлчү эмес,
Тирүүсүн жерге көмчү эмес.
Эки бала чыккыла,
Эки бирдей туубу бээни,
Алып келип жыккыла.
Алып келип сойгула,
Тун күзөтүп тургула,
Эки бала чыкты дейт,
Эки бирдей туу бээни,
Алып келип сойду дейт.
Эки бала чыкты дейт,
Түн күзөтүп турду дейт,
Таң саргайып атарда,
Тараза жылдыз батарда,
Чымчык, торгой кужурап,
Чыйпылдап талга конордо,
Таң мезгили болордо,
Он эки канат ордону,

Таң атырбай чечти дейт,
Күн чыгарбай жөнөдү.
Көчү жөнөй берерде,
Олжобайлап айкырып,
Тоону-ташты жаңыртып.
Бир өкүрүп алды дейт.
Чачыкей сулуу бейбагың,
Карап тынч жаткан жок,
Ак долондун башы бар,
Олжобай кандын ашы бар.
Калкка кабар салды дейт.
Чачыкейдин атасы,
Момунбай деген бар экен,
Кушчу менен саруу экен.
Баарына кабар берди дейт,
Күлүктөрүн башташып,
Баары бирдей шаңдашып,
Ат чабышка келди дейт.
Ат чабыштын башчысы,
Өмөнбай болуп турду дейт.
Тогуз дилде сайды дейт,
Тогуз жамбы сайды дейт,
Тогуз кундуз сайды дейт.
Тогуз жорго сайды дейт,
Тогуз күлүк сайды дейт,
Тогуз төө сайды дейт.
Токсон торко сайды дейт,
Миң койду санап койду дейт,
Атты айдап кетти дейт.
Чачыкей сулуу бейбагың,
Бокчо көчүк коен жон,
Сонун күлүк чаар атты,
Аттарга кошуп жиберди,
Келди аттар чуркашып,
Ооздук менен алышып,
Букта көчүк коен жон,
Чачыкейдин чаар аты,
Алга чыгып келди дейт.
Ашка келген адамдар,
Уруш менен талаш жок,
Тарап жолго түштү дейт.

ЧАЧЫКЕЙДИ АЛАМЫН ДЕП КҮН МУРУН

КЫЛГАН САРЫБАЙ МЕНЕН ТҮМӨНБАЙДЫН ТОЮ

Эли тарап кеткен соң,
Эл оозунда элет жок,
Эли күбүр кылды дейт,
Калк оозунда калет жок,
Калкы күбүр кылды дейт.
Чачыкейди ушакка,
Жалпы кошуп алды дейт.

Бир чоң тойдо Түмөнбай менен Сарыбайдын баштары кошулган жери эле. Сөздөн сөз чыгып отуруп: «Деги катын курусун, ой-ойлоду Чачыкей, той-тойлоду Чачыкей, ургаачынын ишин кылган жок, эркектин ишин кылып жүрдү. Олжобайга ушул күйбөй он күнгө жетелекте атын чаап, ашын берди. Анан ким күйсүн» деди.

Көптүн ичи болгондон кийин чеченсингендер оозуна келгенин жараса да жарабаса да айта берет эмеспи. Тиги жакта бирөө чыгып: «Олжобайга Чачыкей күйгөн жок деп баарыбыз да катыныбызды кое беребизби, оозуңа келгенди сүйлөй берет экенсиң» — деди.

«Ой журт силер эчтемени билбейсиңер, ырас Чачыкей Олжобайдын барында эркектин ишин кылып, эл бийлеп, той узатып жүрдү. Ал өзү билимдүү, кереметтүү күң. Олжобай тиги жакка кетпестен алты ай мурун өлөрүн билип, барбагын деп баарыбыздын алдыбызда айтпадыбы? Олжобай болбой кетти. Кудайдын буйругу барып өлдү. Чачыкей күйбөдү дегениңер менен Олжобай тирүү кезинде күйгөн, тирүү убагында үмүтүн үзгөн. Эми ат чаап аш бергени: баласы жаш, өзүнүн жакын карары жок. Олжобайдын малы бар, ошондуктан ала турган эр болсо тийгени турат» деди.

Түмөнбай: «Олжобай өлгөндө мага тапшырган тура. Эр керек болсо мен алайын, болбосо тим эле койгула. Эрге тиесиңби деп сураганга кимдин оозу барат».

Сарыбай: «Бир атасы жакын мен алам, жесиримди сага кантип беремин, дегеле сага жүз тапшырган күндө да бербеймин» — деди.

Түмөнбай: «Мен бербеймин, мен аламын» — деп экөө урушуп эшикке чыгып кызыл-ала кыргын болду.

Желеден айгыр минишип,
Жерден бакан алышып,
Аябай уруш салышып,
Колу сынып боздошуп
Кокуйлап жүргөн андан көп.
Буту сынып буркурап,
Боздоп жүргөн андан көп.
Башы жарылып бакырып,
Бети айрылып безилдеп,
Ыйлап жүргөн мындан көп.
Олоңдору үзүлүп,
Септеп жүргөн мындан көп.
Жырымдары жырылып,
Эптеп жүргөн мындан көп.
Ак асаба кызыл туу,
Айгайлаган ызы-чуу,
Көк асаба кызыл туу,
Көрүп алгын ызы чуу.
Түмөнбай менен Сарыбай,
Эки бирдей мырзасы,
Талашып катын урушту,
Калың кыпчак бүлүнүп,
Эки жерге кол курду,
Ким талашпайт жакшыны,
Чачыкей сулуу бейбакты,
Сарыбайдан мурун озунуп,
Тойду жасап таратып,

Ак никени кыям деп,
Түмөнбай мырза той сойду.
Эрегишти Сарыбай,
Сенден мурун мен алам деп,
Жесирим кантип берем деп,
Эрегише той сойду.
Түмөнбай менен Сарыбай,
Калың кыпчак мырзасы,
Эки жерге бөлүнүп,
    Өз, өзүнөн бүлүнүп,
Кочкор сойду, кой сойду,
Айгыр сойду, бээ сойду.
Талашканы Чачыкей,
Арага киши түштү эле,
Түмөнбай менен Сарыбай,
Алдына элчи жүрдү эле,
Элчи барды жанына,
Басып барды алдына.
Элчинин сөзү бул болду,
Түмөнбай менен Сарыбай,
Экөөң бирдей мырза элең,
Кудай силерди урдубу?
Чачыкейди талашып,
Абийириңер кетеби?
Чачыкей сулуу бейбакты
Укканың барбы оозунан?
Тиет бекен күйөөгө?
Экөөң бирдей той сойдуң,
Чачыкей сулуу бейбакка,
Бир кишини жумшайлы,
Кимди каалап турсуң деп,
Өз оозунан сурайлы.
Тием десе ал эгер,
Каалаганга ал тиер.
Каалап тийген күйөөнүн,
Тоюн жейли, тарайлы,.
Калың кыпчак көп журту,
Мына бул сөздү угалы.
Чачыкейдин алдына,
Басып барып бирөөгө,
Эч бир адам чыкпады.
Түмөнбайдын катыны,
Алтынай деген бар экен,
Алтынайдын төркүнү,
Кушчу менен саруу экен.
Алыс жерге жүргөндө,
Эжеле, сиңди болушуп,
Көңүлдөрү жакшы экен.
Бардык калк жыйналып,
Алтынайды жиберди.
Катындын аты Алтынай,

Басып барды аянбай,
Тура калды жашына:
Айланайын эжеке,
    Карагаттай көзүңдөн,
Асыл жездем өтүптүр,
Акырет жайга кетиптир,
Түмөнбай менен Сарыбай,
Эки бирдей мырзаңыз,
Кочкор сойду, кой сойду,
Айгыр сойду, бээ сойду,
Эрегише той сойду,
Кимисине тийесиз?
Ал куруган Чачыкей,
Ушул сөздү укканда,
Бөдөнөдөй кара көз,
Бөлөк-бөлөк жаш кетти,
Ителгидей кара көз,
Имербестен жаш кетти.
Калың элди как жарып,
Ошондо турду Чачыкей,
Эшиктей жерди эшти дейт,
Той жейбиз деп жыйналган,
Калың элди сурасаң,
Дыркырап келип качты дейт.
Чачыкей сулуу бейбагың,
Арманын айтып турду дейт.
Чачыкей үндү салды дейт:
— Күйбөдү деп күйгүздүң,
Күйүп өлчү жаман журт,
Бышпады деп бышырдың,
Бышып өлчү жаман журт.
Кара чачым жайганда,
Кандуу бетим жыртканда
Ээктерим ачканда,
Эки бетим жыртканда,
Какылдап какшап турганда,
Кайрат кебин ким айтат,
Атаңдын көрү жаман журт,
Катын талашып өлгөнчө,
Илери жигит күлүк ат,
Эриңдин кунун куусаңчы.
Четинен жылкы алсаңчы,
Алып келип кырсаңчы.
Кара бет көөнүн бассаңчы,
Арманына жетсеңчи,
Ашыкпасаң жаман журт,
Эки-үч жылы болсочу,
Келиндерден кеп айтып,
    Кыздарды салып арагы,
Кызыл күлкү сөз айтыш,
Бейиш кылак кылсаңчы.

Тийбес катын эркиби?
Атаңдын көрү жаман журт,
Көйнөк берчи кийемин,
Көөдөнүңө сийемин.
Дамбал берчи кийемин,
Таңдайыңа сийемин.
Тийүүчү катын мен мына,
Алуучу эркек бери чык,
Чачыкей үнүн укканда,
Аламын деп талашкан,
Түмөнбай менен Сарыбай,
Экөө бирдей качты дейт.
Жан соогалап бечара,
Катынына жалынып,
Көйнөккө башын катты дейт.
Тойго сойгон эттерди,
Иттер талап жатты дейт.

ЧАЧЫКЕЙДИН АТАСЫ ӨМӨНБАЙГА БАРЫП ТУРГАНЫ

Чачыкейди сурасаң,
Он эки кой бир тайга,
Сатып алган селебе,
Кармап алып кабынан,
Сууруп алып сабынан,
Тамтаңдап басып келди дейт.
Казан-аяк, табакты,
Талкан-талкан чапты дейт.
Уча менен жалдарды,
Казы менен картаны,
Ширин тамак эттерди,
Баарын итке ыргытты,
Жылкыдан жорго алгызып,
Үстүнө токум салгызып,
Акбердидей жалгызды,
Жорго үстүнө мингизип,
Букта көчүк коен жон,
Сонун күлүк чаар атты,
Өзү минип астына,
Чачыкей сулуу бейбагың,
Төркүнүнө түн катып,
Качып кетти сыйпалтып.
Чачыкей барды төркүнгө,
Бузугунан элинин,
Өмөнбайдай атасы,
Сөзүндө жок катасы.
Чачыкей жайын айткан соң,
Атаңдын көрү ит кыпчак,
Желекти жерден көтөрүп,
Кол менен сени барбасам,

Баарыңды кырып салбасам,
Деп ошентип Өмөнбай,
Кол атказып жумшады.
Калың кол чыкты аттанып,
Эл четине чыкканда,
Акылдуу туулган Чачыкей,
Чаар атын минип алды дейт,
Кан атасы Өмөнбайга,
Арага киши салды дейт.
Мен ыраазы атама,
Үйүм толгон үп калды,
Үлөшкө толгон мал калды,
Талам толгон жал калды,
Талоонго түшкөн мал калды.
Кол барбасын кыпчакка,
Салбасын бузук аларга,
Малым менен булумду,
Чыпчыргасын коротпой,
Баарын аман берсин деп,
Жиберсин элчи ичине.
Кол аттанып көп барса,
Кыпчакка барып урушса,
Жаман катын Чачыкей,
Төркүнүнө барды дээр,
Элине бузук салды дээр.
Жаман катын болбоймун,
Жалгыз балам жаш балам,
Ат жалын тартып мингенче,
Кан башы атам Өмөнбай,
Паанайында жүрөйүн,
Өмөнбай угуп бул сөздү,
Макул көрдү бул сөздү.
Ак молдону алдырып,
Ак кагазга жаздырып,
Үйү-пулу, малдарын,
Бирин албай берсин де.
Муну дагы бербесе,
Тулпар минип тоолордон,
Турушар жерин айтсын де.
Карагай найза колго алып,
Урушар жерин айтсын де.
Деп ошентип Өмөнбай,
Үч элчини жиберди,
Элчи барды кыпчакка,
Айтты сөздү баарына,
Атадан эркек калган соң,
Кимдин малын жечүү эле,
Кимдин пулун жечүү эле?
Пулун артып мал айдап,
Келип калды элчилер.
Чачыкейдин колуна,

Малы колго тийген соң,
Пулу колго тийген соң,
Үбү колго тийген соң,
Жакшы катын Чачыкей,
Аты жокко ат болду,
Тону жокко тон болду,
Атасы бир суу жайласа,
Чачыкей бир суу кыштады.

АКБЕРДИНИН ТАРБИЯСЫ

Акбердидей баланы,
Молдого кармап берди эле.
Молдо менен молдо өстү,
Молдо бала Акберди,
Молдолукту бүткөн соң,
Кожого кармап берди эле.
Кожо менен кожо өстү,
Кожо-молдо Акберди,
Кожолукка жеткен соң,
Жаа үйрөндү Акберди.
Жаа атып жүрүп чоңойду.
Жаа тарткыч болду Акберди.
Жаа үйрөнүп болгон соң,
Мылтык үйрөндү Акберди.
Акбердини сурасаң,
Айланмалуу алты атар,
Алты атар атып кетет дейт.

Алты жаа сыр жебе,
Кош тартып кетет дейт.
Жээн башар жети атар,
Жети атып кетет дейт.
Жети жаа сыр жебе,
Кош тартып кетет дейт.
Молдо болду Акберди,
Кожо болду Акберди,
Акбердини сурасаң,
Акберди атка конду эле.
Үзөңгүсүң теминип,
Өзү минип керилип,
Чыкты ошондо чиретип.
Акбердини сурасаң,
Жатат шонтип керилип.
Акберди жатсын ошондо,
Керилип барып чоң тойго.

АКБЕРДИ ӨЗҮНҮН АТА ЖӨНҮН ТҮШҮНГӨНҮ ЖАНА ДА АКСУРМА МЕНЕН ТААНЫШКАНЫ

Келели эми кыпчакка,
Жедигер эри Кудаке,
Жабдык алып турду эле,
Колду жыйып курады,
Колу турган Кудаке,
Калың кыпчак көп элди,
Түмөнбай менен Сарыбай,
Айда келип чапты эле.
Айдап малын алды эле
Күндө келип чапты эле.
Калың кыпчак көп элде,
Маңдайга бүткөн ырыс болуп,
Жалгыз козу калды дейт
Калың кыпчак тентиреп,
Баары басып кетмек болду дейт.
Үстүлөрүнө карасаң,
Үйрүп салар кийим жок,
Жылаңаяк басып кетерде,
Түмөнбайды сурасаң,
Дөңгө чыгып алды дейт.
Айкырыкты салды дейт.
Эл чогултуп алды дейт.
Сарыбайга барды дейт.

— Ой Сарыбай, элиң жаман болду, тентип кетмек болду, эптеп токтот.

— Мага десе бир-бирден тентип кетсин, кереги жок деп Сарыбай мойнун буруп кетти.

Анда Түмөнбай туруп:

Ой журт, Олжобай кан эле. Кан болбосо, кара кишинин төрөсү эле. Олжобай өрлөрүндөгү айткан керезинде Акбердини тогуз жылы баксаңар кегичерди кектеп берет деп айткан эмеспи? Акберди кеткенине бул жылы тогуз жыл болду. Ушу жылы келет. Олжобайдын көп малы бар, ушулар менен келсе жыргайбыз, өлсөк бир чуңкурда, тирүү болсок бир дөбөдө болуп, чогуу бир жерге баралы. Баргандагы жерибиз кум арык болсун. Мына менин эки балам бар экен. Эки эшекке сатамын,- деп эки баласын эки эшекке сатып, ошону менен ач-жылаңаяк кум арыкка кыпчак элин чогуу алып барып өлбөстүн күнүн көрүп, жер соккудан. аш ичип, жер кепеден күн көрүп жатты.

Жамандык жерге жатабы? Булардын жоругунун баары Чачыкейге угулуп жатты.

Чачыкей: «Жалгыз балам кимге тукум болор дейсиң, көчүрүп, жерге-элге барып, элинин жөнүн таанытсам, түшүндүрсөм деп, баласынын бетине чыдап айталбай айласы кетип, өзүнүн сиңдиси Акбердини таежеси Аксурма деген бар экен. Аксурма мага Чачыкей — эл журтун, ата жөнүн жакшы айтасыңбы? Эптеп угуз,- деди.

Акберди жылкыда жүрөт. Качан Аксурманы көрөйүн деп келгенде, көшөгөгө кирип кетип көрүнүүчү эмес эле. Эжеси Чачыкей сөзүн макул алып, бир топ кыз келин, жигиттерди ээрчитип кош терек деген ойноочу жери бар экен. Ошондо барып ырдашып ойноп жатышты. Ошол кезде Акберди келип уккан жери:

Акбердини сурасаң,
Толтолуу кара көзү бар.

Толмоч кара бети бар,
Мурдуну тоонун сеңирдей,
Муруту чөлдүн камыштай.
Көрүнгөндү жуткандай,
Акбердини сурасаң,
Чиренип үйдө жатпады,
Жатса, турса жоо издеп,
Жылкы болду бакканы.
Жылкычы болуп жүрсө да,
    Жоо жарагын шайлады,
Калган зоот таппады.
Жок болсо да жабдыгы,
Жакын жаткан жылкыны,
Алыска баатыр айдады.
Жылкы алууга жоо келсе,
Урушууга ойлоду.
Элдин жүрөр четинде,
Жоонун келер бетинде.
Жүрсө да баатыр жылкы айдап,
Эч бир адам келбеди.
Жоо келбесе кайгырып,
Кайда кеткен кыргыздын,
Найза саяр эрлери.
Эркеги мурун кырылып,
Калганбы өңкөй катыны,
Деп ошентип Акберди,
Жоо тилеп ыйлап келатса,
Үн угулду алыстан,
Жакын-жакын жерлерден,
Тура калды үн тыңшап.
Кыз-жигиттин үнү экен,
Жетип келди Акберди,
Жетип келсе Акберди,
Жыйналып келип кыз-жигит,
Кош терекке келиптир,
Оюн салып жатыптыр,
Тамашага батыптыр,
Аксурма да келиптир,
Отурган экен буралып,
Жаш чыбыктай бой тартып,
Аксурманы сурасаң,
Кобулдуу көр колун көр,
Аксурманы мен айтсам,
Калемди көр, кашын көр,
Карды көргүн этин көр,
Кар үстүнө кан тамса,
Канды көргүн, бетин көр.
Оймокту көр оозун көр,
Күчүк иттей шыңк этет,
Күндөрүдөй былк этет.
Күлүмсүрөп күлгөндө,

Күрөктөй тиши кашкаят,
Күлбөсө жыпар жыттанат.
Баскан изи шуудурап,
Эки көзү жоодурап,
Он бешке жетер, жетпес жашы бар,
Толорсукка оролуп,
Жетер жетпес чачы бар.
Букадай болуп торолот.
Бутуна чачы оролот.
Таз карадай таранат.
Такымга чачы оролот.
Кардан аппак эти бар,
Кандан кызыл бети бар.
Аксурманы көргөн соң,
Акберди баатыр балаңыз,
Аттан түшө калды дейт,
Боз уланга жүгүрүп,
Токмокту жулуп алды дейт.
Аксурмага бет алып,
Ырдап басып барды дейт.
Аксурманы сурасаң,
Бетин чымчып алды дейт.
Татай көтөк не болду,
Ай-ай көтөк не болду,
Каламыш карды тойгондо,
Катын издеп турат дейт,
Сен каламыш ниетиң кыс,
Теңдеп-теңдеп отун ал,
Теңтушуң тандап токмок сал.
Курда-урдап отун ал,
Курдашың тандап токмок сал.
Менин теңим сен эмес,
Сенин теңиң мен эмес.
Термелип басып барды дейт,
Акбердини колунан,
Токмокту жулуп алды дейт.
Колдон токмок кеткен соң,
Топтуу балдар ичинде,
Акберди бала баатырың,
Боз ала болуп калды дейт.
Бетине даңкын тие элек,
Эчтемени биле элек,
Эч кагууну көрө элек,
Топтуу балдар ичинде,
Боз-ала болуп турду дейт.
Ачуусу келип алды дейт,
Белиндеги чоң камчы,
Сууруп колго алды дейт,
Бүлдүргөндөн бышыктап,
Өргөнүн колго илди дейт,
Оң имерип турду дейт.

Жанына басып барды дейт,
Аксурма сулуу таеже,
Менин теним ким экен?
Сенин тениң ким экен?
Чоң камчыны көтөрүп,
Тартып-тартып жиберди,
Калдыркан ала көйнөгү,
Капшытынан сөгүлдү,
Кагылап каны төгүлдү.
Бүлдүркөн ала көйнөгү,
Бүчүсүнөн сөгүлдү,
Бүлкүлдөп каны төгүлдү.
Балыктай эти бөлүндү,
Бакылдап каны төгүлдү.
Дарайдан кылган ак көйнөк,
Дал-далынан бөлүндү,
Дарылдап каны төгүлдү.
Таяк этке өткөн соң,
Каны суудай аккан соң,
Аксурма каргап жиберди:
— Сен Акберди болбой кал,
Алчайтып атка минбей кал.
Бүткөнүңдөй болуп кал,
Ачылгандан чачылган,
Кандай орой ит элең,
Кандай орой бала элең?
Акырын чапсаң болбойбу,
Сен укпасаң мен уктум,
Келиндерден кеп уктум,
Сенин атаң Олжобай,
Кудак сойгон деп уктум.
Аркам жаман ачышат,
Айрылып кеткен турбайбы?
Акырын чапсаң болбойбу,
Эркек козу туулганда,
Курмандык үчүн жараткан,
Эркек бала туулганда,
Намыстыкка жараткан,
Мындай демек бар экен,
Атаңдын кунун куусаңчы,
Аны да айтып берейин,
Билбесең айтып берейин,
Сенин келген жерлерин,
Опол тоо менен Кебез тоо,
Кыпчак деген элиң бар,
Түмөнбай менен Сарыбай,
Эки мырза агаң бар.
Колу корккон Кудаке,
Айда келип чааптыр,
Айдап малын алыптыр.
Күндө келип чааптыр,

Күндө малын алыптыр.
Маңдайга бүткөн ырыс болуп,
Адал түктүү немеден,
Жалгыз козу калыптыр,
Элиң тентип кетерде,
Опол тооңду билемби,
Кебез тооңду билемби?
Сарыбайың билемби?
Түмөнбай мырза агаңдын,
Эки уулу бар экен,
Эки эшекке сатыптыр,
Кум арыкка барыптыр,
Жер соккудан аш ичип,
Жер кепеден күн көрүп,
Мына ошентип жатыптыр.
Мындай демек бар экен,
Сен ошондо барсаңчы,
Элиңди таап алсаңчы.
Жеке өтүктүү жете элек,
Сор өтүктүү бата элек,
Барып жуучу айталек,
Сен бул элден бөлүнүп,
Четке чыга консоңчу,
Айдап калың берсеңчи,
Сууруп калың берсеңчи.
Сүйкүмдүү күйөө болсоңчу.
Атакемдин ак зоот,
Ак зоот менен ак чопкут,
Ак чопкут менен кер кулун,
Кийитиңди кийсеңчи.
Кийитиңди бербесе,
Атынын күчүн минсеңчи.
Тонун күчүн кийсеңчи.
Атаңдын кунун куусаңчы.
Ага дагы болбосо,
Жеңелериң жең чечип,
    Балдыздарың бел чечип,
Бир кубаныч көрсөңчү.
Ушу кепти уккан соң,
Акбердидей балаңыз,
Ант ичкендей кубарып,
Уу ичкендей саргарып,
Атка салып барды дейт.
Атка минип алды дейт,
Маңдайына келди дейт:
— Сен таеже Аксурма,
Кушумду кууга салармын,
Кудай буюрса алармын,
Ушу кебиң чын болсо,
Теппей боорун эзермин,
Чаппай башың кесермин.

Атамдан калган көп жылкы,
Бир сен үчүн чачармын,
Кушчу менен барууга,
Алым келбей баратса,
Коконго кире качармын,
Мен энемден сурайм деп,
Бура тартып чу койду.

АКБЕРДИ ТАЯКЕЛЕРИНЕН РУКСАТ СУРАГАНЫ

Чачыкейди сурасаң,
Жалгызым бүгүн угат деп,
Кандай болуп келет деп,
Жер токмоктоп келер деп,
Зырылдап ыйлап турат дейт.
Ат дүбүртүн укту дейт,
Ыраактан аны көрдү дейт,
Түн ортосу болуптур,
Эл уйкуга кириптир,
Чачыкейди сурасаң,
Боз балдарды ойготуп,
Жаш балдарды чакырып,
Чачыкей туруп кеп айтат,
Айланайын боз балдар,
Жалгыз келе жатпайбы,
Кагылайын боз балдар,
Чыракданды жаккыла.
Ага дагы болбосо,
Аптаманы аскыла,
Тасторконду жазгыла.
Тасторкондун үстүнө, -
Түрлүү жемиш чачкыла.
Сыр аякка бал куюп,
Сыр табакка жал коюп,
Карап турчу боз балдар,
Уйкум келди жатайын,
Бетине батып туралбай,
Көшөгөнүн ар жагы,
Чырмаган чийдин бер жагы,
Төшөккө жылып кирди дейт,
Кирип жатып калды дейт.
Акбердини сурасаң,
Чаап жетип келди дейт.
Атын алып байлады,
Эшик ачты эңкейип,
Эшик ачкан баланы,
Камтый кармап алды дейт.
Түндүктөн алыс ыргытты,
Эшик ачкан балаңыз,

Чоң эшикти кучактап,
Жер кучактап жыгылды
Жана үйгө кирди дейт,
Колуна сууну куйду дейт.
Колун жуубай койду дейт,
Колу таза экен деп,
Аптаманы асты дейт,
Тасторкондун үстүнө,
Түрлүү жемиш чачты дейт.
Карабай койду тамакка,
Карабаган соң тамакка,
Бирөө бийлеп жатат дейт,
Бирөө ырдап жатат дейт.
Бирөө андай кылат дейт,
Бири мындай кылат дейт.
Күлдүрө албай жатат дейт.
Кабагын бүркөп турду дейт,
Акбердини сурасаң,
Айкырып үндү салды дейт.
Үн салганда муну айтты:
— Сен кара бет энеке,
Төркүнүңө келген соң,
Төрө катын болгон соң,
Сен уктабай ким уктайт,
Атакеңе келген соң,
Артык катын болгон соң,
Сен жыргабай ким жыргайт.
Келиндерге кеп кылып,
Кыздарга күлкү сөз кылып,
Мен куураган шордууну,
Тентитип кайдан келгенсиң?
Атымдын башын бурайын,
Жөнүмдү айтчы угайын.
Ал куруган Чачыкей,
Төшөктө жатып ыйлады,
Көзүнүн жашын булады:
— Айланайын кулунум,
Согулайын чырагым,
Эр тегим салды эсеме,
Баштагым салды башыма.
Былк этпей турчу айтайын.
Айланайын кулунум,
Энеке деген тилиңден,
Булбулдай болгон үн үндөн,
Мен садага болоюн,
Эрбейип атка миндиңби?
Эл сагынып келдиңби?
Арбайып атка миндиңби,
Акылыңа келдиңби?
Калк сагынып келдиңби,
Баш-башынан мен айтсам,

Сенин атаң Олжобай,
Кудаке кул сойду эле,
Колу менен койду эле.
Атаң өлүп калган соң,
Түмөнбай менен Сарыбай,
Эки агаң бар эле,
Акылынан адашкан,
Олжобайдын өлгөнү,
Он күн толуп жете элек,
Мени алам деп талашкан.
Олжобай асыл төрөмдүн,
Төшөгүн баскан оңбойт деп,
Төбөдөн урган койбойт деп,
Ала качып мен келдим,
Жарды келдим, бай болдум,
Жалгыз келдим көп болдум,
Кичине келдиң чоң болдуң,
Ат көтөргүс дөө болдуң,
Ашыктуу жилик чакмак &T¹,
Асылым көзү өткөн соң,
Азапты тарттым кара бет.
Томуктуу жилик чакмак эт,
Асылым көзү өткөн соң,
Тозокту тарттым кара бет.
Өксүгөн жандын айынан,
Өлөйүн дедим өлбөдүм,
Сен каралдым барыңдан,
Кемиген жандын айынан,
Кетейин дедим кетпедим,
Сен чырагым барыңдан.
Барамын десең элиң бар,
Бастырам десең жолуң бар,
Кейитпечи кемпирди,
Кууратпачы энеңди.
Акберди жайын уккан соң,
Кулкулдабайт куранда,
Куран окуп салды дейт,
Энесинин сөзүнө,
Куп ыраазы болду дейт.
Жылкыга жетип барды дейт,
Ак каңкы ээрди жазданып,
Кыбылага баштанып,
Жатып калды Акберди,
Таң саргарып атарда,
Тараза жылдыз батарда,
Чымчык, торгой, кужурап,
Үн алышып чыйпылдап,
Талга барып конгондо,
Таң мезгили болгондо,
Акбердини сурасаң,
Молдо жерде молдо өскөн,

Молдо бала Акберди,
Колун сууга салды дейт,
Кол дааратын алды дейт,
Бутун сууга салды дейт,
Бут дааратын алды дейт.
Эки сүннөт эки парз,
Өтпөй турган кыйын карз.
Өзүң билген багымдат,
Окуп намаз алды дейт.
Боз уланды чакырып,
Жаш балдарды кыйкырып,
Жыйгын жылкы деди дейт.
Чыйырчыктай карала,
Эжигейдей сарала,
Олжобайдын сан кара,
Санат жеткис көк ала,
Жылкыны жыйып алды дейт.
Каруу-каруу бээлерден,
Как чеке болгон байталдан,
Кармап келди жыйырма.
Баарын союп салды дейт,
Тоодой болгон эт кылып,
Кары жаш дебей чакырып,
Кушчу менен жарууну,
Баарын жыйып алды дейт.
Акбердини сурасаң,
Этегин элек кылды дейт,
Жеңин желек кылды дейт.
Тамак-ашты берди дейт,
Эли тарай берерде,
Атка минип алганда,
Айкырыкты салды дейт.
Эли токтоп калды дейт,
Акберди үндү салды дейт:
— Айланайын көп журтум,
Кагылайын миң журтум,
Тарабай бери тура тур,
Айта турган кебим бар,
Баарың бирдей тагасың,
Үйөрүн сагынбас ат болбойт,
Элин сагынбас эр болбойт.
Мен элимди сагындым,
Мен журтумду сагындым.
Мен бул жерден кетейин,
Мен элиме жетейин.
Бириндин көөнүң оорутуп,
Атың жакшы дедимби?
Бириндин тонуң кийдимби?
Атың менен тонуңду,
Бербей кетип барамбы?
Жээн аяк дедимби?

Эси жоктук кылдымбы?
Акың болсо алып кал,
Бул жериңден кеткенде,
Мен элиме жеткенде,
Артымдан кууп келбеңер,
Менде агым бар дебеңер,
Мен бул жерден кеткенде,
Мен элиме жеткенде,
Артымдан кууй сен барсаң,
Акым бар деп айтсаңар,
Тууганга күлкү боломун,
Душманга таба боломун.
Журт чуркурап турду дейт,
Кайда болсоң аман бол,
Кайда жүрсөң эсен жүр.

АКБЕРДИНИН АКСУРМАГА ҮЙЛӨНГӨНҮ

Эли тарай берди эле,
Он эки канат ак үйдү,
Алты айланып чачты дейт.
Издегени болду дейт,
Эл четине конду дейт,
Эл четине чыккан соң,
Ал куруган Чачыкей,
Басып келди башына,
Акбердини кашына.
Айланайын жалгызым,
Жаман менен бир жүрсө,
Же талашып бөлүнөт,
Же тартышып бөлүнөт.
Жакшы менен дос болсоң,
Же дос болуп бөлүнөт.
Таарынгандай болбойлу,
Көңүлүң түшкөн ат барбы,
Достошуп минип кетели.
Көңүлүң түшкөн кыз барбы,
Куда түшүп кетели.
Сени билбейм каралдым,
Аксурма деген бала экен,
Сага ылайык жан экен.
Куда түшүп кетсекпи?
Аксурманы айтканда,
Акбердидей балаңыз,
Мурутунан күлдү дейт,
Бура тартып кетти дейт.
Көңүлү барын билди дейт,
Чыбырчыктай карала,
Эжигейдей сарала,
Олжобайдын сан кара,

Санат жеткис көп алай,
Жылкы ичинде чоң боз ат,
Боолук салып бойлотуп,
Чалма менен ойнотуп,
Аяктай кебез байлатып,
Жылкы бөлүп четинен,
Чубуратып айдатып,
Куда болуп калды дейт.
Кулдук уруп Чачыкей,
Куда болуп кой союп,
Кулдугуна той союп,
Кийитин кийип алды дейт.
Чачыкей үйгө келди дейт,
Эртесинде болду дейт,
Үйүн чечип жөнөдү,
Кушчулардын Кутунай,
Саруулардан Сагынай,
Акбердинин досу экен.
Эки жүз түтүн саналып,
Кошо көчүп жөнөдү.
Күндүк жерге конду дейт,
Шондо куруган Чачыкей,
Акбердинин жанына,
Тура калды астына.
Айланайын жалгызым,
Энеси карып кеткенде,
Баласы бойго жеткенде,
Айланамын өзүңдөн,
Карагаттай көзүңдөн,
Кагып-согуп коет деп,
Ийменемин өзүңдөн.
Жараса бир кеп айтайын:
Жарабаса кайтайын,
Какшаган капыр кемпир деп,
Кагып-согуп койбочу,
Калың кыпчак элиңдин,
Кабары жаман угулат,
Жылкыдан бөлүп айдасак,
Колуктуңа биз барсак,
Такыя сайды биз кылсак.
Жарайт бекен бул кебим,
Жарабайт бекен бул кебим.
Акбердидей балаңыз,
Мурутунан күлдү дейт,
Бура тартып кетти дейт.
Көңүлү барын билди дейт,
Чыйырчыктай карала,
Эжигейдей сарала,
Олжобайдын сан кара,
Санат жеткис көк ала,
Жер каптаган жылкыдан,

Четтен бөлүп алды дейт,
Айдап жолго салды дейт
Акылдуу туулган Чачыкей,
Күйөөлөтүп барды дейт.

Ошондо Өмөнбай арага киши салып: «Чачыкей сиңдисин өзү менен кошо алып кеткени жүрөбү? Азыр алып кетпесин, кыз, күйөөнү беттештирсин, мен эми калың жебейм, мен ыраазымын. Кийин жөн эле берейин» - деди.

Чачыкей: «Макул» деп, туура көрдү. «Акберди менен Аксурманын тушунда ойноп күлбөгөндө качан ойноп күлөбүз» деп айылдагы кыз-келин жигиттердин баары дегдешип чогулду. Баарысы жыйналып, барып кош терекке ойноп жатышты.

Чачыкей жалгыз уулум Акберди менен Аксурманын моюн алышып, жаркыраган айдан жүздөрү тийишип тургандарын көрсөм экен деп куса болуп, көрүүгө басып барган жери.

Чач учтугун колтуктап,
Чач мончогу тутамдап,
Кош теректи бетке алып,
Жүгүрүп жетип барды эле:
Кыз-келиндин баарысы,
Оюнга кирген чагы экен,
Акберди менен Аксурма,
Эки асылды сурасаң,
Кектери бар ичинде,
Томсорушуп сүйлөбөй,
Эки жерде отурат.
Чачыкейди сурасаң,
Бүткөн бою чыйралып,
Айткан сөзү бул болду:
Кырылгырдын кыздары,
Кесигирдин келини,
Өзү ойноп жаткансып,
Тамашага баткансып
Бул кыздардын ичинде
Аксурмадай болпочум,
Бул томсоруп калыптыр.
Боз балдардын ичинде,
Акбердидей жалгызым,
Тилеп алган жарыгым,
Бул томсоруп калыптыр.
Аксурмадай сулууну,
Бир жагынан бештен кыз,
Бир жагынан бештен кыз,
Он кыз жанында болбоспу,
Жөлөп, таяп келбеспи,
Акбердидей баланы,
Бир жагында беш жигит,
Бир жагында беш жигит
Ондон жигит болбоспу,
Жөлөп таяп келбеспи,
Элдештирип койбоспу,
Анан оюн болбоспу.

Чачыкей сулуу бейбагың,
Каргап тилдеп жиберди,
Бул Какшаалдардын баарысы,
Каада билбей кайда өскөн?
Какыраган сайда өскөн.
Муну укканда кыз-жигит,
Айт-айтпаса төгүнбү?
Биз билбестик кылдык деп,
Он кыз тура калды дейт,
Аксурмага барды дейт.
Он жигит туруп бул жактан,
Акбердиге барды дейт.
Акберди бала асылың,
Чачыкейден уялып,
Тигинде энем туурап деп,
Ордунан турбай койду дейт.
Чачыкей сулуу бейбагың,
Уялганын билди дейт,
Тутамдаган чач мончок,
Кое берип басты дейт.
Чач мончогу шаркылдап,
Алты чачпак көбүктү,
Май сооруда жаркылдап,
Басып кетти Чачыкей,
Мойнун буруп бер жакка,
Көзүн салып балага,
Кыйыгы менен көрдү дейт.
Кайра карап басты дейт,
Акбердини карасаң,
Аксурмадай сулуунун,
Короздой болгон мойнуна,
Колун арта салды дейт.
Бир колун салып моюнга,
Ийиктей болгон ак эмчек,
Сыга кармап турду дейт.
Чачыкейди сурасаң,
Кайра басып келди дейт,
Акберди менен Аксурма,
Ай тийгендей балкылдайт.
Күн тийгендей жаркылдайт.
Бою бирге экен деп,
Чырайы бирге экен деп,
Бир аз сынап турду дейт.
Күйүнгөн менен сүйүнгөн,
Экөө бирдей экен деп,
Кош теректин түбүндө,
Зыркырап ыйлап турду дейт:
— Кош-кош терек, кош терек,
Мен кошуңдан айланам,
Акберди менен Аксурма,
Кошулушкан ордуңан,

Чырайыңа айланам.
Айлансам болот алдына,
Адамдын берген мерсентке,
Айлансам болот кудайга.
Кудайдын берген кулуну,
Таң атканча жаткыла,
Тамаша-оюн кылгыла,
Мен кудайга ыраазы,
Уйкум келди кайтамын,
Кайра басты Чачыкей,
Чач мончогу шаркылдап,
Алтын чачпак күбөлөтүү,
Май сооруда жаркылдап,

ЧАЧЫКЕЙ МЕНЕН АКБЕРДННИН КЫПЧАК ЭЛИНЕ КАЙТКАНЫ

Эртесинде болду эле,
Кийитти келип жыйды эле.
Бир жабыкка жыйды эле,
Мындан куру калбайм деп,
Аралап туруп Чачыкей,
Бир жакшы чапан алды дейт,
Өмөнбай деген атага,
Арага киши салды дейт.
Атакем берсин кийитке,
Кер кулундай күлүктү,
Ак зоот менен ак олпок,
Муну берсин кийитке.

Чачыкей атасынын кер кулун деген атын, ак зоот, ак чопкут ушул үчөөнү берсин деп сураткандан кийин Өмөнбай угуп: «Кыз экенинде жинди эле, күйөөсү Олжобай өлгөндөн кийин жини басылдыбы десем сууга турган жинди болуп даарып кеткен турбайбы? Атымды ашыма чаптырып, тонумду жуучума берем, менин азыр төрүмдөн көрүм жакын болуп турат» — деп бербей койду.

Чачыкей бул сөздү уккандан кийин кичине таарынып, мейли бир кана арманым бар, баламдын Кудаке деген жоосу бар эле. Ошого казатка минер аты жок, үстүнө кире зооту жок. Аты алып, тону сайып берер дейсиңби» деп кийитке жыйналган кийиттердин баарын чачып талатты.

Чачыкейди сурасаң.
Желип келген жеңеге,
Басып келген балдызга,
Жетим менен жесирге,
Бечара менен карыпка,
Кудайы кылып чачты дейт,
Кудайга макул болду дейт.
Чачыкей муну кылды да,
Жөнөдү көчүп элине,
Кутчу менен сарууга,
Кутунай менен Сагынай,

Акбердинин жан досу,
Эки жүз түтүн саналып,
Кошо көчтү шаркылдап.
Акберди мырза балаңыз,
Аттанып кошо жүрөрдө,
Желип келди жеңелер,
Басып келди балдыздар,
Айланайын Акберди,
Эне ээрчиген баладай,
Бүгүн кошо жүрбө деп,
Кое бербей коюшту.
Атты агытып жиберди,
Акбердини сурасаң,
Күнү, түнү төрт күнү,
Жатып калды кечикти.
Акберди туруп кеп айтат:
— Айланайын агалар,
Эртең эрте келгиле,
Атымды токуп бергиле.
Чачым жаман киши эле,
Төөнүн комун чеччү эмес,
Эл четине ал барса,
Жоо четине барышса,
Кандай айла кыламын,
Акберди менен Аксурма,
Иңирден төшөк салды дейт,
Таң атканча жатты дейт,
Тамашага батты дейт.
Таң маалы болгондо,
Акбердидей балаңыз,
Катуу уктап калыптыр,
Аксурманы карасаң,
Төшөктөн жылып турду дейт,
Күзгө маал болгондо,
Жылкычылар жылкы айдап,
Жуушатууга келиптир,
Аксурманы сурасаң,
Жылкыга басып барды дейт.
Кер кулундай күлүктү,
Кармап келип байлады,
Акбердидей төрөнүн,
Ээрин токуп шайлады,
Үйгө басып барды дейт,
Аксурманы мен айтсам,
Килем менен кил чени,
Ыргытып баарын чачты дейт.
Ак чопкут менен ак зоот,
Катмары менен алды дейт,
Уурдап алып келди дейт.
Карагайга капшырды,
Кер кулундун үстүнө,

Ээрге бекем жапшырды.
Бек бөктөрүп алды дейт.
Эки этегин чыгарып,
Көрүнө кылып койду дейт.
Жана үйгө кирди дейт,
Жарак менен жабдыкты,
Мылтык менен найзаны,
Эшикке илип койду дейт.
Жана үйгө кирди эле,
Акберди уктап жатат дейт,
Аксурманы сурасаң,
Жаш баладай терметип,
Жаш кишидей ойготот.
Койчу бала, койчу дейм,
Турчу бала турчу дейм,
Сен эмнеге жатасың,
Жалгызым качан келер деп,
Эжекем күтүп калды дейт,
Акбердини сурасаң,
Аттай туйлап турду эле,
Кийимди көздөй бой салды,
Кийимди даяр кылды дейт.
Эшикти көздөй бой салды,
Аксурма сулуу бейбагың,
Жаш чыбыктай ийилип,
Эшикке чыкты эңкейип,
Тышка чыкса Акберди,
Кер кулун турат байкалуу,
Ээр-токум шайлануу,
Ак зоот менен ак чопкут,
Бек бөктөрүп таңылуу.
Этеги чыгып көрүлүү,
Баягыны көрдү эле,
Жакасын кармап күлдү эле,
Жакшы экенин билди эле.
Атты көздөй бой сунду,
Акбердини Аксурма,
Колтуктап атка мингизди,
Чылбырынан алды эле,
Жетелеп алып чылбырдан,
Кабакка басып барды эле,
Эки асылды сурасаң,
Кучакташып көрүшөт,
Моюндан алып өбүшөт.
Аксурмадай сулуунун,
Айткан кеби бул болду:
— Атакемдин кер кулун,
Ак чопкут менен ак зоот,
Үчөөнө бирдей сен алп,
Ала качып барасың,
Тилинде кара мөөрү бар,

Эринде кара сөөлү бар.
Каргышы ката кетпеген,
Кара нээт киши эле.
Кокус кармап салбасын,
Эки бирдей жаштардын,
Убалына калбасын.
Келе бери колуңду,
Катын намыз куубагын,
Четтен жылкы ала көр,
Алып келип кыра көр,
Энекең көңүлүн баса көр,
Намыз бүттү кыла көр.
Аны кудай сага берсе,
Атына атты кошо бер,
Тонуна тон кошуп кел,
Акбердини сурасаң,
Салып жолго кирди дейт,
Энесин карай жүрдү дейт.
Аксурманы сурасаң,
Жакасын кармап жалынат,
Жасаганга сыйынат.
Алда кудай алда деп,
Айланайын кан жездем,
Жалгызыңды колдо деп,
Кайта басып кетти дейт.
Акбердидей балаңыз,
Кер кулундай күлүктүн,
Үстүнөн түшө калды дейт,
Бул абышканын аты деп,
Мен аягын көрөм деп,
Салып жолго түштү дейт.
Оозун кое берди ошол,
Чу дегенде бир көрдү,
Андан ары бир көрдү,
Андан ары ким көрдү.
Көрүнгөндөн көрүнөт,
Көрүнбөсө түгөнгүр,
Көк түтүн болуп бөлүнөт,
Баскан жери быркырап,
Чоң казандай маңканы,
Төбөсүндө чыркырап.
Күлүк деген кайда экен,
Жүгүргөнү майда экен,
    Өйдө, өйдө жер келсе,
Жал куйругун жайылтат,
Ылдый, ылдый жер келсе,
Эликтей бутун сайылтат.
Чачыкейге барды эле,
Чачыкей көрө койду эле,
Айланайын чырагым,
Кагылайын жалгызым,

Көп кечигип сен калдын,
Көп сагынып мен калдым.
Бери болчу өбөйүн,
Тамагынын астынан,
Так дедире бир өптү.

ЧАЧЫКЕЙ МЕНЕН АКБЕРДИ ЖОЛ ҮСТҮНДӨ

Көрүп көңүл тынган соң,
Жер жаңылып калыпмын,
Опол тоодон өтүппүз,
Кебез тоого жетиппиз.
Айланайын кулунум,
Согулайын чырагым,
Уламыштан угайын,
Уккан кебим чынбы эле?
Чын болбосо канакей,
Жыргалчылык күн болсо,
Жашчылык күн болсо,
Кебез тоодо жатчу элек,
Кой кыркынын алчу элек,
Кууралчылык күн болсо,
Кебез тоого келчу элек,
Жолго кароол койчу элек,
Бойго бекем болчу элек.
Чачыкейди сурасаң,
Жерин түгөл көргөндө,
Мууну бошоп буркурайт,
Баштагысын ойлосо,
Басалбай буту кылтылдайт.
Кара тоонун кырчында,
Калың кыпчак тынчында,
Көрүнгөн мына бул жерлерим,
Мергендер аркар аткан журт,
Мен шордууну санасаң,
Теңтуш менен жаткан журт.

Тетиги журтту сурасаң,
Мергендер кулжа аткан журт,
Мен бейбакты сурасаң,
Теңтушум менен жаткан журт.
Торко элечек башымда,
Той-тойлогон жер ушул,
Ак элечек башымда,
Ой ойлогон жер ушул:
Уламыштан угайын,
Уккан кебим чын болсо,
Чын болбосо канакей,
Деп ушинтип Чачыкей,
Ал күнү түнөп жатты дейт,
Эртесинде болду дейт,
Чачыкей чыгып эшикке,

Акбердини чакырды,
Кыпчактарды тапсын деп,
Акыл менен ой тапты.
Бери келчи балам дейт,
Жер болжолун айтайын,
Жерди болжоп берейин,
Жер-сууңду таанытып,
Жиберейин элиңе,
Айланайын чырагым,
Жол көрө элек жаш элең,
Эчтеме билбес боз элең.
Жер болжолун мен айтсам,
Көгөрүп турат көк тескей,
Көк тескейге чыгарсың,
Жаңырык деген кыя ушул,
Жалгыз аттын жолу бар,
Жолдун огу жаткандыр,
Жолго шибер чыккандыр.
Шол жол менен барасың.
Аркы бетин артылып,
Ар жагына түшөрсүң,
Ар жагына сен түшсөң,
Карагай калың жер болот.
Кара тоонун кырчында,
Калың кыпчак тынчында,
Атаң тирүү барында,
Мерген жыйып баруучу,
Тозмодон тозмо тоздуруп,
Ак кийик атып кулатып,
Ак шиберге сулатып,
    Жаздуу, күздүү эки убак,
Калың кыпчак көп журтуң,
Жыргатып этке салуучу.
Андан ары барасың,
Көрүнө турат көк дөбө:
Салып чыгып барасың,
Сен ошондо барганда,
Чүлүктөрү чүйүргөн,
Эликтерин карасаң,
Карагандын башынан,
Кайгып алыс түйүлгөн,
Жаңырыгы бууракан,
Беде менен чоң кушка,
Ат боорунан сулаган.
Баатырканы билектей,
Маралдарын сурасаң,
Мала кашка илектей.
Жыландары ийрип,
Сүйрөлүп жүрөт чубалып,
Чочко доңуз дагы бар,
Бодурунда бугу бар,

Адырында аркар бар,
Тектиринде теке бар,
Чал кынында чары бар,
Кайберен жандын баары бар.
Сыдыра бүткөн талы бар,
Сызып аккан суусу бар,
Өрдөгүн көр казын көр,
Бээ байлаган сазын көр.
Жайлоосун көр, жайын көр,
Жайында малга тынчын көр,
Кыштоосун кер, кышын көр,
Кышында малга тынчын көр.
Кара тоонун кырчында
Калың кыпчак тынчында,
Атаң тирүү барында,
Ак шумкар алып баруучу,
Алып барып салуучу,
Каркылдатып каз алып,
Куркулдатып куу алып,
Кекилик, чилин илдирип,
Дөңгө чыгып желдирип,
Минтип жыргал кылуучу.
Ошо жерде турасың,
Такыядай көк чоку,
    Ыраактан болжоп аларсың,
Салып чыгып барасың,
Салып чыгып сен барсаң,
Кум арык деген жер ошол,
Куруган кыпчак ошондо,
Үйүнө түшпөй келбечи,
Карабет болгон энеңди,
Уят кылып салбачы.
Эсен-аман сен барсаң,
Эки уулунан айрылып,
Эси кеткен Түмөнбай,
Эрчитип келчи бу жакка,
Деп ошентип Чачыкей,
Акбердини жиберди,
Түмөнбай минип келүүгө,
Жетегине ат берди,
Жана айтса жана кеп,
Жанакыдай жана сөз.
Такыядай көк чоку,
Ыраактан болжоп алды эле,
Салып чыгып барды эле.
Кум арык деген жер экен,
Адыр-адыр тоо экен,
Адыраган таш экен.
Будур-будур тоо экен,
Бодурайган таш экен.
Адам турар жер эмес,

Айбан турар жер эмес,
Канаттуу турар жер эмес,
Карк эткен карга көрүнбөйт,
Көзүнө жандар илинбейт.
Акбердини сурасаң,
Ээрдин кашын какты дейт,
Көзүнүн жашын төктү дейт,
Атаны арман дүнүйө,
Ойронум атам өлбөй кал,
Элге каран салбай кал,
Эл таанытып өлбөдүң,
Жер таанытып өлбөдүң.
Шордуу болгон мен шордун,
Арызым жетпейт кудайга,
Арызым жетсе кудайга,
Өлбөй атам Олжобай,
Жүрбөйт беле далайга.
Ойронум атам деп айтып,
Солкулдап ыйлап турду дейт.
Сол бөйрөгүн таянып,
Султаным атам деп айтып,
Солкулдап ыйлап турду дейт.
Түнөргөн түтүн көрүнбөйт,
Түпөйгөн шаары көрүнбөйт,
Түмпүйгөн шаары билинбейт,
Кайдан табам элимди,
Канткенде көрөм журтумду?
Жайылган малы көрүнбөйт,
Жалпайган үйү билинбейт,
Кайдан табам элимди?
Канткенде көрөм журтумду.
Жанымда жүргөн жолдош жок,
Кайрат айтар кишим жок.
Мен эмне ыйлайм деп,
Кабыландай каранып,
Көрдү ушинтип Акберди.

АКБЕРДИНИН ӨЗ ЭЛИНЕ КЕЛГЕНИ ЖАНА АГАСЫ ТҮМӨНБАЙ МЕНЕН УЧУРАШКАНЫ

Акберди такыядай көк чокунун башында ыйлап, басылып турса, алдында үй ордундай жерде көгөрүңкү чөп көрүнөт. Арасында кыбыраган жан көрүнгөнсүйт.

Эмнеси болсо да барып келейин — деп түшүп барса, боордун баары айдалган аштык. Кыпчак эли ошондо экен деп, баягы көргөн жерге барса, эки көзүн чылпак баскан, жылаңач абышка балтанын башындай арыкты оңдоп отурат. Жанына барып турса, Акбердини көрбөй көпкө кечигип калды. Көрбөгөндөн кийин «ой абышка кандай абышкасың», десе чочуган бойдон чалкасынан жыгылып кетип жалынат экен.

Мен батамды берейин,
Өлтүрүп кеткин жаш бала,
Отун алар күчүм жок,
Отунду жагар каруум жок.
Кандай курган чал элең?
Кандай курган бай элең?
Мен жокчумун, элчимин,
Мен элимди сурайын,
Жөнүңдү айткын угайын.
Кудакке менен Ысабек,
Келген экен деп угуп,
Эсем чыгып кеткени.
Бери келчи атайын,
Эстегим салды эсеме,
Эрикпей турчу айтайын,
Байыркы чакта, бай чакта,
Олжобай каным бар чакта,
Түмөнбай деген мырза элем.
Олжобай көзү өткөн соң,
Колу койгон Кудакке,
Айда келип чапты эле,
Айдап малым алды эле.
Күндө келип чапты эле,
Күндө малым алды эле.
Адал түктү немеден,
Жалгыз козум бар эле.
Элим тентип кетерде,
Эки бирдей уулумду,
Эки эшекке сатканмын,
Эли журтум бакканмын.
Куубаш какбаш аттанып,
Ушинтип тентип калгамын.
Өзүңдүн жайың ким болот,
Чыныңды айтчы угайын,
Акберди туруп муну айтты:
Тулпардан калган туякмын,
Мен Акберди чунакмын.
Найзадан калган желекмин,
Асылдан калган белекмин.
Мен Акберди дегенде,
Турамын деп туралбай,
Бет алдынан кетти дейт,
Жер кучактап калды дейт:
Акберди деген атыңдан,
Мен садага болоюн,
Акберди деген өзүңдөн,
Айланайын көзүңдөн.
Басайын десем муунум жок,
Барайын десем алым жок,
Өзүң басып бери кел,
Койнуңа башым катайын,

Колтуктан жыттап жатайын.
Акбердини биз айтсак,
    Аттан кулап кетти дейт,
Оң бөйрөгүн таянып,
Ойронум атам деп айтып,
Солкулдап ыйлап кетет дейт.
Сол бөйрөгүн таянып,
Султаным атам деп айтып,
Солуктап ыйлап келет дейт.
Асылым атам өлбөй кал,
Элиңе каран салбай кал.
Түмөнбайды сурасаң,
Акбердинин койнуна,
Башын барып катты дейт,
Колтуктан жыттап жатты дейт.
Койну жашка толду дейт.
Кыямат кайым болду дейт.
Ыйлап ыйы канды дейт.
Бир убакта Акберди:
— Тартчы абаке башыңды,
Жалгыз жаным кейиттиң,
Жаман муунум бошоттуң,
Муунум толгон муң болгон:
Муң айтарым жок болгон.
Муңумду эми айтамын,
Быркылдабай жөн жатчы,
Тартчы абаке башыңды,
Койнумду жашка толтурдуң,
Агын сууга кой салса,
Агызгандай кылармын,
Асыл жаным өлбөсө,
Мен да ошондой кылармын.
Моокум кансын жыттайсың,
Жер кепеден күн көрдүм,
Жер соккудан аш ичтим.
Өлбөс күнүм көргөмүн,
Өчпөс отун жакканмын,
Быркылдабай жөн жатчы,
Тартчы абаке башыңды,
Кара сууга кой салса,
Карыгандай кылармын,
Кайран жаным өлбөсө,
Мен да ошондой кылармын,
Тартчы абаке башыңды,
Абышкаңды сурасаң,
Баш көтөрүп алды дейт,
Бакырыкты салды дейт.
    Өөдө карап өңкөңдөп,
Тоону карап тоңкоңдоп,
Жыпжылаңач секирип,
Кетип барат бакырып.

Өз өзүнөн чамынып:
— Чуучу бийлер, чуу бийлер,
Чуулдабай жаагың бас,
Жабырабай үнүң бас.
Асылың келди көрдүңбү?
Арстан келди билдиңби
Туягың келди көрдүңбү?
Тулпарың келди билдиңби?
Акберди келди сүйүнчү,
Козуну алып жүгүрчү.
Акберди келди дегенде,
Жылаңач жерден тартайып,
Баары чыгып келди дейт.
Бери карап тургула,
Алганын ада бериптир,
Журт тилегин бериптир.
Козуну ала келгиле,
Кудайга жанын бергиле.
Маңдайга бүткөн козуну,
Акбердиге тегеретип,
Алып келип сойгула!

Ошентип Акберди келгенде садага кылам деп тогуз жыл баккан козуну союп, жүнү менен куйкалап, тааныгандар Акберди менен көрүшүп, тааныбагандар эт менен алек болуп жатышат.

АКБЕРДИНИН ӨЗ ЭЛИНЕ КӨЧҮП КЕЛИП КОНГОНУ

Олдо журт ай, ушинтип калдыңарбы?! Силерге ыраазымын. Ушунча кордук көрсөңөр да, бирден тентип кетпей чогуу турганыңарга. Эми мен Түмөнбайды алып кетип, үйгө барганда жүз өгүз айдатам, ошонун этин жеп, терисин көк кылып Олжобай атамдын Кара кырчын токоюнан кесип үй жасагыла. Анан көчүрүп алам деп Түмөнбайды үйүнө алып келип, үйдүн артында туруп энесине айтканы:

Акбердини сурасаң,
Үй артында турду дейт.
Буркурап үндү салды дейт:
— Айланайын энеке,
Үйдө болуп үн берчи,
Үн алдынан тил берчи,
Абакем келди көрдүңбү?
Арстаным келди билдиңби?
Туягың келди көрдүңбү?
Тулпарым келди билдиңби?
Сары улак берип жиберчи,
Мен садага кагайын,
Жаңы кийим жиберчи,
Мен жаңыртып алайын.

Кара торпок жиберчи,
Кескилетип салайын.
Үй көтөрүп сен берчи,
Мен киргизип коемун.
Туу бээ берип жиберчи,
Ныяз айтып чалайын,
Казысына бөлөйүн.
Картасына бөлөймүн.
Чачыкейди сурасаң,
Тилеп алган баласы,
Акбердидей жалгызы,
Айтканындай кылды дейт
Туу бээ берип жиберди,
Түмөнбайды сурасаң,
Казысына бөлөнүп,
Картасына чөмүлүп,
Жумган көзүн ачкан жок,
Жыргап жатып калды дейт.

Акберди жүз торпок, жүз өгүз айдатып, этин жедирип, терисин көк кылдырып үй жасатты. Үйлөрүн жасап бүткөндөн соң, баарысын Опол тоо менен кебез тоонун ортосуна көчүрүп келип таштады.

Бир күнү Акберди акыреттик досу Кутунай менен Сагынайды чакырып, мен силерден бир сыр сураймын: — Сен экөөң менин досум элеңер. Силер эл журтуңардан ажырап мында эмне кылып жүрөсүңөр -деди.

Кутунай, Сагынай жарыша: — Биз сенин кыяматтык досуңуз, биз сен деп, сен үчүн келип, сага караан бололу деп келип жүрөбүз — дешти.

— Мен деп келсеңер, мен эгерде жаманчылык көрсөм жаманчылыгыма, жакшылык көрсөм жакшылыгыма көнүп чыдайсыңарбы? — Же жаманчылык көргөндө качып кетесиңерби?

— Чыдайбыз, чыдайбыз — дешти.

— Эмесе мына бул Опол тоо менен Кебез тоонун ортосуна эл келип конду дейт. Көрдүңөрбү? Кандай экен?

— Көрдүк, үстүндө кийим жок, үйүнүн жабуусу жок. Сырдалган кызыл уук менен, кызыл кереге тигилип турат.

— Аныңар рас болсо, мен деп келген болсоңор Кутунай менен Сагынай бул жылы кийиз байпактын жүнүн алып калбастан барлык жүнүңөрдү бергиле. Үйлөрүн жаап алышсын -деди.

Кутунай менен Сагынай макул деп, койлорунун жүнүн беришти. Кыпчактар жүнгө жыргап, жакшы катындар үйүн жаап, жип-чууларын жасап алышты. Жаман катындар жүнүн шамалга учуруп үйүн араң жаап калышты.

Үйлөрүн жаап болгондон кийин Акберди Кутунай менен Сагынайды дагы чакырып жана алдына алып отуруп, «Эми буларга тамак берип тойгузалы» деп малды союп этин салып, кымызды жыйнап кыпчак элине бир берди. Эки берди, үч берди төртүнчүсүндө ичтиби, ичпедиби Акбердинин жанына кол курап жатып калышты.

Күндөрдүн бир күнү Акберди калың кыпчак элин жыйнап, Олжобайдын жылкысын бөлүп берди. Алдына кырк, артына 15ден жылкы тийди. Кутунай Акбердини жылкың канча экен, эсебин алдыңбы -деди. Акберди: -Кунан байталдын айгыры 9200 экен, башкасын билгеним жок — дейт.

АКБЕРДИНИН КУДАКЕ МЕНЕН УРУШКА ЧЫККАНЫ

Алар ошентип өздөрү менен өздөрү мас-майран болуп жатканда Кудаке он жигитке айтып чалгынчы кылып жиберди. Он жигит келип караса Опол тоо менен Кебез тоонун ортосуна толгон үй менен малды көрүп, кайта барып Кудакеге айтты. Кудаке баягы жинди жээндин баласы Акберди келгендир, жүргүлө барып чаап алып келели деди. Жетимиш миң кол менен келди. Келсе аппак үй менен мал Опол тоо менен Кебез тоонун ортосуна батпайт. Кудаке эң көп экен деп коркуп Түмөнбайга тийген кырк жылкыны алдына салып кайта кетти.

Түмөнбай эртең менен жылкысына караса жок, изин кууп барса, нече миң колдун келген изин көрөт. Кудаке келип кеткенин билип, Сарыбайга келип, Акбердиге айталы десе Сарыбай болбой койду. Ошону менен ал күнү өтүп, эртеси ар кимиси келип: андан көрө барып айткын дешти.

Түмөнбай менен Сарыбай Акбердиге айталы деп келсе, жаңыдан чай ичип жаткан экен. Акберди чай ичиңиз деп тура берди. Жүрөктөрүнө чай барбай бат эле бата кылып дасторкон жыйналды. Ушу күнү Чачыкей түшүндө Кудакенин келгенин көргөн экен. Тетири карап отуруп үн салды:

Түндө жатып түш көрдүм,
Түшүмдө жакшы иш көрдүм.
Асылым атка миниптир,
Ачууланып туруптур,
Ойронум атка миниптир,
Кайгырып келип туруптур.
Керетим чыдап кетпесе,
Ажалым бул жыл жетпесе,
Каңкору келди камынып,
Кара килем жамынып.
Асылым үнүн укканда,
Багалбай кетти кайрылып.
Малың аман эсенби?
Эли журтуң аманбы?
Чачыкей муну айтканда,
Түмөнбай турду муну айтты:
Кара басып өзүмдү,
Уйку басып көзүмдү,
Түндө уктап калыпмын.
Нече миң кол келиптир,
Астымдагы кырк жылкы,
Айдап алып кетиптир.
Ушул сөздү укканда,
Акберди турду айкырып,
Эмне дейт деп чакырып.
Акберди үнүн укканда,
Жүрөгү өлгөн бечара,
Түмөнбай менен Сарыбай,
Жүгүрүп тышка чыкты дейт.
Эси чыгып кетти дейт,

Акбердини сурасаң,
Кабыландай каранып,
Байлоодо турган жолборстой,
Өз өзүнөн чамынып,
    Баштадан келип айтпастан,
Башыңа жара чыктыбы?
Эртерээк келип угузбай,
Эсиңе жара чыктыбы?
Элинен малды алдырып,
Эркек үйдө жатабы?
Калкынан малды алдырып,
Азамат үйдө жатабы?
Акберди төрө баатырың,
Атка минип алды дейт,
Айкырыкты салды дейт.
Кушчу менен Сарууга,
Кыйкырыкты салды дейт.
Астың болсун кер мурут,
Аркаң болсун боз бала.
Эки жүз жигит чыккыла.
Элиме жоо келиптир,
Айдап малым алыптыр.
Кара басып мен шордуу,
Бүгүн уктап калыпмын.
Чачыкей туруп кеп айтат:
Айланайын чырагым,
Атка сапар арыбайт,
Эрге сапар карыбайт.
Ушу сапар барбачы,
Кудак деген жаман жоо,
Кантип үйгө жатамын,
Кудакени укканда,
Түгөл боюм титирейт,
Тутааш боюм калчылдайт.
Кантип үйгө жатамын,
Мени айтып нетесиң?
Атымда айып көп эле,
Ашуу ашып таш басып,
Алты айчалык жол басып,
Таманы жука, таш өткөн,
Маңдайы жука күн өткөн.
Байтал бээнин баласы,
Ат азабын тартасың,
Тартмайынча арга жок,
Ыйлап-сыктап отурсаң,
Бир тыйынча пайда жок.
Атымдын күчү бар болсо,
Артынан удаа барайын,
Бир тогошуп келейин.
    Олжобайдын ак туусун,
Ак алтындай чоң туусун,

Ушу күнү жайды дейт.
Атка кошун тарттырып,
Азык-түлүк арттырып,
Алда сапар жүрдү дейт.
Ак боз бээни алдырып,
Эл четине чыкты дейт.
Чачыкей туруп кеп айтат:
— Артынан кууп барарсың,
Ээр белдин астынан,
Эңкейип кароол карарсың.
Керетим чындап кетпесе,
Ажалым чындап жетпесе,
Алты сан кара кол көрдүм,
Айкайлаган чуу көрдүм.
Жер майышкан кол көрдүм,
Көк тиреген чуу көрдүм.
Жети сан кара кол көрдүм.
Жер майышкан туу көрдүм,
Мойнуна бурчак салыптыр,
Бабединге жалынып,
Айланайын жаш балдар,
Баарың бирдей боз балдар.
Мен батамды берейин,
Алаканың жайчы? деп,
Оомийин бата кылгын деп
Бата кылып турду дейт.
Жолуңду кудай оңдосун,
Жолдошуң кызыр оңдосун,
Ата арбагы жөлөсүн,
Аман болсоң жалгызым,
Жыйырма күндөн калбай кел,
Жыйырма күндөн кечиксең,
Үмүтүм сенден үзүлөт,
Аска ташка чыгамын,
Айрылып сенден калганча,
Азапты тартып жүргөнчө,
Учуп өлүп каламын,
Деп ошентип Чачыкей,
Кайра тартты үйүнө.
Акбердини сурасаң,
Эки жүз жигит жанында,
Салып жолго кирди дейт.
Акбердини сурасаң,
Эки жүздөн бөлүнүп,
Опол тоодой көрүнүп,
Кунан чабым алдына,
Түшүп жолго кетти дейт.

КУДАКЕ МЕНЕН УРУШ КЫЛГАНЫ

Ээр белдин астынан,
Эңкейип кароол карады.
Алты сан кара кол көрдү,
Айкайлаган чуу көрдү.
Жети сан кара кол көрдү,
Жер майышкан кол көрдү.
Баякыны көрдү дейт,
Кылт этип кайра тартты дейт.
Дөңгө чыгып турду дейт,
Артындагы боз балдар,
Үн жетер жерге келди дейт.
Акбердини сурасаң,
Кыйкырыкты салды дейт.
Кушчулардын Кутунай,
Саруулардын Сагынай,
Өңгөң туруп экөөң кел,
Кутунай менен Сагынай,
Салып кирип келди дейт.
Акберди туруп муну айтат:

— Кушчулардын Кутунай,
Саруулардын Сагынай,
Ээр белдин астынан,
Эңкейип кароол карадым,
Алты сан кара кол көрдүм,
Айкайлаган туу көрдүм.
Жети сан кара кол көрдүм,
Жер майышкан көп колду,
Булар дагы көрдү дейт,
Акберди үндү салды дейт.
Муну кантип тиебиз,
Буларды кантип алабыз?
Кутунай туруп кеп айтат,
Кеп айтканда деп айтат:

— Кабактан бугуп баралы,
Кое берүү ат жатат,
Атты тийип алалы,
Өздөрүн жөө коелу.

Токойдон бугуп баралы,
Кое берүү ат жатат,
Токтоп тийип алалы,
Өздөрүн жөө коелу.
Кутунай муну айтканда,
Акберди туруп муну айтты:

— Токойдон бугуп баргыдай,
Токтоп тийип алгыдай,
Токтогон доңуз ал эмес.
Топтолгон мерген биз эмес.
Качырган мерген биз эмес,
Көрүнөөгө чыгалы,
Ажал жетсе өлөлү,
Бир тогошуп көрөлү.

Көрүнөөгө чыкты дейт.
Көрүнөө карап турду дейт,
Кудакө көрө койду дейт.

— Жоролор бери карачы,
Бирдемени көрдүңбү,
Бирдемени билдиңби?
Ээр белдин астында,
Эңкейип турат бир адам.
Салабаттуу сөөлөттүү
Атка отурганы келбеттүү,
Баягы жинди Олжобай,
Ошонун уулу шекилдүү.
Казан-аяк чачпаңар,
Атты көздөй басыңар,
Шек алдырып салбаңар,
Байгамбар жүргөн жол ушул,
Баласы тургай атасын,
Жеңип алган кол ушул.
Чалыяр жүргөн жол ушул,
Чала жинди атасын,
Өлтүрүп алган кол ушул.
Тор кашкадай күлүктү,
Алып келип токуңар,

Өзүм жалгыз барайын,
Башын кесип алайын.
Көрдөн чыккан көп кыпчак,
Түтүнгө бөлүп алалы.
Кудайдын берген дөөлөтүн,
Үйдө жатып көрөлү.
Торкашкадай күлүктү,
Алып келип токуду,

Жарак-жабдык асынып,
Кудакө атка аттанып,
Журуп калды ошондо.
Акбердини сурасан,
Айкырыкты салды дейт.
Эки жүз боз балдар,
Бери келчи жаш балдар.
Сен балдардын ичинде,
Энеден эрке бирөө бар,
Атадан ардак бирөөң бар.
Мен барыңды кырдырып,
Убалыңа калбаймын.
Ушу жерден кайтып кет,
Көргөн менен билгенге,
Салам дуба айтып кет.
Акберди муну айтканда,
Кутунай туруп муну айтты:

— Аяш атам Олжобай,
Өлүп калды көрдүңбү?
Аяш энем Чачыкей,

Көзү тирүү турганда,
Сенден тирүү айрылып,
Үйгө кантип барайын.
Аяш энем Чачыкей,
Кошо өлбөй сен менен,
Тирүү кантип барайын.
Келе жаткан чоң дөөнү,
Ушу сапар мага берчи,
Тегерете санабайм,
Теги жаным аябайм.
Кыдырата санабайм,
Кылча жаным аябайм.
Өлөмүн деп санабайм,
Өлүмдөн башым аябайм.
Өпкөсүн айра саяйын.
Акберди туруп муну айтат:
— Ушу сапар сураба,
Кудакени укканда,
Түгөл боюм титирейт,
Тутааш муунум калчылдайт,
Колум менен өлтүрүп,
Бир кегимди алайын.
Кутунай туруп кеп айтат,
Кеп айтканда деп айтат:
— **Аптиек, алип окуштук,**
Атыңды кармап токуштук.
Чалгынды бирге чалыштык,
Куугунду бирге кууштук,
Кай жерде көңүл калыштык.
Ушу сапар маа берчи,
Акыреттик дос элек,
Көкүрөктө жаным бир,
Көмөкөйдө тилим бир.
Жүрү сууга баралы,
Биз дааратты алалы,
Ажал жетип, күн бүтсө,
Даарат менен өлөлүк,
Ыйман менен кетелик.
Сууга түшө калды дейт,
Даараттарын алды дейт.
Акбердини сурасаң,
Үпчүлүгү бир тогуз
Үпчүлөнгөн ак күбө,
Үпчүлөнүп алды дейт.
Топчулугу бир тогуз
Топчулама ак зоот,
Топчуланып алды дейт.
Түгөл боюн топчулап,
Тулку боюн үпчүлөп,
Жалаң найза жалантып,
Ач билекке илди дейт.

Эшик эндүү ак балта,
Кыстарып белге алды дейт.
Акберди туруп сөз айтты,
Сөз айтканда муну айтты:
Кушчулардын Кутунай,
Саруулардын Сагынай,
Найзаны мурун саяйын,
Найза учуна мен кетсем,
Акырет жайга жөнөлсөм.
Кара малды таштаңар,
Катын менен баланы,
Аруу менен жесирди,
Алып журтуң тапкыла.
Сенден мурун мен кетсем,
Тозок жолун тозоюн,
Бейиш жолун ачайын.
Бешиктеги баладай,
Күнөсүн жоюп кетейин.
Келе берчи колуңду,
Чачыкемди жакшы бак,
Энекемди жакшы бак.
Энем карып кетти эле,
Менден башка перзент жок,
Жылуу тамак бере көр,
Жумшак төшөк сала көр,
Айланайын бир кудаи,
Ушу канкорду бере көр.
Ушу канкорду сен берсең,
Чачыкемдин чаар атын,
Айтып койдум жолуна,
Алтындан кылган добулбас,
Муну колго алды дейт.
Чыны тийсе чык эткен,
Камчы менен чапканда,
Тоо жаңырып заңк эткен.
Алтындан кылган добулбас,
Карс дедире бир салып,
Жедигерлеп бакырып,
Олжобайлап чакырып,
Тоону карап бакырса,
Тоо теңселип кетет дейт,
Ылдый карап бакырса,
Суу чайпалып кетет дейт.
Ар жактан чыгып Кудаке
Бер жактан чыгып Акберди,
Карама-каршы келди дейт.
Акберди менен Кудаке,
Күнгөй менен тескейдей,
Кун алышып келди дейт.
Эшик менен төр эндей,
Бет алышып келди дейт.

Күкүк менен Сейнептей,
Үн алышып келди дейт.
Акбердини биз айтсак,
Эрдин кесе тиштенип,
Этегин кайра кыстарып,
Акберди менен Кудаке,
Качпа-качпа-качпа деп,
Эки эмчектин орто деп,
Так жүрөктүн толто деп,
Өлөр жериң ушу деп,
Кудаке келип сунду найза,
Акбердини сурасаң,
Эки эмчектин тушу деп,
    Өлөр жериң ушу деп,
Бу да сунду найзаны.
Жоо арызын алалек,
Жоону сайып көрө элек,
Кыска кармап калыптыр,
Кудакени биз айтсак,
Жоону сайып көргөн кул,
Таптуу кармап алыптыр,
Келип сайып калыптыр.
Акбердини биз айтсак,
Жөнкүтүп кармап алалбай,
Жөндөп найза салалбай,
Найза турат кылтылдап,
Көзү турат жылтылдап,
Түк да көтү былк этпей,
Төк да бою солк этпей,
Туруп берди кебелбей,
Ал аңгыча болгон жок,
Үзөңгүдөн бут кетип,
Чыгып бара жатат дейт,
Алда кудай алда деп,
Алда кирди оозуна,
Арбактуу атам жөлө деп,
Арбак кирди оозуна,
Аттын жалын кучактап,
Жыгылып барып оңолду.
Оңолуп атка минди дейт.
Эсине эми келди дейт.
Белиндеги ай балта,
Эшик эндүү чоң балта,
Сууруп белден алды дейт.
Тиреп турган найзаны,
Карс дедире салды дейт.
Найза кетти быркырап,
Темири кетти чыркырап.
Найза колдон сынган соң,
Кудакени сурасаң,
Бурулуп уруш салган жок,

Тура тартып турган жок.
Сан колуна бет алып,
Бура тартып качты дейт.
Бура тарта бергенче,
Как өпкөнүн тушу деп,
Өлөр жериң ушу деп,
Кудакени Акберди,
Карс дедире бир сайды.
Жыгылып барып оңолду,
Сан колго кире бергенче,
Жоо качтылап бакырып,
Дал ортодон бир сайды,
Найза кирип кетти дейт,
Эңкейип келе жатканда,
Жерге түшүп каларда,
Сан колго кире берерде,
Кудакенин иниси,
Ысабек деген бар экен,
Кабактан бугуп калыптыр,
Кашиытынан качырып,
Туурасынан кошулуп,
Акбердини Ысабек,
Карс дедире бир сайды.
Акбердини сурасаң,
Үзөңгүдөн бут кетип,
Жыгылып барып оңолду,
Акбердинин жан досу
Өзүң билген Кутунай,
Кабактан бугуп калыптыр,
Ысабек жүрө берерде,
Туурасынан качырып,
Ысабекти Кутунай,
Карс дедире бир сайды,
Ысабекти сурасаң,
Ат үстүнөн учту дейт,
Жер кучактап жатты дейт.
Кудакенин калың кол,
Атка камынып калды эле,
Колу күйгөн мындан кеи,
Акберди кирди аралап,
Төгөрөгүн жаралап,
Жамгырдай кылып жаа тартып,
Мөндүрдөй кылып ок атып,
Ак чатыр менен көк чатыр,
Айга бериш жыгылды,
Азамат менен эрендер,
Эр алдында кырылды.
Жана аралап кирерде,
Акберди бала баатырың,
Кер кулунду алганда,

Кайнатасы Өмөнбай,
Акбердини каргаган,
    Каргышты кийин угуңуз,
Чыдап байкап туруңуз.
Каран калган кер кулун,
Өөдө-өөдө жер келсе,
Текиреңге жарабайт.
Ылдый-ылдый жер келсе,
Чуркаганга жарабайт.
Алдыңкы буту бүгүлөт,
Көткү буту жүгүнөт.
Башын чайкап турду дейт
Акбердини сурасаң,
Арманын айтып турду дейт.
Керкулун болбой жерге кир,
Багалчагың бир тутам,
Бакадан бүткөн ит белең?
Согончогуң бир тутам,
Доңуздан бүткөн ит белең?
Жүгүрө түшсөң не болду,
Кер кулунду жетелеп,
Табактап дары куят дейт,
Сүмбөлөп окту урат дейт,
Ок жаадырып турат дейт.
Сууну бойлоп жакалап,
Кер кулунду жетелеп,
Откозуп баатыр жүрдү дейт.
Эки жүз кана боз балдар,
Сагынай менен Кутунай,
Кыргыектей тиет дейт,
Кырылышып жүрөт дейт.
Ителгидей тиет дейт,
Ийрип айдап жүрөт дейт.
Бир убакта Кутунай,
Акбердини эстеди,
Сууну бойлоп жакалап,
Издеп жетип келди дейт.
Кер кулунду жетелеп,
Сыр найзаны таянып,
Жүргөн экен Акберди.
Акбердини көрдү дейт,
Айланайын Акберди,
Кара кашка минсеңчи,
Качырып жоого тийсеңчи.
Табына келген союлгур,
Кызыгыңды көрсөмчү,
Акберди туруп муну айтты:
    Айлакайын өзүңдөн,
Айтып турган сөзүңдөн,
Кара кашкаң мине албайм.
Качырып жооң тие албайм.

Алсаң дагы алып кет,
Алууга күчүң келбесе,
Жан кутказып качып кет.
Сенден эр да мен эмес,
Менден эр да сен эмес.
Кер кулунду жетелеп,
Көрбөгөн жолум төтөлөп,
Тоо таянып көрөйүн,
Ал аңгыча болгон жок,
Калың колдуу жедигер,
Акбердиси качты деп,
Качып үйгө кетти деп,
Каптап келет калың кол.
Кутунай кайта кирди дейт,
Кайта серпип кетти дейт.
Кутунайдын башына,
Найза тийип калды дейт.
Акбердиге жетти дейт,
Аттан учуп кетти дейт.
Айдай болгон башымда,
Алакандай чолом жок,
Айлам кетти кантейин,
Кара кашка мине көр,
Качып элге кете көр.
Акбердини сурасаң,
Темир таман үзөнгү,
Теппей чурап минди дейт.
Акберди кирди аралап,
Төгөрөгүн жаралап.
Бөрү тийген койлордой,
Бөлөк-бөлөк кылды дейт.
Бөлүнгөн койдой кырды дейт.
Ителги тийген таандай,
Ийрилтип айдап кырды дейт,
Баарысын кырып салды дейт.
Бут көтөрүп калды дейт,
Колдон качкан эркечтей,
Баары колдон айрылып,
Ысабек менен Кудаке,
Эки канкор качты дейт.
Акбердини сурасаң,
Артынан түшүп калды дейт,
Жетпей турган болду дейт.
Кара кашка аргымак,
Өдө-өөдө жер келсе,
Текиреңге жарабайт,
Ылды-ылдый жер келсе,
Чуркаганга жарабайт,
Астыңкы буту бүгүлүп,
Көткү буту жүгүнүп,
Башын чайкап турду дейт.

Акберди туруп үн салды,
Эки бирдей канкорум,
Эки бирдей кургурум,
Алты ачка карышкыр,
Бир токтуга тоебу?
Эки баатыр бириксе,
Бир кишини коебу?
Атыңдын башын бери тарт,
Мени өлтүрүп ала жат,
Кудакенин иниси,
Өлүп калган Ысабек,
Айт-айтпаса төгүнбү,
Акбердиге барууга,
Кайта тартып келерде,
Жааны тартып кетти эле,
Жетип огу тийди эле.
Аттан учуп кетерде,
Кудакө жөлөп алды дейт.
Жетелеп кетип калды дейт.
Асманда булут тутулду,
Кудакө менен Ысабек,
Ай күнөө качып кутулду.
Кэктен булут тутулду,
Кудакө менен Ысабек,
Көрүнөө качып кутулду.
Аттан түшүп калды дейт,
Атаны арман дүнүйө,
Эки бирдей канкордун,
Сыртынан этин албадым,
Же болбосо арман күн,
Сыртымдан этим алдырып,
Мында өлүп калбадым.
Койдой башын кеспедим,
Коондой башын жарбадым,
Кутунайды сурасаң,
Сак-саламат болду дейт,
Акберди кайда кетти деп,
Издеп жетип келди дейт.
Кайгырып ыйлап отурат,
Кутунай барып сурады,
Эмне болду жан достум,
Акберди туруп муну айтты:
— Эки канкор кутулду,
Ичим күйүп ыйладым.
Кутунай туруп муну айтты:
— Качан болсо ыйлайсың,
Кудай берди сан колду,
Акыр бир күн барарбыз,
Ажалы жетип күн бүтсө,
Бир күн барып аларбыз.
Кайрат айтып турушуп,

Каткырышып күлүшүп,
Баягы жерге келди эле,
Азууларын арбайтып,
Атта өлүмү көп экен.
Сакалдарын чычайтып,
Эрде өлүмү көп экен.

Ушинтип Кудакке менен Ысабекти качырып жиберип, колун кырып салып, өлгөн жерине келсе эки жүз жигиттин баары аман. Чыпчыргасы корогон эмес.

АКБЕРДИ КУДАКЕНИ ЧААП ЭЛИНЕ КАЙТКАНЫ

Акберди жигиттерге жерде олоң, жерим оттук, кыпчак калбасын, бир эрдикин бирге арткыла деп баары кийимдерин чечип аттарга артып, эки жүз жигит аттарды айдап үйлөрүн көздөй жөнөдү. Белден ашып бер жагына түшкөндөн кийин, Кутунай, Сагынай, Акберди үчөө алдында жүрүп, балдар артынан аттарды айдап келе жатты.

Ошо күнү так жыйырма күнгө толгон экен. Чачыкей жаш балдарды кырып салып, эчак эле алып кетти го, андан көрө аска ташка барып учуп өлөйүн деп ойлоп, аска таштын ичине барып өөдө араң дегенде чыгып өзүн өзү таштай турган болуп, кой арам өлөмбү, адал өлөмбү, молдодон сурайын деп кайра түшүп молдого келди. Молдо келип «мен өлөм десем кое бербейт го, андан көрө учуп өлөйүн» деп аска таштын башына чыгып барып, эми учам, эми учам деп туруп жолду караса, буудак - буудак чаң көрүндү. Чаңды Чачыкей көрүп, «Жаш балдарды кырып салып, эми өзүбүздү чапканы келе жаткан экен. Андан көрө барып сайышып өлөйүн» деп чуркап келип чаар атты токунуп, чачын төбөсүнө түйүп, ак найзаны колго алып жөнөп калды.

Муну Акберди көрүп: «энем кантсе да бизди өлтүрүп жоо келе жаткан экен, барып сайышып өлөйүн деп келе жатат, бирөөң жедигердин кийимин кийип, жедигерлеп качырсаңар, жаны таттуу бекен, же атайы эле өлөйүн деп келе жатты бекен?» деди.

Кутунайды сурасаң,
Сүйгөн атын минди дейт,
Сүйгөн кийимин кийди дейт.
Сыр найзаны колго алып,
Доолбасын колго алып,
Доолбасын карс уруп,
Жедигерлеп бакырып,
Качырып жүрүп калды дейт,
Чачыкей менен Кутунай,
Күнгөй менен тескейдей,
Күн алышып калды дейт.
Эшик менен төр эндей,
Бет алышып калды дейт.
Күкүк менен сейнептей,
Үн алышып калды дейт.
Кутунайды карасаң,
Бетимден таанып коет деп,
Бетин бурду Кутунай.
Чачыкейди карасаң,
Найза менен сайды дейт,
Жыгамын дейт жыгалбайт,
Жыга сайып кеталбайт.

Солкулдатып турат дейт,
Ургачылык кылат дейт.
Акберди чыкты булкулдап,
Кер кулун менен солкулдап,
Сайба энеке, сайба энеке,
Жыкпа энеке, жыкпа энеке.
Акберди үнүн уккан соң,
Алы кетти алдырап,
Эси кетип шалдырап,
Аттан ооп барганда,
Акберди жетип келди дейт.
Жерге тийип калат деп,
Көтөрүп жерге койду дейт.
Ары салаа ары салк,
Бери салса бери салк,
Акбердини сурасаң,
Башы, көзүн койгулап,
Баштагы кеткен атакем,
Эмки кеткен энекем,
Энекеlep өкүрүп,
Бакырыкты салды дейт.
Кутунай келип токтотту,
Чачыкейге суу бүрктү,
Эс алып туруп Чачыкей,
Акбердини өптү дейт.
Эки жүз жигиттин,
Баары менен көрүштү,
Үйлөрүнө келди дейт.

АКБЕРДИНИН КУДАКЕ МЕНЕН ЫСАБЕКТИ ӨЛТҮРҮП КӨП ОЛЖО МЕНЕН КАЙТКАНЫ

Арадан он күн өттү дейт,
Калың кыпчак элинен,
Төрт жүз жигит чыкты дейт.
Эки жүз жигит кошулуп,
Баары алты жүз болду дейт.
Кудакеге барды дейт,
Тулпар минип, туу алып,
Турушар жерин айтсын де.
Карагай найза колго алып,
Урушар жерин айтсын де.
Камынып бүгүн чыксын де,
Эгер калса бүгүндөн,
Баарын чабам деди де.
Деп ошентип Акберди,
Үч элчини жиберди,
Элчи барып калды дейт,
Кудакени сурасаң,
Урушпаймын деди дейт,
Үйгө кирип жатты дейт.

Акбердини сурасаң,
Ууктарын кыйратып,
Уул, кызын ыйлатып,
Керегесин кыйратып,
Келин-кызын ыйлатып.
Уугунун учун шиш кылып,
Керегесин шиш кылып,
Жаш балдарын калкалап,
Чоң кишисин талкалап,
Чаап баарын келди дейт.
Кудакени сурасаң,
Бар дүйнөсүн таштады,
Жаман кыял баштады.
Жалгыз кызы Караказ,
Сүйлөгөн сөзү бир мүнөз,
Жоо колунда зарлантпай,
Алып бирге кетем деп,
Качып алып жөнөдү.

Акберди Кудакени элинен таба албай, качканын билип, артынан изине түшүп кууп барат. Келген жигиттер бүтүн жедигер элин чаап, кийимдерин сыйрып, үйлөрүн малына жүктөп, кайра тартышты. Акберди из кууп жүрүп келсе, Кара багыш калматай элине качып барып, бир бозочунун үйүнө Кудаке, Ысабек, Каракөз үчөө коргологон экен.

Акберди барып тыштан туруп: «ийирдим-чийирдим үч качкындын издерин ушунда келип кийирдим» деп бакырат. Ошондо үйдөн бир мөлтүрөгөн куба келин чыга калып: «айланайын Акберди аман-эсен барсыңбы? Эки канкоруң жүк бурчунда отурат. Кирип жетелеп чыккын. Мен да бир кумардан чыгайын» деди.

Акберди кирип барса бозокорлор кийин болуп кача беришти. Барды да экөөнү эки колу менен жетелеп чыгып жаакка экиден төрт уруп жаткызды.

Баякы келин бечара Кишимжан экен. Кудаке менен Ысабектин оозуна үч отуруп, үч тургандан кийин: «арманым эми арылды. Черим эми жазылды. Олжобай мен деп жүрүп өлдү, мен Олжобай деп жүрүп дүйнөдөгү кордукту көрдүм. Олжобайды көмгөн убакта аманат деп көмдүргөмүн. Иншалла чирибей күнү бүгүнкүдөй жаткан чыгар. Кудай жазанды бергир, мына бул экөө мени Олжобайдын кызыл атына мингизип, кызыл уулу Бердибекке берген. Бердибек азыр үйдө жок. Алыс жолго кеткен. Бул экөө ошого каралап жанын кутказганы келсе керек. Тилегимди кудай берди. Бердибек болсо, берерин кудай билет эле. Эми сен бул экөөнү алып барын Олжобайдын көрүн колу менен ачтырып өздөрүн тирүүлөй буту-колун чагып ошол көргө көмгүн. Олжобайды төөгө жүктөп, 1—2 кызды олжого алып кеткин — деп жолго салды.

Акберди экөөнү алып келип Кишимжан айткандай өлтүрүп, көргө көөмп, Олжобайды атка жүктөп алып кетти. Элине барып, эли-журтун жыйнап Олжобайды жууп кайта көмдү. Ашын кайта берди.

Ушинтип бир нече күн өткөндөн кийин Сагынай менен Кутунай келип: «Акберди досум Олжо алып келген экенсиң, бир жаманын өзүңүз алып, эки жакшысын экөөбүзгө бериңиз — деди.

«Сен экөөң менин кыяматтык досумсуңар, экөөң эки жаманын алып эң жакшысын мага калтыргыла. Неге десеңер менин астымдагы минип жүргөн атым таятамдыкы эле. Руксатсыз минип келгенимди жакшы билесиңер, Аксурманы алганы барганда тартуу кылып барайын» дейт.

АКБЕРДИНИН АКСУРМАНЫ АЛГАНЫ

Кутуной менен Сагынай макул дешип, Кара көздү Кутунай, Ысабектин көк аласын Сагынай алып, Кудакенин торкашкасын тартуу кылып барсын, деп Акбердинин өзүнө калтырды.

Ушинтип бөлүп алышкандан кийин мал айдап, жанына жигит алып Сагынай, Кутунай, Чачыкей болуп керкулунга торкашка күлүктү кошуп тартуу кылыш, Аксурманы алганы Өмөнбайдын айылына- барып түшүп калышты.

Акберди, Чачыкей баргандан кийин калыңы бүткөн кызды эмне кармап турсун. Тогуз күнү тойлотуп, отуз күнү ойнотуп, кырк күнү кыңшылатып, бир күнү кечке кырк үйдү шамшилети, алтымыш төөгө ал жүктөп, сексен төөгө сеп жүктөп, бир жоргонго кызына миңгизип атканды.

Аксурма аттанып үйдөн жүз саржан бастыргандан кийин аттан түшүп үйүн баштанып жатып алды. Илгеркинин салтында кызды бергенден кийин кайрылып артына карабайт турбайбы? Кызынын түшкөнүн көргөндөн кийин Өмөнбай жакасын кармап «кудай-кудай эмне болуп кетти? Менде эмнеси калган экен айтсын берейин» деп арага киши салды.

Ошондо Аксурма: «Мен кер кулунду Акбердиге уурдап бергенимде атакем каргаган болучу. Ошол каргышын жандырса барам, болбосо ушул жерден чыкпай өлөмүн» деди.

Өмөнбай: «аттегене ай! Жандырбаска болбоду. Каргаганда да эң жаман каргап салдым эле. Каргаганда Акбердинин минген аты, кууган жоосуна жетпесин, ат азабын тартып жүрүп, жоосун алып кайта келип, Аксурманы алып элине баргандан кийин кызыл уулу Бердибек менен урушуп ошондон Акберди өлүп, элин чаптырсын, Аксурманы Бердибек күндө бир абышкага берип, өмүрүн кордук менен өткөзсүн, деп каргадым эле. Эми каргышымды жандырайын, көзү менен көрүп ишенип кетсин» деп каргышым ушул ташка көрүнсүн деп түкүрсө, үйдөй болгон кара таш быт-чыт болуп жарылып кетти. Калган катканы мына бу суу менен кошо кетсин деп агып жаткан булакка түкүрсө алтоо соолуп бирөө ошол бойдон калат.

Каргыш эми жок деп Аксурманы Өмөнбай чакырып алып, эми менин көңүлүм агарды. Акберди кер кулунду казатка барса минип жүрсүн, Ак зоот, Ак чопкут жана алмаз кылычын берип узатты. Акберди элине барып той кылып, өз өзү менен мазмайран болуп жатты.

КЫЗЫЛ УУЛ БЕРДИБЕК МЕНЕН ЖАРАШКАНЫ

Кызыл уулу Бердибек сапарынан келип, элине келгенден кийин: «Жедигерди чаап, Кудак менен Ысабекти өлтүрүп кетти» дегенди угуп ичи күйүп, нече миң кол жыйып Акберди менен урушууга элчи жиберди. Элчи келип Акбердиге Бердибектин сөзүн айткандан кийин Акберди: «Бердибектин менде аласасы жок, менин Бердибекте аласам жок, ал катын намыз кууп, кайнимди чаап кетти деп жаткандыр. Андай күчү ташып баратса, жалгыз келсин, бекер кан төкпөйлү, экөөбүз кана урушалы. Эгер мени өлтүрсө, башымды канжыгага байланып кетсин. Элдин булдур көзүнө тийбесин. Мен аны өлтүрсөм башын канжыгама байланып келейин, элинин булдур көзүнө тийбесин» — деди.

Акбердинин сөзүн Бердибекке айтып баргандан кийин Бердибек макул көрүп, аскеринин баарын кайтарып, өзү жалгыз калды. Бер жактан Акберди барып экөө майдан талаада ат үстүндө тогуз күнү урушуп, бири-бирин жеңе албай жөө түшүп күрөштү.

Акыры Акберди жыга турган болгондо, Кишимжан «Акберди өлсө Чачыкейге жаман, Бердибек өлсө мага жаман, барып элдештирейин» — деп ар жактан чыкты.

Бер жактан Чачыкей: «Акберди жалгызым өлсө мага жаман, Бердибек өлсө Кишимжан дагы жесир калып жаман болот, барып элдештирейин» — деп барды.

Эки сулуу эки жактан барса Бердибектин шайманы кетип, жыгыла турган болуп турган экен. Ортого түшүп экөөнү ажыратып, кучакташтырып кыяматтык дос кылып ажыратты.

Ошондон кийин Акберди менен Бердибек жан аябай турган дос болуп, жоого барса бирге барып, тамаша кылса бирге кылып, өмүр бою жыргап, мураттарына жетишти.